

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgavebetegnelse | Edition Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Høyer Møller, Erik.; fra en gammel Feltpræst
[i.e. Erik Høyer Møller].

Præsten i Krigen : Breve til en Ven

3. opl.

Kjøbenhavn : Gyldendal, 1900

95 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

7,-25.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 7 8°

1 1 07 0 8 00196 X

+Rex

PRÆSTEN I KRIGEN

AF HANS J. LARSEN

IN SAMMENHÆNG MED

ET BILDE AF

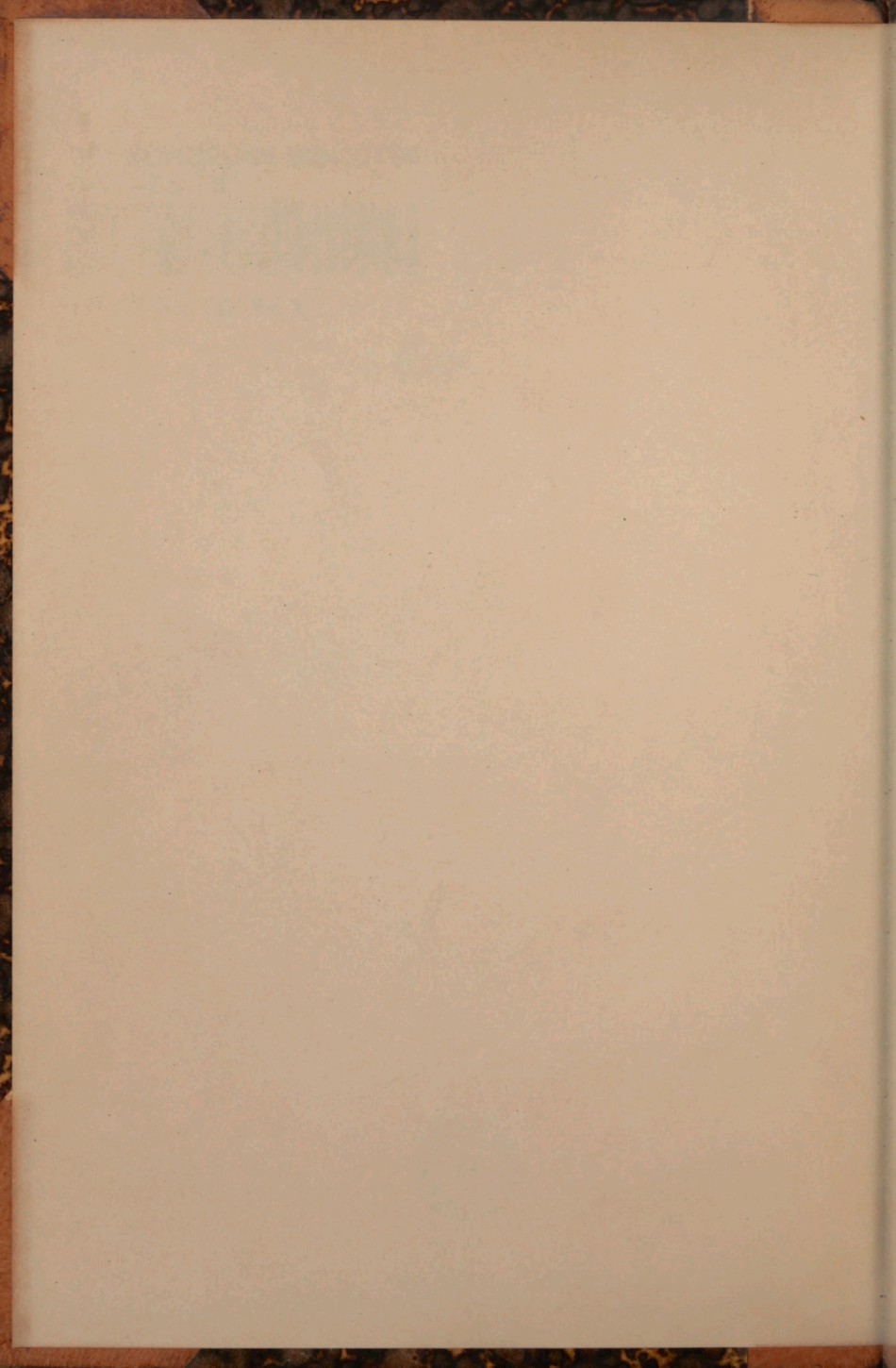
ET BILDE AF

ET BILDE AF

IN SAMMENHÆNG MED

ET BILDE AF

PRÆSTEN I KRIGEN

BREVE TIL EN VEN

FRA

EN GAMMEL FELTPRÆST

Forfatter til «Tre af mine Venner»

TREDIE OPLAG

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG

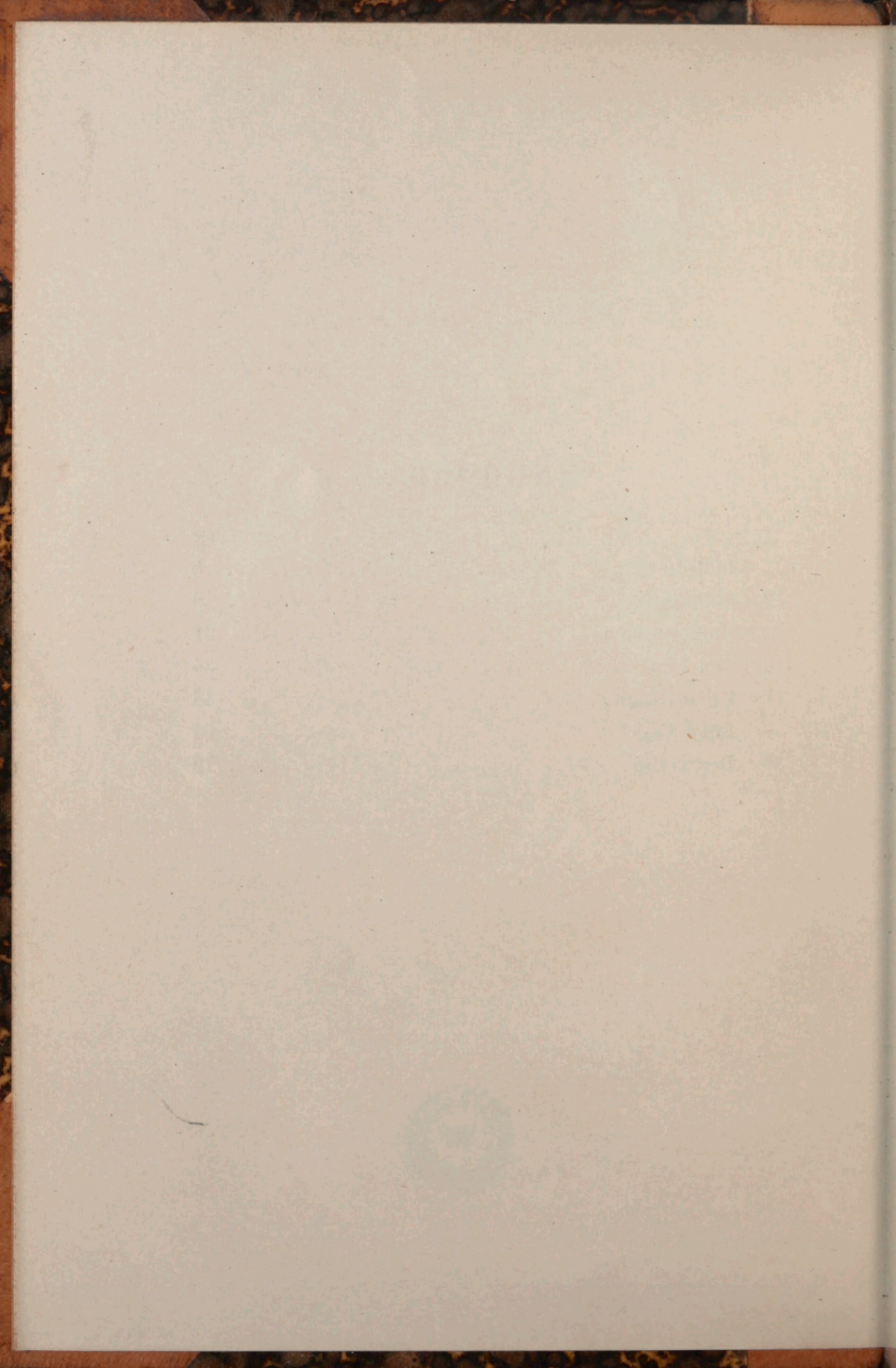
FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1900

INDHOLD

	Side
Indledning	5
I. Stillingen	9
II. Gudstjenesten	21
III. Paa Lazarethet	34
IV. Under Slaget	48
V. Efter Slaget	64
VI. Begravelse	79

Du, min trofaste Ven! vil i det Mindste ikke finde det underligt, at jeg ikke lader denne lille Bog gaa ud i Verden alene, men at den, idet den udgaaer, faaer en Undskyldning og et Forsvar med paa Vejen; Du vil maaskee endog indrømme, at det snarere var Dig end mig, der burde medgive den begge Dele, eftersom det ikke er min Lyst, men din utrættelige Paatrængenhed, der har fremkaldt den. I over 20 Aar har Du været utrættelig i at forlange, at disse Erindringer skulde opskrives, fordi Du meente, at de vilde kunne glæde og gavne Andre.

Gid Du nu ikke maa tage Fejl heri! — Du kjender mig bedre, end nogen Anden, og veed, hvorledes jeg, under Taushed og Tale, Stilhed og Larm, siden Aaret 1864 bærer, som tusinde Andre, en uafsladelig Smerte og Længsel i mit Indre; Du veed, at om denne Smerte end til sine Tider kan synes mindre end den er, saa kan den dog til andre bryde frem med en saadan Styrke, at jeg ikke engang kan taale at tale om den; Du veed, at den i Dag er ligesaa stor som den var for 10 Aar siden, og at jeg slet ikke kan fatte, at Nogen kan glemme den. Du kjender ogsaa det gamle Ord: „Der er en Tid til at græde, og en Tid til at lee“; begge Dele, baade Taarerne og Latteren kan Øjnene see, men, naar Hjertet græder, da kan kun Kjærligheden see det; og jeg maatte ofte undres over Din Kjærlighed, der var saa skarpseende, at Du næsten altid vidste, naar de tunge Timer kom, da Haabet om, at det Skilte atter skal føjes sammen, sank dybere end jeg meente at kunne bære det. Du kom da ikke som David, der spillede Harpe for Saul, men Du

lod Saul selv spille. Naar Du i Vintertusmørket traadte ind til mig, og gik, uden at sige et Ord, hen og lukkede Kakkellovnsdøren op, lagde Brænde paa Ilden saa den flammede op, og kastede sit klare, morgenrødagtige Skjær over Stuen, og Du da med kjærlig Snildhed ved et enkelt Spørgsmaal vidste at faae min Mund lukket op, for at fortælle Minderne fra de forgangne, trængselsfulde, og dog saa usigelig lykkelige Dage, husker Du da, hvorledes det ikke alene var Ildskjæret fra Ovnen, der lyste, men det var Minderne, der lagde nyt Ved til Haabet!

I mange Aar har jeg nægtet at opfylde Din Bøn, og Du kjender mine Grunde dertil. Du veed, hvor nødig jeg taler; at jeg sjælden føler Tilbøjelighed til det, fordi jeg altid mener, at hvad jeg har at sige, er Noget, som Alle veed, og som de meget bedre end jeg kunne udtale. Men, naar der nu er Tale om en Mands Minder, som i mange Aar have ligget stille og gjæmte, har jeg dertil altid den Frygt, at, naar de endelig komme frem, ville Andre synes, at de ere for gamle, medens de for den, der fortæller dem, foruden deres Alder have en ufor-gjængelig Ungdom. Naar et Menneske skal fortælle Erindringer fra forbigangne Tider, da maa han have nogen poetisk Natur i sig, for at denne kan slaa en Bro imellem Fortid og Nutid, og, for at det, der fortælles, kan faae den Friskhed, som det engang havde, men som Aarene have berøvet det; der spiller altid paa det, der er oplevet, et Skjær, som finder Vej igjennem mange Lyshuller, der i Tidens Løb tillukkes, og det er disse, der maa aabnes igjen ved den levende Indbildningskraft, som hører Digteren til; men det er just denne, der fattes mig, og derfor frygter jeg altid for at blive tør og kjedelig. Vel kjender jeg Din saa ofte gjentagne Indvending: at jeg kun behøver at skrive, som jeg fortalte, og kun det, som Du lyttede til; men der er en stor Forskjel paa at høre et Menneske fortælle, hvad han har oplevet, og paa at læse, hvad han skriver om dette; der er Forskjel paa at høre en Mand, der, idet han ligesom lever sig selv om igjen i sin Erindring, fortæller og bliver varm, og som, jo varmere han bliver, ogsaa faaer større Evne til at levendegjøre al Ting, idet han bringer Tilhøreren til at glemme Tiden

og Rummet, — der er Forskjel derpaa, og paa at tage en Pen for at føje det Levende ind i den døde Form, uden dog at tage Livet af det.

Hertil kommer, at det, der nu her fortælles, næsten træffer paa en ny Slægt, som mangler saa mange af de Forudsætninger, de have tilfældeds, som ere jevnaldrende; der er saa Meget der maa forklares, saa Meget, der maa sættes ganske anderledes ud fra hinanden for at blive forstaaet, og til dette har jeg hverken Tid eller Lyst. Alt dette og mere veed Du har holdt mig tilbage; naar Du dog alligevel nu seer Dit Ønske opfyldt, da hænger dette paa en Maade sammen med denne sidste Grund.

Det slaaer ikke fejl, at det gaaer de Fleste af dem, der have oplevet og deeltaget i det danske Folks Krige, som mig, at de siden 1864 have vandret i en stadig Sorg. Hvor lykkeligt og velsignet ellers i mange Maader Livet har været, Smerten danner Baggrunden deraf; og ligesaa lidt som jeg ønsker for mig selv, at denne Smerte maatte forlade mig, saalænge Aarsagen til den er tilstede, saa nødig vilde jeg, at Folket i det Hele skulde glemme den. Det trænger til, og ikke mindst den yngre Slægt, idelig at mindes om, at hvor rigelig og overflodig Landet og Folket i de senere Aar bliver velsignet i sine udvortes Kaar, saa ligger der alligevel en Smerte i Baggrunden, og den maa fødes med og leve med hver ny Slægt. For at give et Bidrag hertil, har jeg skrevet disse Erindringer.

Det bæres mig for, at vi gaa Tider imøde, om hvilke vi ville sige: De behage os ikke! Alt er spændt, overspændt; Alt er i Uro, foroven og forneden; de fleste Forhold ere mere unaturlige end naturlige. Som Digteren klagede ved Aarhundredets Begyndelse:

Und das Band der Länder ist gehoben
Und die alten Formen stürzen ein!

saaledes kunne vi klage henimod dets Slutning. Men, hvad der løses, maa dog bindes igjen, og de Former, der styrtes, maa erstattes, om ikke med de samme, saa med andre. At dette skulde skee paa anden Maade for os end for vore Fædre, nemlig ved kortere eller længere Krige, det troer jeg ikke. Skeer dette, da har jeg følt

det som en Pligt at gjøre opmærksom paa, at ogsaa her har Præsten sin Plads, ikke med Sværdet i Haanden, men med Ordet i Munden baade for Sunde og Syge. Det vilde være mig en Glæde, om En og Anden, der hidtil aldrig har tænkt, at dette var saa, eller som maaskee ikke ret har forstaaet, hvad der egenlig er at gjøre for en Præst i Krigen, ved at læse de efterfølgende Blade, maatte komme til den Erkjendelse, at Præstens Gjerning ogsaa i denne Stilling kan være til Velsignelse.

Endelig endnu dette: Imellem Krigene gaaer der jo, Gud været lovet! længere eller kortere Tid, undertiden en Menneskealder, hen; naar en ny Krig udbryder, skal ingen Stat først tænke paa sit Hærvæsen; det maa være i Orden iforvejen: de Førende skulle ikke først findes, de maa være tilstede, og være forberedte, ogsaa derved at de kjende deres Fædrelands Krigshistorie. Saaledes er det ikke hos os med Feltpræsterne: de, der af dem tjente i de forrige Krige, ere enten døde eller gaaede over i andre Stillinger, der maa andre og unge Kræfter til, som først skulle samle Erfaring. Det har, som vi saa ofte have talt om, altid for mig været et Savn, at der for den nye Feltpræst intetsteds var Raad at hente, intetsteds nogen Tradition at finde eller nogen Anviisning til hans Gjerning. Ogsaa hertil har jeg taget Hensyn ved disse Erindringer, idet jeg antog, at de kunde indeholde enkelte Fingerpeg, som kunde være til Nytte. Ingenlunde fordi jeg troer, at jeg har gjort Alt, hvad det burde mig at gjøre, eller gjort det, jeg har gjort, paa den bedste Maade; ingenlunde, fordi jeg ikke skulde have saare Meget i min Embedsgjerning som Feltpræst at beklage og at være bedrøvet over, og som jeg ikke kunde ønske at gjøre om igjen, nej! men jeg skriver dette, for at den Yngre kan faae et Begreb om, hvorledes Kræfterne kunne anvendes og Vejen findes i den Stilling, der med al sin Velsignelse ogsaa har sine store Vanskeligheder. Det er ingen „Haandbog for Feltpræster“, men en „gammel, udtjent Feltpræsts Erindringer“, skrevne for de unge Feltpræster, for at de maa kunne gjøre det langt bedre end de gamle.

I

STILLINGEN

Det skulde vel synes, at det ikke kunde være nogen Tvivl underkastet, at ligesaa nødvendigt som det er, at der paa alle Maader bliver sørget for, at Soldaten i Felten kan have det Fornødne til Legemets Nødtørft, ligesaa nødvendigt idetmindste er det, at der sørges for, at han kan faae sin Trang til aandelig Føde ved Guds Ord tilfredsstillet; og at altsaa Nødvendigheden af Feltpræsters Ansættelse maatte være indlysende; — og dog har dette ikke altid været erkjendt. Ligesaa vist som jeg tør haabe at Erkjendelsen heraf var følt ved sidste Krigs Slutning, ligesaa vist er det, at den ikke blev følt ved den første Krigs Begyndelse.

Da Krigen udbrød i 1848 og Tropperne rykkede Syd paa, var der ingen Feltpræst ansat: om det var en Forglemmelse af den Mand, der stod i Spidsen for Krigsstyrelsen, eller det var af andre Grunde, veed jeg ikke. Det varede imidlertid ikke længe; og en af de Ting, der bidrog til, at der skete en Forandring, var følgende Bekjendtgjørelse i Fyens Stiftstidende Nr. 142 fra en Væver, Rasmus Knudsen, i Vantinge Sogn, Salling Herred, hvis Søn var bleven saaret den 28 og døde den 30 Maj:

„En uforglemmelig Søn har Herren kaldt til Hvile, Overjæger Jens Rasmussen Vantinge af 3die Jægerkorps. I Guds Vilje skal jeg med den Glæde, Han selv skjænker

mig, hengive mig; men Et hviler tungt paa mit Hjerte. Min Søn, som faldt i Fægtningen den 28de, udtaler i sit Brev den 27de Savnet af, at der ingen Sjælesorger er ved Hæren. Han udtaler i dette samme Brev Haabet om den næste Dag, som var en Søndag, at kunne komme til Kirke, og jeg vil nære det glade Haab, at han kom til de Helliges Chor. Men hvorfor gjøres der ikke Noget, at de, som undgaae Fjendens Kugler, kunne faae Frelsens Evangelium at høre? Hvorfor skulle saa mange Mennesker stadig have Døden for Øie og ikke høre en Klang af Livets Evangelium? Er det fordi ingen Præst vil underkaste sig de Møjsommeligheder, der kunde følge med Feltlivet, og som Christi Stridsmænd følge med Kongens Stridsfolk? Eller hvis er Skylden? Jeg er Lægmand og til Aars; dog, kunde nogen Præst have Gavn af, at jeg fulgte med og stod ham bi i Gjerningen, da var jeg villig til at forlade Huus og Hjem. Men saasnart Herren vil det, at der skal Præster med, da kommer der vel ogsaa og det flere end een.“

Denne Bekjendtgjørelse gav Anledning til en Debat i Bladene om det Gavnlige eller Unødvendige i at have Feltpræster ved Armeen, og der gik en Tid hen dermed; først den 26de Juli ansattes de første.

Har der end hos Udenforstaaende været Tvivl om Nødvendigheden af Feltpræsters Ansættelse, saa troer jeg at kunne sige udaf mit eget Livs Erfaring, at i Hæren selv har der aldrig været Tvivl derom. Mange Aar ere henrundne siden jeg holdt min første Indtrædelse iblandt Soldaterne, men saa levende som den Dag i Dag staaer det endnu for mig, fordi den Velkomsthilsen, jeg modtog baade af Store og Smaa, var fuld af Velvilje og Hjertelighed, og det var denne Modtagelse, der bevirkede, at om jeg end gik til den ukjendte Gjerning med Frygt og med Ydmyghed, saa forsvandt min Ængstelse snart. Er det i ethvert andet Forhold en Betingelse for, at en Mand skal gjøre sin Gjerning med Lyst og Haab, at han mødes med Tillid, saa er dette en aldeles ufravigelig Betingelse for Præsten. Jeg har ofte undret mig over, hvor let denne Tillid var at vinde hos Soldaterne, ja! hvorledes

den kom mig imøde uden Hensyn til noget Andet end til Embedet alene. Efterfølgende Exempel vil vise det:

I Februar Maaned 1864, et Par Dage efter Tilbage-toget fra Dannevirke, traadte jeg ind paa et Lazareth i Sønderborg. Da jeg aabnede en Dør i Stuetagen, saae jeg, at Gulvet i en stor Stue var belagt med Halm langs Væggene, med en smal Gang i Midten, og paa Halmen laa et betydeligt Antal Soldater, dog alle meget let saarede eller i en Sygdoms første Stadier. Idet jeg traadte ind og gik rask frem til midt i Stuen, hilste jeg dem og sagde: „Der er ingen af Eder, der kjender mig, men jeg er Eders Præst og kommer for at spørge, om jeg kan være nogen af Eder til Tjeneste paa en eller anden Maade.“ De saae alle paa mig, men Ingen svarede. Derimod rejste en Mand, der laa i øverste Hjørne, sig op paa Albuen og gav mig et Tegn; idet jeg traadte hen til ham, gav han mig et Stykke Papir, og der forefaldt da følgende Samtale:

„Hvad er det?“

„Det er Penge, halvellevtehundrede Rigsdaler.“

„Hvor kommer De til alle disse Penge? og hvad skal jeg med dem?“

„Det er min Stillingssum, som jeg har baaret paa mig fra Fredericia og til Dannevirke, og derfra og hertil!“

„Hvor turde De det? Hvorfor har de ikke afleveret den til En eller Anden?“

„Jeg fandt Ingen, som jeg turde betro den til!“

„Hvor tør De da betro den til mig, som De aldrig har seet før?“

„Jo! De er jo Præsten!“

Saa betroede han mig, den ganske Ubekjendte, hele sin Ejendom, for at jeg skulde sende den hjem til hans Kone; jeg har aldrig seet ham siden, men, hvis disse Linier skulde komme ham for Øje, saa skulle de bringe ham min Tak, for disse Ord: „Jo! De er jo Præsten!“ thi jeg viiste kun ham en ringe Tjeneste, der maaskee er glemt, men han viiste mig en stor; thi i trange Tider under et møjsommeligt Arbejde, under vanskelige Forhold, hvor man nok kunde opgive Tilliden, der styrkede disse Ord mig altid paa en forunderlig Maade.

Du vil vistnok svare: Om Tilliden skal komme en Mand imøde, afhænger for en stor Deel af den Maade, hvorpaa han træder frem; den kan blive den Ene rigelig til Deel, og den kan nægtes en Anden, fordi den Ene indgyder Tillid, den Anden ikke, i Liihged med det gamle Ord: Duo, qvi idem dicunt, non est idem!*) Dette er ganske sandt, men det finder næppe nogen Anvendelse paa det overfor fortalte Tilfælde, eftersom der kun var Tale om et Par Minutters Bekjendtskab. At det derimod indeholder en Sandhed i Almindelighed, det indrømmer jeg, men deraf følger da ogsaa, at der til Feltpræster ikke bør tages Enhver, men kun Mænd, der kunne fremkalde Tillid; og jeg kommer derved til at gjøre opmærksom paa nogle af de Egenskaber, som jeg troer ere nødvendige eller ønskelige.

Jeg forbigaaer naturligviis de Egenskaber, der ere nødvendige for enhver Præst, i en hvilken som helst præstelig Stilling, hvis han skal virke saaledes, at han kan forsvare det for den Herre, han tjener, som f. Ex.: Tro og Kjærlighed, Nidkjærhed og Taalmodighed osv., og berører kun dem, der ere mere særegne for Feltpræsten, eller som dog i dette Forhold ere mere uundværlige end i andre. Thi hvilken Mening man saa end har om en Feltpræsts Stilling, saa er dog Alle enige i, at naar den gamle Mand, der var Feltprovst i Krigen til 1814, engang sagde til mig: „Hvorledes gaaer det nu? i min Tid lode de mig altid faae de ringeste Subjecter til Feltpræster“ — da var dette en saare uforsvarlig Fremgangsmaade.

Jeg vil stille gamle Bengels Ord i Spidsen: *Experientia qvanta est necessitas! qvâ qvi caret, qvam ineptus magister est!**) Det er aldrig ønskeligt for en Menighed at faae en Mand, der er ganske uden præstelig Erfaring, men det gjælder i langt høiere Grad om en Hær, der drager i Felten; og det vilde derfor være et af de største Misgreb, der kunde gjøres, om der blev ansat unge,*

*) To kunne sige et og det Samme, og det er dog langt fra det Samme.

**) Erfaring, fremfor Alt Erfaring! det er en daarlig Lærer, der fattes den!

uerfarne Kandidater som Feltpræster. Naar der under Behandlingen af Hærloven i Rigsdagen blev, om jeg ikke tager fejl, fra en Side gjort gjældende, at man udenvidere kunde ansætte de udskrevne Kandidater og alle de værnepligtige Kapellaner som Feltpræster, uden forøvrigt at undersøge, om de maatte være i Besiddelse af de Egen-skaber, der høre til for at kunne øve denne Gjerning med Velsignelse, saa tør jeg sige, at dette vilde have været den alleruheldigste Udvej, saa uheldig, at jeg hellere vilde have foretrukket at de skulde være traadt ind iblandt Kombattanterne.

Sætte vi os lidt nøjere ind i Feltpræstens Stilling, hvorledes har den saa hidtil været? — Han kommer til Hæren, faaer sin Plads anviist og skal begynde; han er ene, uden Medhjælp, uden Instrux, langt borte fra enhver Embedsbroder, hos hvem han kunde hente Raad. Allerede dette: udvortes at ordne sin Tid og sin Virksomhed, har sine store Vanskeligheder som Du nærmere vil see af næste Afdeling; men, hvad der er langt vanskeligere, er: uden Øvelse i at prædike at skulle prædike, maaskee endog flere Gange om Dagen; at skulle være rede til, naar Lejlighed gives, uforberedt at kunne tale til en Kreds, der har samlet sig; at kunne paa Lazaretherne bevæge sig imellem Hundreder af Syge, med selvforskyldte og med uforskyldte Sygdomme, og som en god Huusholder tage frem af sit Forraad, Nyt og Gammelt; at kunne have Svar paa rede Haand, naar det ikke er Nysgjerrigheden men Samvittigheden, der kræver det, og hvor dette Svar maa gives strax. Jeg vil, for at gjøre det tydeligere, anføre Dig nogle Exempler af hvad der er mødt mig:

Der forekommer Collisioner i ethvert Menneskes Liv; vi staa paa en Skillevej, kunne ikke komme frem, fordi vi veed ikke til hvilken Side vi skulle gaa, og vi kunne ikke blive staaende. Saadanne Collisioner høre ikke blot Hjemmet til, de følge med Soldaten, naar han drager i Felten, og fordre deres Løsning, og der er da Ingen nærmere end Præsten til at hjælpe ham at løse dem; men det gjælder ogsaa her, hvad Martensen med fuld Sandhed siger: „De forskjellige Regler, der pleje at opstilles for deres Løsning, kunne tjene til at øve den

moralske Reflexion, men ville i det bestemte Tilfælde bevise sig som temmelig upraktiske, da hvert Tilfælde har sin egen Dialektik.“*) Derfor kommer det her an paa, at den, der skal lede paa den rette Vej, har nogen Kundskab til Sjælelivet, og nogen Erfaring i at kunne bestemme det Rigtige. Nogle faa Dage efterat jeg var kommen til Hæren, kom en Soldat til mig med følgende Spørgsmaal: „Da jeg i Morgen skal paa Forpost, er det muligt at jeg kan blive tagen til Fange; jeg vil da formentlig blive ført tilfods af to Mand til Rendsborg, efterat jeg har overgivet mig og afleveret mine Vaaben. Dersom jeg nu, medens jeg gaaer med dem paa Vejen, kunde see Lejlighed til at dræbe den Ene ved et Slag, og derefter overmande den Anden, for at kunne løbe tilbage, er dette da tilladt, eller er det Synd?“ Han meente selv, at et lignende Tilfælde nogle Dage iforvejen var indtruffet; men han var et troende Menneske, der vilde have fuld Sikkerhed i sin Samvittighed.

Samme Vinter kom en Underofficer til mig og fortalte, at han var forlovet med en fattig Pige i Kjøbenhavn; han havde nu imidlertid i nogen Tid ligget i Kvarteer hos en Enke, der ejede et Huus, og hende kunde han faae og derved blive en holden Mand; han vilde vide, om det var Synd at hæve Forbindelsen med sin Kjæreste. Han lod til at være en ærlig Mand, der ligefrem havde skrevet den hele Sag til sin Kjæreste, og han viiste mig et Brev, hvori hun, smukt og ligefrem, mindede ham om sin Kjærlighed til ham, men hvori hun tillige bad ham om at opgive hende, hvis han troede, at han kunde blive lykkeligere med den anden, fordi hans Lykke var for hende Hovedsagen.

Disse og mange andre lignende Tilfælde kunne vel paa Papiret synes meget lette at løse, men de have altid deres store Vanskelighed i Livet.

Dog ere disse jo ikke de eneste, der stille Fordringer til en Præsts Erfaring. Enhver veed, hvor nødvendigt det er, at et Menneske, for at finde Fred, maa see sin Synd som Fredløshedens Aarsag; men vi veed ogsaa,

*) Martensens Ethik p. 548.

hvor vanskeligt det er at bringe et Menneske dertil, at han ærlig bekjender ikke sin Deelagtighed i den almindelige Syndighed, men sin bestemte Synd; han veed at han maa gjøre det, om han vil faae Ro, han vil og han vil dog ikke; der er saa meget, der holder ham tilbage. Hvilken Forsigtighed, Taalmodighed og Snildhed hører der ikke til, for at bringe Bekjendelsen frem paa Lærerne, og for ikke at støde den tilbage, naar den er kommen saavidt. Jeg har i Krigen erfaret, at der gaves Synder, hvorom jeg ingen Anelse havde, saa ubegribelige og dertil saa forfærdelige, at det næsten synes utænkeligt at de kunne opkomme i et Menneskets Hjerter, og jeg troer, at dersom der ikke, netop ved Bekjendelsen, var aabnet et Afløb for den gruelige Frygt, der allerede holdt Dom i Samvittigheden, saa havde de Paagjældende selv søgt Døden! Eengang veed jeg bestemt at det har været Tilfældet. Jeg laa netop i længere Tid sammen med et Regiment, da en Mand af dette tog sig selv af Dage. Nogen Tid efter kom Ritmesteren til mig og bad mig endelig at tale med en Rekrut, der gik paa Skolen, men som var langt tilbage for alle de andre, og som det ikke var muligt at blive klog paa, da han slet ikke talte; det var Ritmesterens Overbeviisning, at dersom han fik Lov til at gaa som han gik, vilde det tage samme Ende med ham som med den anden. Om Eftermiddagen gik jeg over i Stalden, og, efter den Beskrivelse, jeg havde faaet af Manden, saae jeg strax, at det var ham, der sad paa en Skammel med nedbøjet Hoved og foldede Hænder. Jeg gik hen til ham, sagde: God Dag! spurgte om, hvor hans Hest stod, hvilket Nummer den havde, og om flere Ting angaaende ham selv; men han saae ikke op, rørte sig ikke og svarede ikke. I det Samme kom Staldvagten gaaende forbi med Foderkoppen i Haanden og sagde: „Det nytter ikke, Hr. Pastor! at De taler til ham, for han er tumpet.“ Da det nu i al Fald ikke var Stedet til at gaa videre, bad jeg Vagtmesteren om at føre Karlen til mig i min Bolig, og dette skete efter nogle Timers Forløb; Vagtmesteren mødte med ham, og han var fuldstændig reglementeret paaklædt med Casque og Sabel. Jeg lod nu Vagtmesteren gaa, saa jeg blev ene med den

Syge, og jeg søgte da paa alle mulige Maader at faae et Ord af ham, men forgæves; jeg bad, jeg truede, det hjalp Altsammen ligemeget; hans Tunge var bunden. Jo længere jeg imidlertid talte, desto mere ondt fik jeg af ham, og kunde ikke lade ham gaa saaledes fra mig; det var tydeligt, at der laa en svær Byrde paa ham, og jeg maatte see at lette ham for den. Da jeg bad ham lægge Casqven fra sig og spænde Sablen af, gjorde han det ikke; jeg gjorde det da selv, førte ham derpaa hen i Sofaen ved Siden af mig, og sagde til ham: „Nu er Du ikke længere Dragon Nr. det og det, men Du er kun N. N.; Du bærer paa Noget, som Du ikke kan bære alene; Du er fremmed her, har Ingen at betro Dig til; jeg er Din eneste Ven her: for Guds Skyld luk op for Dit Hjerte, før det er for sildigt.“ Der gik vel en Bevægelse over hans Ansigt, men han talte ikke. Saa slog jeg andre Streng an, og havde endelig den Glæde, at han gav mig et Ja. Da dette var kommet, var det, som om Fortryllesen var forbi; han brast i en stærk Graad, og bekendte saa for mig den Synd, som trykkede ham saa haardt, og, da vi endelig skiltes ad, havde han Rø. Han gik tilbage til sin Skole; 14 Dage efter kom Ritmesteren til mig og sagde: „Hvad har De dog gjort ved den Karl; han er nu et helt andet Menneske, er saa flink i alle Øvelser, at dersom det ikke var lige mod Sutningen, vilde han kunnet komme med denne Gang?“ —

Er altsaa Erfaring nødvendig, naar det gjælder de Levende, hvor meget mere er den det da ikke i Forhold til de Døende, hvor et Fejltrin ikke kan gjøres om igjen; hvor der kan bindes for stærkt eller løses for tidligt; hvor der i alle Tilfælde stilles store Krav til en Præst. Det er naturligviis faldet i min Lod at staa ved mange Døds-senge, og jeg har staaet der baade bedrøvet og glad; men der er et Tilfælde, som aldrig gaaer mig af Minde, fordi det var ledsaget af særegne Omstændigheder. Jeg modtog en Dag fra Overlægen en Seddel, hvorpaa der stod: „Skynd Dem; kom, en stakkels Synder venter!“ og jeg gik da strax op paa Sygehuset, hvor jeg fandt en Soldat, som med Vilje havde skudt sig en Pistolkugle i Ryggen. Da jeg kom til ham, tilstod han strax for mig, hvad

han havde gjort, men det var ikke muligt at faa ham til at tilstaa at det var en Synd; og ikke dette alene, men han bekjendte frit, at han havde villet dræbe sig selv ene og alene af Had til en Officeer, der efter hans Mening havde været for haard imod ham; han havde gjort det for at hævne sig, da han meente, at hvis han blot døde, saa vilde Officeren blive straffet, og derover glædede han sig. I 4 Dage derefter levede han; den første kjæmpede jeg med ham saa godt jeg kunde, der var dog altid et Svar fra ham at knytte Talen til, men i de tre sidste Dage var han stum, Mælet berøvet, saa han ikke engang i Forhøret kunde afgive nogen Forklaring eller anklage sin Modstander. Jeg veed at disse Dage, hvor Ordet tilsyneladende kunde finde nogen Jordbund, hvor Bønnen aldrig fik noget Amen fra ham, hvem den gjaldt, og hvor det dog ikke kunde opgives at blive ved, hører til de svære Dage; — og mon de vilde have været det mindre for en Uerfaren?

Men fordi jeg siger, at kun Mænd med Livserfaring bør ansættes, derfor siger jeg ikke, at det skal være gamle Mænd; langt fra! ældre Mænd vilde Arbeidet og Feltlivet lægge uovervindelige Hindringer i Vejen.

Foruden Erfaring i mere gejstlig Forstand er der endnu en anden Egenskab, jeg anseer for nødvendig, det er den, at de forstaa at omgaaes Mennesker, og det af alle Stænder; jeg mener ikke alene dermed, at en Feltpræst ikke maa være, hvad Paulus kalder *όργίλος**); thi det følger af sig selv, men at han skal være i Besiddelse af Evne til hurtigt at skaffe sig Indgang hos Alle. Der er næppe nogen Stilling, hvori dette mere udfordres end i Felten; det er der saa extraordinaire Forhold, at det gjælder om paa alle Maader at komme frem; det nytter i de fleste Tilfælde kun lidt at skrive, anmelde og stille Fordringer; dersom Vedkommende har Noget imod den paagjældende Præsts Person, vil denne snart mærke en Passivitet, om ikke det, som værre er, der, hvor det er ham umuligt at undvære Bistand for at fremme sin Gjerning. Der er intet Sted, hvor personlig Velvilje saaledes

*) vrippen, gnaven.

kan bringe al Modstand til at falde som her, og den er i Almindelighed ikke vanskelig at vinde for hvem der vil. Her kan naturligviis ikke være Tale om at komme til at staae i et nøjere personligt Forhold til Alle dem, man paa sit Embeds Vegne kommer i Berøring med, men med jo Flere det skeer, desto lettere ville ogsaa de ydre Forhindringer for Præstens Gjerning falde. Ogsaa af denne Grund maa det beklages, at Feltpræsternes Antal i vor Hær altid har været saa ringe; det er ikke alene for Arbeidets Skyld, som ofte har været overvældende og uoverkommeligt. Det er næppe at befrygte, at man skulde gaa til den modsatte Yderlighed: at ansætte en Præst ved enhver Bataillon, ethvert Regiment og Batteri o. s. v.; thi ogsaa dette maatte jeg paa det Bestemteste fraraade; men at enhver Brigade fik sin Præst med sig i Felten, vilde være i høj Grad ønskeligt. Det er mærkeligt, hvor hurtig Soldaten slutter sig til den Mand, han veed, er „vor“ Præst; der hører kun et saare kort Samliv, Deeltagelse i en eneste Fægtning eller i et Bombardement til; men saa meget maa han kjende ham, idetmindste af Ydre, at han veed at det er „hans“ Præst; dette har det ringe Antal af Feltpræster hidtil ikke engang gjort muligt. Det vilde ogsaa derfor være heldigt, om Feltpræsterne, udenfor deres Embede, havde en særegen Dragt, hvorpaa de vare kjendelige: det vilde desuden spare dem en heel Deel Ubehageligheder, der hidtil ikke have været saa ganske sjældne, som f. Ex. under Belejringsstilstand at blive anholdt og ført i Vagten, eller at staa paa Gaden ved Skildvagten om Natten. En Dag, da en af Bataillonerne under Bombardementet af Frederikstad kom ud af Skandserne og holdt Hvil paa en Mark i Nærheden af en Landsby, gik jeg og talte med Folkene; en af dem beklagede, at de ikke kunde faa Kaffe, skjøndt han vidste, at der var en Kjøbmand i Nærheden, der havde en Sæk i sin Butik. Jeg henvendte mig til en flink Officeer, jeg kjendte, og denne sørgede strax for, at der blev skaffet Kaffe til Veje. Nogle Timer efter, da jeg vilde gaa ind ad Bataillonskommandeurens Dør, stod netop den ovennævnte Soldat Skildvagt, og han sagde da, idet jeg vilde gaa ind: „Tak for Kaffen! — Maa jeg ikke spørge, hvad

De hedder; det var dog Dem, der skaffede os den!“ — Jeg saae lidt paa Manden og spurgte saa: „Var Du ikke iblandt dem, der var til Guds Bord iforgaars?“ — Jo! „Kjender Du da ikke ham, der tog Dig til Alters?“ — Han blev ganske undseelig og svarede: „Jo! Om Forladelse!“ men lagde saa ganske sagte, og med et vist luunt Smil til: „Jeg tænkte maaske, at de var en af vore Spioner!“ — Det er ikke sagt, at alle slige Sammenstød ende paa en saadan gemytlig Maade, men en særegen Dragt for Præsten vilde forebygge dem.

Foruden Erfaring og Forstand paa at omgaaes Mennesker er der endnu een Ting, der er absolut nødvendig for en Feltpræst, det er et stærkt Helbred. Jeg maa alvorlig fraraade Enhver, der er svagelig, at træde ind i en Stilling, der kan være saa fuld af legemlige Savn i alle Retninger, og som lægger saa stor Beslag paa alle en Mands Kræfter; saameget mere kan jeg gjøre det, som jeg selv har mistet et stærkt Helbred i Krigen. At der følger Uro med enhver Stilling i Felten, at man maa finde sig i at der skeer Brud paa alle Vaner, følger af sig selv; men hertil kommer Arbejdet, som paa Grund af Forholdenes Natur lader os føle, hver Dag har sin Plage. Der hører ganske vist, for at nævne Dig enkelte Exempler, stærke Nerver til paa een Formiddag at holde Skriftetale, absolvere og derefter tage over 500 Mennesker til Alters paa eengang; eller: paa een Dag at kjøre 10 à 11 Miil med Heste og Vogn og prædike to Gange; eller i 4—5 Timer at gaa paa et Lasareth, fra Seng til Seng, med det ene Saar gyseligere for Øje end det andet, og dog Ingen at forbigaa, eller blive træt af at tale med Enhver og skrive for Mange af dem. Som sagt: Jeg gik til en Feltpræsts Gjerning uden at vide, at jeg havde Nerver, men der har dog været Øjeblikke, da jeg sank sammen og kunde ikke mere. Vorherre havde, foruden et godt Helbred, givet mig en anden stor Velsignelse: et frit Mod og et glad Sind, og dog har der været Tider, da jeg har tabt Modet og har maattet græde som et Barn, fordi det Arbejde, der laa for mig, syntes mig uoverkommeligt, og det forekom mig, at jeg ikke længere kunde holde det ud. Derfor tør jeg give det Raad til Alle dem, der

ere af et skrøbeligt Helbred: Prøver ikke paa denne Gjerning!

Men ganske vist vil jeg ogsaa sige til dem, der have Mod og som føle Kald dertil; som ere øvede i Præstegjerning, og som ere begavede med nogen Aandsnærværelse, Snarraadighed og Evne til at finde sig tilrette i vanskelige Forhold: Dersom I tragter efter dette Embede, da tragter I efter noget Godt, noget Velsignet, og gaar da kun til det med Frimodighed; thi der er en riig Mark for alle Gaver, og Ordet vil ikke komme tomt tilbage; det er en velsignet Gjerning; jeg kjender ingen der overgaar den!

II

GUDSTJENESTE

De, der have tænkt over Feltpræstens Gjerning og de Vanskeligheder, der kunne følge med en Gudstjeneste i Felten, have vel nærmest tænkt paa, at det kan være svært, naar Vejret er daarligt, med Vind og Regn i Ansigtet, at tale til en større Mængde; og dette er ganske vist saa. Men dette er ikke den eneste Vanskelighed; saa underligt det end kan synes, saa kommer der en anden til, og det er denne, naar Forholdene da ikke i længere Tid have været rolige og for længere Tid see ud til at skulle blive rolige, at faa Tilhørerne samlede og at kunne komme til at prædike. Naar vi i vore Menigheder den ene Søndag efter den anden have en fast Tid for vor Gudstjeneste, og der ingen Tvivl kan være om Stedet; naar vi, dersom vi have flere Kirker, Søndag efter Søndag bekjendtgjøre fra Prædikestolen, naar Gudstjenesten begynder næste Søndag, saa er denne Bekjendtgjørelse tilstrækkelig; naar Tiden kommer, da er Menigheden samlet. Saaledes gaar og kan det ikke gaar til i Felten: fordi Tjenesten maa holdes snart hist snart her, snart til en snart til en anden Tid, er det saa vanskeligt at faa det meddelt Alle dem, det bør meddeles; og, om dette end er skeet, saa kan det dog saa ofte hændes, at, naar Tiden kommer, have Forholdene forandret sig saaledes, at det ikke er

muligt at holde Gudstjenesten paa det bestemte Sted. Det var en vanskelig Sag i sidste Krig, da vi laa i Sønderborg, at faa det bragt til Alles Kundskab: at der hver Dag Kl. 11 blev holdt Gudstjeneste og Altergang i det lille Hospitalskapel; det blev tilskrevet Overkommandoen, indrykket i Dagsbefalingen, tilskrevet Afdelingerne, hver Dag sagt fra Prædikestolen, og dog blev der bestandig truffet en Mængde Soldater, der ikke havde den fjerneste Anelse derom. Jeg greb tilsidst til den Udvej at lade Plakater, trykte med store Bogstaver, opslaa paa alle Gadehjørner; dette syntes at hjælpe; hvortil det naturligviis ogsaa bidrog, at Opholdet var af længere Varighed; men just som det var begyndt at komme i Gang, maatte det Hele opgives, og der maatte lægges andre Planer for helt andre Steder.

Denne Vanskelighed, at faa Tid og Sted for Gudstjenesten bekjendtgjort tilstrækkeligt, ligger dog — uagtet den naturligviis fremhjælpes eller hindres ved deres Interesse eller Ligegyldighed for Sagen — ikke i de Overordnede Forsømmelighed, men deri, at Styrken er splittet paa mange forskellige og fra hinanden langt fjernede Steder.

Endelig er al Ting ordnet og bekjendtgjort, Præsten er rejst den ofte lange Vej ud til den Afdeling, for hvilken der skal holdes Gudstjeneste, og, naar han saa kommer, modtages han med den Efterretning, at den slet ikke er der længere; faa Timer før har den faaet Marschordre, er henlagt i ganske andre Kvarterer; — og Gudstjenesten maa saa opgives. Jeg har fra sidste Krig noteret mig et Exempel herpaa, som vil vise Dig, hvilket Bryderi, det kan have: der kunde meddeles mange, men jeg vælger dette, fordi det var under en Vaabenhvile, altsaa under rolige Forhold, Du vil da kunne slutte Dig til, hvorledes det maa være, naar vi staa lige over for Fjenden. Tirsdag Middag gjorde jeg Aftale med en Batterichef om, at jeg næste Dag Kl. 10 skulde holde Gudstjeneste for Batteriet; samme Aften kom der Ordre, at det næste Dag, altsaa Onsdag Form., Kl. 9 skulde rykke bort til en ganske anden Egn. Onsdag Morgen kørte jeg da en Miil for at tale med Brigadekommandeuren om Gudstjeneste for Brigaden, der laa rundt om i Nærheden; da jeg kom til

ham, havde han faaet Ordre til Opbrud næste Dag. For nu at være sikker, drog jeg til en anden Kant for at træffe Divisionsgeneralen, men, skjøndt Klokken kun var 9, havde han allerede forladt Kvarteret og var draget til Byen; da jeg saa om Eftermiddagen søgte ham der (2 Miil borte), var han allerede afgaaet til en anden By, 6 Miil borte.

Det kunde synes, at, naar Hæren er i en Stilling ligeoverfor Fjenden, og der foregaar daglige Dislocationer, saa maatte der kunne vælges en eller anden Kirke, omtrent midt i Stillingen, med en fast bestemt daglig Gudstjeneste, for at Enhver, der har Lyst og Trang, kan være vis paa at finde en Forsamling. Dette vil imidlertid i de sjældneste Tilfælde være tilstrækkeligt, og derfor er der intet Andet for Præsten at gjøre end at rejse omkring, være allevegne, opsøge de mindre Afdelinger og se at finde en Lejlighed til at prædike; denne vil alligevel ofte undslippe ham og han maa vende forgjæves tilbage. Der er intet Andet at gjøre; thi der kan være Tider, da det ikke engang kan tillades Enkelte at forlade deres Afdelinger for at søge en Kirke i nogen Frastand. Naar en Afdeling maa udholde saa overordentlige Strabadser, som i sidste Krig, naar den i 6 Dage maa paa Forpost under Fjendens Ild, og kun har to Dages Hvil paa Landet, med lang og besværlig Vej frem og tilbage, saa der gaar lang Tid inden Kvarteret bliver fundet og den kommer lidt til Ro, om den overhovedet faar Lov til at komme til Ro før den atter skal afsted, i saadanne Tider kan Trangen til Guds Ord være allerstørst, men det er umuligt at Soldaten kan gaa ret langt efter det, derfor maa det bæres til ham, om det er muligt.

Hans, den sagtomdige og taalmodige danske Soldats, Skyld var det ikke, naar han ikke kom, eller naar Feltpræsten maatte rejse forgjæves. Sammenligne vi sidste Krig med den forrige, da var den som et svært Arbejde i Sammenligning med en Leg; det var en svær Tid, ikke alene ved Udfaldet, men ogsaa ved de haabløse Trængsler, der fulgte den fra først til sidst. Men derfor viiste det sig ogsaa i den sidste mere end i den første, hvad det er, der støtter og trøster, naar al Menneskehjælp er borte;

det føltes ganske anderledes, hvad Davids Ord i 119 Ps. vil sige: „Dit Ord er min Trøst i min Elendighed; det har holdt mig i Live; dersom det ikke havde været min Lyst, da var jeg omkommen udi al min Elendighed!“ — Hvor det saa var: i Kirken eller paa Marken, i Huse eller Skove, naar de stode i Begreb med at gaa ud eller de vendte hjem, allevegne flokkedes der en Mængde, i Følelsen af at der var kun et Skridt imellem dem og Døden, og dette Skridt kunde ikke gøres i Fred uden Troen paa den Herre, der har uddraget Dødens Brod og forvandlet den til Liv. En Aftenstund, som jeg var ved at gaa tilsengs, kom en Soldat, der ønskede at tale med mig. Der var en Synd, der laa tungt paa ham, og, da jeg havde trøstet ham med at vise ham hen til Ham, der er kommen til Verden for at gjøre Syndere salige, vilde han at jeg skulde give ham Sakramentet. Jeg bad ham møde næste Form. Kl. 11 med de Andre, der vilde til Alters, men han skulde næste Formiddag paa Forpost, og havde en Anelse om, at det vilde blive hans sidste Gang, og denne Gang kunde han ikke gaa alene; det var mig umuligt at nægte hans Bøn, og vi holdt Altergang ved Nattens Frembrud. Om hans Anelse gik i Opfyldelse, ved jeg ikke. Den 2den April 1864 havde jeg som sædvanlig holdt Altergang, og, da jeg gik ud af Kirken, kom jeg til at gaa bagved to Menige, hvoraf den ene græd højt. Jeg spurgte hvad der var i Vejen, og hans Kammerat svarede da, at de havde været til Alters, men hans Ven var i den Grad bleven rystet over de Ord: „Det er os beskikket engang at dø, men derefter Dommen“, at han slet ikke kunde komme til Ro, thi han var vis paa, at det var hans sidste Levedag. Kammeraten havde trøstet ham med, at han jo nu ingen Grund havde til at sørge, men at han kunde være glad, da han just havde faaet sit Samfund med Ham fornyet, der er Opstandelsen og Livet, og jeg føjede til: „Husk paa din Børnelærdom, at hvor Syndernes Forladelse er, der er ogsaa Liv og Salighed“; men han blev ved at være forsagt, især ved Tanken om sin Kone og Børn, som han skulde forlade. To Timer efter faldt den Granat, der gjorde Ende paa hans og Fleres Liv.

Fredagen den 15de April kom en Adjutant og bad mig, at der snarest muligt maatte blive holdt Gudstjeneste og Altergang for Bataillon, før den rykkede over i Skandserne; men han føjede til, at Ønsket herom var saa almindeligt, at det vilde være umuligt at have dem Alle paa eengang i en Kirke. Løverdag og Søndag blev der da holdt Gudstjeneste for denne Afdeling alene; Søndag Eftermiddag rykkede den over i Stillingen, jeg stod paa Vejen, tog Afsked med den, rakte Kommandeuren, der var min Ven, Haanden; Dagen efter var d. 18de April: han faldt selv, Afdelingen var en af dem, der led mest.

Jeg anfører disse Exempler for at vise, at ligesom der hos Vedkommende var en Følelse af Faren, af at Døden stod for dem, saaledes var der ogsaa en Følelse af, at det nu var Tid til at spørge: „Hvor gaar du hen?“ og denne Guds Naade, der ikke tillod at Søvnens og Dorskhedens Aand fik Magten, for at gjøre Ulykken fuldstændig, den gjorde, at der var Begjærlighed efter at høre „om de gamle Stier og hvor den gode Vej monne være“.

Saavidt det lader sig gjøre, er det rigtigst til Gudstjeneste at tage en Kirke; er der kun en mindre, kan man, naar Vejret er nogenlunde, lukke Vinduerne op, saa at en Deel kan staa udenfor og dog høre. I sidste Krig havde Cultusministeriet ladet en lille Feltpsalmebog med 64 Psalmer trykke i et Antal af 50000 Exemplarer, og af disse var der omsendt en vis Del (5 à 800) til hver Afdeling, for at enhver Soldat ogsaa udenfor Gudstjenesten kunde have den hos sig. Det viiste sig dog meget ofte, at Mange af dem, der kom i Kirken, intet Exemplar havde; Nogle havde intet modtaget, Andre havde sendt deres hjem, — det fornødne Antal blev da omdelt. Var der et Orgel, blev det gjerne brugt, dog ikke altid; navnlig i første Krig havde Organisterne i Sydslesvig en Vane, som ingen Soldat, og jeg kan da tro heller ingen Andre af os, kunde gjøre sig fortrolig med: at de ikke alene

imellem hvert Vers, men imellem hver Linie, indlagde nogle meget forstyrrende Mellemstil; naar Soldaterne da sang, bleve de, hvis Sangen gik godt, enten ved at synge uden at bryde sig om Organisten, som da kom langt bag efter, eller ogsaa holdt de heelt op at synge. Vi hørte saa op med at bruge Orgelet; jeg gik op og ned ad Gulvet og sang for, og Sangen gik i Regelen godt; bedre i 1864 end i 1848—50. Ja! jeg tør sige: Aldrig har jeg hørt en bedre Kirkesang end ved Gudstjenesten den 16de og 17de April, i de allersidste farefulde Dage; jeg tror, at Enhver, der i disse Dage var traadt ind i vor Forsamling og havde hørt: „Jeg gaar i Fare hvor jeg gaar“ eller „Vor Gud han er saa fast en Borg“, vilde have følt sig grebet af det. — Præsten maa som oftest synge for*), ligesom han ogsaa læser Ind- og Udgangsbønnen i Korsdøren, hvis der ikke er En eller Anden tilstede, som kan og vil gjøre det.

Men nu Prædiken selv? Hvorledes er en Prædiken i Felten beskaffen? Jeg kan ikke svare Andet end dette: ganske som enhver anden Prædiken! Evangeliet er det samme, kun eet; Navnet, hvori Frelse er at finde, er det samme, kun eet, enten det saa er i Krig eller Fred, det er Vorherres Jesu Christi Navn, og om Ham skal der aflægges Vidnesbyrd ude saavel som hjemme. Tilhørerne ere jo de samme: Dragten er forskjellig, men Hjertet er det samme, og trænger til Et og det Samme, hvorfor skulde saa Prædikenen være forskjellig. Ganske vist fører Krigen særegne Fristelser med sig, som der jævnlig maa advares imod, og ganske vist gives der en Del af Soldaterne, som mene, at den Synd, der begaaes i Krigen, tilregnes ikke saaledes som den, der begaaes i Fredstid, og ganske vist vilde det være urigtigt der, som alle vegne naar en særegen Hjem søgelse rammer en Menighed, ikke at tage noget Hensyn hertil, og der bør saaledes ogsaa tages Hensyn til den Nød, hvori de Mange ere stede. Men derfor bliver alligevel det simple, enfoldige Vidnes-

*) Til de øvrige Egenskaber, en Feltpræst maa være i Besiddelse af, kommer ogsaa den, at han maa kunne synge; thi det er ikke altid let at finde en Forsanger.

byrd om Christi Kjærlighed til Syndere den rette Feltprædiken, og jo mere indtrængende den lyder, desto bedre er den. Jeg har vel engang hørt en Feltprædiken, i hvilken det regnede ned med Granater og Bomber, samt med en Beskrivelse af Krigens mest gruelige Scener; men hvor vil Nogen, selv om han er nok saa digterisk anlagt og har nok saa levende Phantasi, tro, at han kan naa Virkelighedens Sprog; det vilde være som at tale højere og højere, naar Tordenen ruller over vore Hoveder. Just da, naar man staar i Nærheden af Bomberegnet, naar der falder 60 i Minutet, da skal der ikke lægges an paa at forstørre Indtrykket heraf, men snarere paa at tysse paa og berolige Sjælen, som Moderen sit Barn (Ps. 131), paa at minde om, at ogsaa i saadanne Forhold udkræves det af Huusholdere, at de maa findes tro (1 Cor. 4), og midt i al denne forstyrrende Larm at vidne om den Fred, som overgaar vor Forstand, men som bevarer Hjerter og Tanker i Christo Jesu (Phil. 4).

Hvad Texterne til Prædiken angaar, da anseer jeg det for rigtigst, naar Gudstjenesten holdes om Søndagen, at bevare den sædvanlige; det styrker Bevidstheden om, at der er et Samfund imellem os og den store Menighed, der til samme Tid samles hjemme. Til andre Tider maa der vælges frie Texter; men holder man sig til den ovennævnte Regel om Prædikenens Almindelighed, ville de ikke være vanskelige at finde.

Det følger af sig selv, at der kan være særegne Forhold tilstede, hvortil der i Prædiken maa tages Hensyn, og da er det jo godt, om Texten søges derefter. For at dette imidlertid ikke skal blive Hovedsagen, kan der altid findes en Plads til det i Slutningen. Jeg mindes saaledes, at da jeg engang, medens Rendsborg var besat baade af Østerrigerne og af os, gik hen med Obersten for at holde Gudstjeneste paa en Plads imellem Fæstningsmurene, bad han mig, om jeg ikke vilde tale nogle Ord til Folkene i Anledning af nogle Excesser, der havde været; thi, lagde han til: „En Præsts Ord i Prædiken finder dog altid et godt Sted“. Dette lovede jeg, og bragte da, med Hensyn til Stillingen, mod Slutningen de Ord: „Viser Eder i alle Maader som et Mønster paa gode

Gjerninger, saa at Modstanderen maa beskjæmmes, naar han intet Ondt haver at sige om Eder“ (Tit. 2).

Efter Prædiken gik der gjerne en Tavle om, for at samle en Skjærv til fattige Soldaters Familie i Hjemmet; jeg har desværre ikke mere Regnskabet over hvad der indkom, men det var langt mere end man skulde tro, naar man tænker paa, hvorlidt Soldatens Lønning forslaar til hans Fornødenheder. Naar saa de, som meente at kunne have Krav paa Hjælp, kom til mig og opgave mig deres Omstændigheder, skrev jeg til vedkommende Sognepræst, for at forhøre mig; det er mig en Glæde at kunne sige, at jeg aldrig traf Nogen, der havde villet bedrage mig.

Som Slutningskollekt brugte jeg gjerne enten den sædvanlige om Ordet, eller følgende, der i Alterbogen har til Overskrift: „Om aandelig Fred“:

O Almægtige, evige Gud! Du som er en Kilde til al aandelig og timelig Fred! vi bede dig ydmygeligen, at du for din Godheds Skyld vil værdiges at give os den sande Fred, som Verden ikke kan give, at vi maa leve efter dine Bud i din sande Frygt, og frelses fra alle vore Fjenders Rædsel og Fare, ved din kjære Søn Jesus Christus, vor Herre! Amen.

I Almindelighed sætte Officerer saavel som den øvrige Hær større Priis paa at Gudstjenesten holdes under fri Himmell end i en Kirke, og det kan heller ikke nægtes, at, naar Vejret, Pladsen og andre Omstændigheder ere gunstige, saa har en saadan Tjeneste noget overordentlig Højtideligt ved sig; jeg tror dog at dette ikke alene, som Mange mene, ligger i at den foregaar i det Frie, men ligesaameget i de Forhold, hvorunder den finder Sted. Det er saa naturligt, at en Gudstjeneste, hvor man under hele Handlingen kan se Fjenden for sine Øjne, eller hvor man hvert Øjeblik kan vente at blive forstyrret enten ved et Angreb eller ved en Granat, og hvor det altsaa kan ske, hvad Kingo vel har sagt i en anden Betydning, at

I din Fryd
En Ulyd
Falder ind!

at Alt dette bidrager til at forhøje Stemningen, og til at give en saadan Forsamling et særeget Præg. Men, som sagt, ligesaa smukt som det er i godt Vejr, ligesaa uhyggeligt er det, naar det foregaar i en øsende Regn, hvor Tilhørerne ere gjennemblødte før der begyndes, og hvor Præsten, under Indtrykket heraf, bestandig maa tænke paa at holde op; eller, naar Vinden blæser saa stærkt imod Præsten, at Tilhørerne med deres bedste Villie ikke kunne høre. Vi have engang havt en saadan Gudstjeneste i den tætteste Regn fra Begyndelsen til Enden, hvor Alle, ogsaa Præsten, vare gjennemblødte til Skindet. Da et af Kompagnierne marscherede ud, traadte en Mand frem og bad Capitainen, om han ikke maatte være fri for at gaa med længere, da han var Jøde; han fik Tilladelsen, men de andre udrøede da i Chor: „Aa! gid vi dog Alle vare Jøder i Dag!“ Det er sandelig ikke meget opmuntrende at begynde en Gudstjeneste under Indtrykket af en saadan Stemning*).

Der er ikke mange Forberedelser, Alle ere saa villige til at tage Del i, som i dem, der gaa forud for en Gudstjeneste i Marken; Alle ville gjerne være med, for at Alt kan blive saa smukt ordnet, som Forholdene tillade. Det har ofte forundret mig, naar jeg har set Folkene komme trætte i Kvarteer om Middagen, at de et Par Timer efter, muntre og fornøjede, mødte for at „bygge Kirke“. Er Pladsen, der helst vælges paa en aaben Plet i en Skov, hvor der er Læ, eller paa en Mark, der ligger saa højt, at der er viid Udsigt til alle Sider, og dertil saa fast og tør som mulig, funden, saa søges der en Plads

*) For ikke at synes at have det bedre end Soldaterne, holdt jeg Prædikenen med blottet Hoved; det er karakteristisk for en General, som vist aldrig havde dukket sig ned for en Kugle, at han efter Tjenesten sagde til mig: „Det gøs i mig hver Gang jeg saae Deres blottede Hoved, og jeg stod hele Tiden og holdt paa min Hue!“

til Prædikestolen, som altid maa staa saaledes, at Præsten kan have Vinden paa Ryggen, for at hans Ord ikke skulle gaa tabte*). Der skjæres nu Græstørv, hvoraf Prædikestolen bygges saa høj, at Præsten staar en Del højere end Tilhørerne; der lægges Lag paa Lag indtil dette er naaet, og der føjes nogle Trin til af samme Materiale, og Fordelen af den gjøres højest. Foran Prædikestolen rejses, ligeledes af Græstørv, Alteret, og, naar dette er skeet, smykkes begge Dele, dels med Grønt fra Skoven og Blomster, dels med Flag og Kompagnifaner, og, om der er Tid og Ro dertil, med Sabler og Geværer, stukne ind i hinanden; en eller to af de røde Kapper, Ordonnantserne brugte, bleve lagte over Alteret. Naar Tiden er kommen, — og her behøver Præsten ikke at vente paa Menigheden, Alt er præcise — marscherer Afdelingen op, enten med Geværerne eller efterat disse ere satte i Pyramide, og stiller sig i en Fjirkant omkring Prædikestolen med Officerer og Musiken indeni. Efter at en Indgangspsalme er blæst og sunget, prædikes der, og det gjorde altid et højtideligt Indtryk paa mig, naar Alle ved de Ord: „Annammer til Slutning Herrens Velsignelse!“ blottede deres Hoveder. Efterat en Slutningspsalme er sunget, er Tjenesten forbi.

Hvorledes en saadan Gudstjeneste i al sin Simpelhed kan gribe ved sin egen Magt, har jeg havt et mærkeligt Exempel paa: Den allerførste Gudstjeneste i det Frie, jeg holdt, var paa en Mark ved Lehmsick i Sydslesvig for første Jægerkorps; det var i de Dage, da Fjenden forberedte Stormen paa Frederikstad, og vi stode paa en høj Mark, med Udsigt over Svabsted og den brede, opstemmede Treneflod, paa hvis anden Bred Fjenden færdedes. Da Tjenesten var forbi, og jeg gik ned af Prædikestolen, faldt mine Øjne paa en civil sortklædt Mand, der græd stærkt; da en Mand i denne Dragt og paa dette

*) Jeg veed ikke, hvori det ligger, eller om det er noget Særegt for mig, men vist er det, at jeg altid, naar det blæste, bedre har kunnet holde ud at tale højt imod end med Vinden.

Sted var et Særsyn, gik jeg hen til ham og tiltalte ham. Han svarede mig, at han ikke forstod Dansk, og at han ikke havde forstaaet det Allermindste af Prædikenen; men Synet af disse tappre, prøvede Folk, der bøjede sig i Herrens Navn, og som maaske i næste Time skulde gaa Døden imøde, det havde gjort et saa stærkt Indtryk paa ham. Jeg lærte senere Manden lidt nøjere at kjende, og gjorde da virkelig den Erfaring, at han slet ikke forstod vort Sprog; men han var sin Konge tro.

Der er næppe nogen geistlig Handling, der er forbunden med saa store Anstrængelser som Altergangen i Krigen, dels paa Grund af Kommunikandernes Mængde, dels fordi de Lokalteter, som maa benyttes, egne sig saa lidt for en stor Masse; ogsaa derfor er det umuligt, at der kan være Altergang hver Gang der er Gudstjeneste. Der kan vistnok her gives adskillige praktiske Vink, som letter Arbejdet noget, og uden at følge disse vilde det næppe være til at udholde for enkelt Mand. Lettest er det, naar Altergangen sker paa aaben Mark, idet Kommunikanderne da staa omkring Alteret og Præsten i en stor Fiirkant med kun een Række, og modtage da saavel Absolutionen som Sakramentet staaende. Efterat Skrifte-talen er holdt, begynder, som sædvanlig, Absolutionen med Haandspaalæggelse fra Venstre til Højre; men der vil allerede her, naar Antallet er nogle Hundrede, mærkes en saadan Afkræftelse i Armene ved den bestandige Løften i Vejret, at der tilsidst maa gjøres ganske korte Ophold. — Efterat en Psalme er sunget, begynder Uddelingen af Brødet og Vinen; men, da Kalken aldrig rummer Viin nok til dem Alle, lader Præsten den Mand, der sidst har drukket af den, træde et Skridt frem og blive staaende, indtil han atter vender tilbage, efter at have fyldt Kalken, for at han ikke skal tage fejl af, hvor han slap. Denne Maade er den letteste, men den kan sjælden benyttes og bør aldrig benyttes, dersom det er muligt at finde en Kirke; thi den allermindste Vind fører Brødene

med sig fra den flade Patelle, idet Præsten løfter Haanden med det ene, der skal uddeles, og ligesom dette er i høj Grad anstødeligt, saaledes er det meget farligt for Andagten, naar Præsten maa løbe for at fange dem eller bukke sig flere Gange for at samle dem op.

Medens det derfor altid er hensigtsmæssigt at vælge en Kirke til Altergangen, saa blive Vanskelighederne ingenlunde mindre, men snarere større, derved. Det forholder sig nemlig ikke i Krigen som i Fredstid, at Antallet lader sig nogenlunde bestemme eller fordele. Naar der er udgaaget Indbydelse til en Afdeling, og Listerne ere modtagne, da kan ingen Indskrænkning i Antallet skee, de maa da Alle tages med, og som en Følge heraf kan Tallet blive større end ønskeligt; jeg har saaledes paa engang havt 550. Men denne Gang viiste det sig ogsaa, at Kirken, skjøndt den ingenlunde i sig selv var lille, dog var altfor lille til at Handlingen kunde foregaa paa sædvanlig Maade; og der kommer jo altid dette til i Krigen, at Opholdet i Kirken ikke maa forlænges mere end nødvendigt. Under Skriftetalen var Kirken propfuld, og Alle stode saa tæt som muligt; men, da dette ikke forslog, maatte Vinduer og Døre aabnes, for at de Udenforstaaende kunde høre; da nu Absolutionen skulde begynde og de to Rækker opstilles ned ad Kirkegulvet, maatte en stor Del først ud af Kirken, for at dette kunde lade sig gjøre; naar da det første Sæt var absolveret, gik det ud af en Dør oppe ved Alteret, medens det næste kom ind, og saaledes bleve vi ved, saalænge Nogen var tilbage. Da Altergangen skulde begynde, maatte der findes paa en anden Udvej; thi, foruden at der dengang slet intet Knæfald var omkring Alteret i de sydslesvigske Kirker, men kun en Skammel til een Person ved hver Side af Alteret, saa at Kommunikanden først knælede til Højre og tog Brødet af den ene Præsts Haand, og da gik bag om Alteret for, knælende paa den anden Skammel, at modtage Vinen af den andens, — en Maade, der i dette Tilfælde var umulig at benytte, da jeg var ene, — saa vilde det, selv om der havde været et Knæfald til omtrent 16 Personer, dog ikke have været muligt at blive færdig, idet jeg da maatte have havt 34 forskellige Hold, og altsaa være gaaget 68

Gange omkring til dem. Jeg maatte da gaa en anden Vej! En for En traadte de 550 frem for mig ved Alteret, og, naar de havde taget Brødet, gik de ud af den øverste Dør, og saaledes bleve vi ved; da den Sidste var ude, var den Første atter traadt ind ad den nederste Dør, og saa begyndte Uddelingen af Vinen paa samme Maade. Jeg kunde den Gang, og kan endnu ikke, tænke mig nogen anden Udvej, naar Handlingen skulde foregaa sømmelig og med Orden; men, naar jeg tilføjer, at hele Altergangen tog over 4 Timer, vil man nok kunne forstaa, at der til et saa anstrængende Arbejde hører en Mand i sin hele Ungdomskraft, hvis han ikke skal synke sammen.

Et saa stort Antal Kommunikander hørte ikke til Sjældenhederne; der er under Krigen en større Trang end i Fredstid til at komme til Guds Bord. Det var mig saaledes opgivet af min Formand, at en Brigade havde været til Alters; men, da der altid kan være Enkelte, som ere forhindrede, skrev jeg til Kommandeuren og bestemte en Dag, hvis Nogen ønskede det, og der meldte sig da 1756 Personer. Nogen Tid efter, altsaa 3die Gang i samme Efteraar, fik jeg Anmeldelse om, at der endnu var nogle „Faa“, som ønskede at kommunikere, og, da jeg bad om Lister over dem, viiste disse et Antal af 821.

III

PAA LAZARETHET

Soldaten er ikke alene den stridende, men ogsaa den lidende, og under enhver Lidelse har han et Krav paa sin Præst. Her menes ikke de mange Savn, han maa døje, de store Anstrengelser, han maa udholde eller de Farer, han er udsat for, men her menes Sygdom, fremskyndet eller fremkaldt ved Feltlivet, Lidelsen naar han er bragt paa Lazarethet. Da har han, derom ere vel Alle enige, hvis hans Sygdom er til Døden, Ret til, at En skal komme i den sidste Nattevagt, naar Ingen kan komme i hans Kjæres Dragt,

Og sætte sig ved hans Side:
Og tale med ham som Ven med Ven,
Om hvor vi snart skal ses igjen
Og glemme al vor Kvide!

Og det er ganske vist, at ligesom Vorherre netop paa Lazarethet fejrer sine største Triumpher, saaledes bliver Præsten Vidne til dem her som intet andet Sted. Du veed, hvor ofte jeg har udtalt det, og at jeg aldrig bliver træt af at sige det: Mine skønneste Minder ere fra Lazaretherne, fra de Steder, hvor den forunderlige Stilhed hersker, der bringer Prophetens Ord i Hu: „Herren er i sit hellige Tempel; stille for hans Ansigt, al Jorden!“

(Hab. 2); hvor der kun tales sagte og hviskes, kun af hans Aand, som ikke skal raabe og ej opløfte Røsten og ikke lade sin Røst høre paa Gaden; men som ikke skal sønderbryde det knækkede Rør og ikke udslukke den rygende Tande (Jes. 42); hvor der vandres omkring med sagte Fjed, for at enhver kan faa Ro til at leve i sine egne Tanker, og se sig selv, som han er. Men er der intet Sted, hvor Vorherre har større Høst, saa er der heller intet, hvor Præsten føler sig saa lille; intetsteds, hvor han føler det inderligere: ikke os, ikke os, o Herre! men Dig tilkommer Æren; intetsteds, hvor han føler sit store Ansvar saa levende som her. Og derfor, er der skønne Minder, lyse dejlige Billeder fra de mange Timer paa de Syges Stuer, saa er der ogsaa mørke, og, naar disse træde frem, kan det ikke være Andet, end at det Spørgsmaal er i deres Følge: Gjorde du ogsaa, hvad du kunde?

Der hører særegne Gaver til for at kunne gjøre dette Kald nogenlunde fyldest; Gaver, som alle vegne ere nødvendige, ere det i højere Grad her, og jeg kan tilføje: der er her Anvendelse for allehaande Gaver mere end andetsteds. Og for strax at nævne den uundværligste, den, uden hvilken Gjerningen slet ikke lader sig gjøre, maa jeg stille Kjærlighed til de Syge i Spidsen; — fattes denne, da vil jeg ikke raade Nogen til at begynde den. Er en Feltpræst bleven ansat, uden just at have tænkt over Arbejdet paa Lazarethet, og han føler sig kun lidet oplagt til dette, saa se han hellere at bytte Plads med en Anden; han behøver derfor ikke at gaa ledig, thi der er meget Andet at gjøre.

Men der er derfor andre Gaver, som ogsaa ere nødvendige, og deriblandt er det visselig ikke den, hvorfor der er ringest Anvendelse, som jeg omtalte i Begyndelsen: at forstaae at omgaaes Mennesker. Det er jo ikke ene de Syge og Saarede, Præsten træffer paa Lazarethet, det er ogsaa Andre, uden hvis Bistand hans Gjerning meget vilde besværliggjøres. Dette gjælder da allerførst om Lægerne: dersom de ville, kunne de lægge ham mange Hindringer i Vejen. Jeg skylder imidlertid alle de Læger, jeg har lært at kjende i Krigen, og det er mange, det Vidnesbyrd, at ikke en eneste har mødt mig med Uvilje,

at flere have staaet mig trofast bi, baade med at forberede de Syge og ved at bede mig komme til dem, der trængte haardest dertil. En eneste Gang erfarede jeg, at en Læge var vred, fordi jeg havde berettet en Typhuspatient, som han ikke meente kunde taale Vinen; jeg holder ikke meget af at bære paa Folks Vrede, naar jeg kan blive fri derfor, jeg gik derfor hen til ham, og det viiste sig da, at han var meget medgjørilig. Selv de Læger, der egentlig ikke ret kunne forstaa, hvad Præsten vil de Syge, fordi de selv ikke have fattet Christendommens Kraft, selv de vare altid rede til enhver Haandsrækning, og til at lade mig gaa min Gang i Fred. En af de første Gange, jeg besøgte et stort Lazareth, og kom til Overlægen for at gjøre ham bekendt med mit Ønske, modtog han mig med nogen Forundring, og sagde, ikke uden en vis Undseelse: „Ja! der er ingen Dødssyg iblandt dem!“ som om han vilde lade mig vide, at der egentlig ikke var Noget for mig at gjøre; men det var i Grunden slet ikke saaledes meent; thi han fulgte strax med fra Seng til Seng, og præsenterede mig for de Syge paa alle Stuerne. Det er et Raad, jeg vil give enhver Feltpræst, at han allerførst, før han gaar paa Lazarethet, henvender sig til og hilser paa den Mand, der her er Herre, nemlig Lægen; ikke for at bede om Tilladelse til at gaa der, men for at faa at vide: paa hvilken Tid det bedst passer, at det ikke skal collidere med Lægens Besøg eller andre Forhold; thi det behøver jeg vist ikke at omtale, at Præsten ingensinde maa gaa Lægerne i Vejen ved at gaa paa Stuerne paa den Tid, de ere beskjæftigede der, og saaledes forstyrre dem i deres alvorlige Gjerning, der nok kan gjøre Fordring paa Ro. Der er ganske vist i dette Forhold en vis Takt nødvendig, som ikke ustraffet lader sig tilsidestætte, — og Taktløshed gjør jo i dette som i mange andre Tilfælde større Skade end det, der i sig selv er værre —, men er denne Takt tilstede, forenet med den Hensynsfuldhed, der bør findes hos enhver dannet Mand, saa kan jeg ikke tænke mig, at der kan komme noget Sammenstød imellem Lægen og Præsten; det vilde ogsaa være beklageligt, hvis det kom dertil; thi det vilde blive de Syge, som kom til at lide derunder.

Ved ethvert Lazareth er der ansat en Forvalter, som navnlig har med det Økonomiske at gjøre. Det var i sidste Krig Mænd, tagne ud af de forskjelligste Livsstillinger og med det meest forskjellige Syn paa den Opgave, der var dem given; dog har jeg i Almindelighed kun funden Mænd, der havde Vilje til at hjælpe Præsten, hvor de kunde. Det kan let forstaas, at de lange, lange Tider, der kunne hengaa, for en Syg, der er Rekonvalescent, efter det gamle Ord:

Trange Tider
Langsom skrider —

ere vanskelige at faa til at gaa; det bedste Middel i enhver Henseende hertil er Læsning af gode Bøger, og der er altid en stor Begjærighed efter dem. I Følelse heraf har den offentlige Godgjørenhed ogsaa viist sig deri, at der blev skjænket Masser af Bøger, som da bleve fordeelte til de forskjellige Lazarether. Man skulde tro, at dermed var Sagen til Ende og Maalet naaet, men det er langtfra: der maa sørges for, at Sygevogterne bringe dem paa Stuerne, at de, naar de ere læste paa en, byttes med dem, der ere læste paa en anden; der maa passes paa, at Bøgerne, naar den Syge flyttes eller udskrives, blive afleverede o. m. m. — og hertil er Forvalterens Bistand aldeles nødvendig. Er Sagen ham magtpaaliggende, — og jeg har truffet paa dem, der gjorde Alt hvad de formaaede — da er det til Velsignelse for de Syge, bryde de sig ikke derom, saa kan Hensigten ikke naaes. Jeg kom engang paa et Lazareth, hvor der kun fandtes en enkelt Bog; jeg gik derfor til Forvalteren og spurgte ham om Aarsagen hertil; han svarede, at de vel havde faaet nogle Pakker, men, da han kigede i dem, saa han strax, at det var „lutter mormonske Skrifter“, og dem havde han lagt tilside, som ubrugelige for Syge. Heri gav jeg naturligviis Manden Ret, men bad dog om at maatte faa dem at se; det viiste sig da, at de alle vare de Traktater, der ere udgivne af „Foreningen til gudelige Smaaskrifters Udbredelse“. Herved fik jeg saa Mandens Samvittighed beroliget.

Har Forvalteren ingen Interesse for Læsningen, da maa Præsten se at vinde en eller anden af Sygevogterne; jeg har iblandt dem ikke sjælden funden en og anden, som gjorde sig en Glæde af at hjælpe de Syge til Bøger, fordi de selv i de lange Aftener havde lært, af hvor stor Værdi en god Bog kan være. — I det Hele taget: Præsten maa ikke støde nogen Bistand fra sig, men se at drage Alle til sig; han maa lade sig det være magtpaaliggende at vinde Alle for sig, for at han kan faa dem til at overføre den personlige Velvilje, de nære for ham, paa hans Gjerning.

En Evne, som er af stor Værdi, er en stærk Hukommelse; den hjælper paa mange Maader saa godt til at tilvejebringe Berøringspunkter mellem Præsten og den Syge, og det netop dem, der bane Vej for en fortroligere Samtale. Du veed, at jeg i sin Tid omtrent kunde huske, hvad Præstens Navn var i ethvert Sogn i hele Landet, hvad Annexet hed og hvor Kaldet lå; det var mærkeligt, hvor hurtig jeg ved Hjælp af denne Kundskab kom over alle Præliminaries. Naar jeg, efter at have sagt: „God Dag!“ eller „Guds Fred!“ spurgte: „Hvor er Du fra?“ og han da nævnede et Navn, og jeg kunde sige: „Saa er den og den din Præst!“ slog det sjældent fejl, at jeg fik en forhøjet Interesse for ham; det var ligesom en Hilsen fra det Sted, hvor hans Hjerte var; han kunde da se saa længselsfuld, men dog saa mild paa mig, i Forventning af, at jeg vidste maaske mere. Jeg traf saaledes i 1864 en lille Militairarbejder, der laa meget syg af Typhus, men som dog havde sin fulde Bevidsthed; hvor var det rørende, efter at jeg havde spurgt om hans Hjemsted, og jeg havde nævnet hans Sognepræsts Navn, at se Øjnene i det ildrøde Ansigt faa Liv, og høre ham udbrøde: „Aa! saa kjender De ogsaa N. N., for det er min Fader!“ Vel maatte jeg berøve ham dette Haab; men der var dog faldet ligesom en Solstraale over hans Seng.

Der kræves til Lazareth-Tjenesten ikke alene at være nidkær og brændende i Aanden, der hører ogsaa stærke Nerver til, eller, som jeg hellere vil udtrykke det: der hører sjælelig Sundhed til, saa at Aanden kan virke frit,

saa Præsten kan udholde alle de forskelligartede Indtryk, der strømme ind paa ham, uden at trættes. En Læge, der har en meget udstrakt Praxis, svarede mig engang, da jeg undrede mig over, hvorledes han kunde holde ud at gaa fra Hus til Hus: „Det er ikke den Praxis, jeg har rundt om i Byen, der tager meest paa mine Kræfter; thi der faar jeg Tid til at sunde mig, medens jeg gaar fra det ene Sted til det andet, men det er min Praxis hjemme, der fortærer mig: naar Forværelset staar fuldt, den Ene gaar ud, og i samme Øjeblik træder en Anden ind, med de forskelligste Sygdomme, Gjenstand for de forskelligste Spørgsmaal og Undersøgelser, uden at der er Tid til at samle sine Tanker; det er dette, der slapper Spændkraften, og som bringer mig til at tage mig til Hovedet for at ikke Alt skal løbe rundt for mig!“ Det er den Udtalelse, hvis Sandhed jeg saa ofte er kommen til at føle paa Lazarethet, og Grunden er vel den samme, som naar Paul Møller paa sine Forelæsninger sagde, at Intet er mere trættende for Hukommelsen end at gaa ind paa en Kirkegaard og i længere Tid blive ved at læse Gravskrifter, thi den næste fortrænger den foregaaende, før den faar Tid til at fæstne sig. Det er vel en anden Sag, hvor der ikke handles om døde Sten, men om levende Mennesker; men det er alligevel saa, at, naar jeg i flere Timer har vandret fra Seng til Seng, fra let Saarede til svært Saarede, fra selvforskyldt Syge til uforskyldt Syge, fra dem, der kun vil tale om deres timelige Anliggender, til dem, som allerede have opgjort deres Regnskab, da har jeg ogsaa tilsidst følt Trang til at tage mig til Hovedet, afbryde Vandringen og gaa ud i det Frie, for at vinde Friskheden tilbage. I disse Timer lægges der ikke Beslag paa en eller anden Side af en Mand, men paa den hele.

Der hører Taalmodighed til! Naar Præsten kommer og ser, hvilket stort Arbejde, der venter ham, ser han ogsaa, at han maa benytte Tiden vel, hvis han skal naae at blive færdig; han har derfor Trang til at skynde sig, til at gaa hurtig frem, men det gaar langsomt. Hans og den Syges Tanker mødes ikke strax; Præsten vil gjerne se at komme til at begynde med: „Søn! vær fri-

modig; dine Synder ere dig forladte!“ og den Syge venter paa et Trøstens Ord i Retning af: „Staa op! tag din Seng og gaa hjem!“ den Ene vil helst strax begynde med at tale om vort Hjem i Himlene, den Anden ønsker helst at dvæle ved sit Hjem hernede; — det tager Tid at komme til at forstaa hinanden, og for at naae dette have vi stor Taalmodighed behov.

Og hvor mange Skuffelser maa Præsten ikke være beredt paa, ikke med Hensyn til, hvorvidt der hos den Syge har været nogen oprigtig Bedrøvelse efter Gud, hvorvidt hans Omvendelse virkelig er af Hjertet; thi det vil jo først klarlig opdages paa den store Dag, og det er godt, at det ikke skeer før. Men der er andre Ting, hvor man kan mene at have naaet Maalet, og saa dog er langt derfra; naar man f. Ex. mener, at et Menneske er forberedt paa, at det ikke kan leve, og det saa alligevel viser sig, at Haabet er ligesaa levende, som det altid var. Der tales ofte om, hvor urigtigt det er, naar et Menneske i lang Tid ligger af en dødelig Sygdom, og hans Omgivelser dog skjule det for ham. Det gaar nu sikkert ikke an at opstille en for alle Tilfælde almenyldig Regel, fordi Forholdene kunne være saa forskellige; men i een Sygdom forekommer det mig, at Vorherre har givet os et tydeligt Fingerpeg, det er nemlig i Brystsyge; i denne er der vel nok Enkelte, som have en Forudfølelse af deres Bortgang, og som saa forunderlig forklares fra Klarhed til Klarhed, men for den allerstørste Del har Gud rullet et Dække ned for Døden, han har fæstet Haabet saa fast i Hjertet, at ligesom Sygdommen tager til, som Kræfterne gaa bort og Øjnene faa den særegne Glands osv., bliver Haabet om at komme sig fastere, og kan ikke tages fra dem. Hvor Herren saaledes har lagt Dækket over deres Øjne, tror jeg det ikke rigtigt, naar de Omværende idelig og idelig bestræbe sig for at rive det bort, om de end naturligviis, som i ethvert christeligt Hus, indirekte kunne forberede paa mange Maader; de skulle vel vogte sig for at tage mere end de kunne give. Hvor Præsten kommer i sit Embede, stiller Sagen sig noget anderledes; naar han i lang Tid kan besøge den Syge og der er indtraadt en vis Fortrolighed imellem dem,

naar den Syge, ofte paa Skrømt, kan gjøre det Spørgsmaal: „Tror De jeg lever!“ og venter det Svar: „Ja! det antager jeg!“ da følger det af sig selv, at Præsten ikke maa bedrage ham med et falskt Haab. Men, er det engang udtalt, og Præsten anseer Sagen for at være afgjort, og han da nogle Dage efter kommer igjen i den Tanke, at han kan begynde, hvor han slap sidst, da maa han ofte erfare, at han kan begynde forfra. Jeg mindes iblandt mange andre Exempler en Dragon, der døde af Brystsyge; i et halvt Aar besøgte jeg ham jevnlig, i det mindste een Gang om Ugen; vi vare komne over Døden og Frygten for den, talte ligefrem om hans snarlige Udgang af denne Verden; han syntes endog saa glad ved at tænke paa sin Befrielse, takkede mig engang, jeg gik fra ham, med Tilføjende: „Jeg ved jo ikke, om jeg ser den Dag i Morgen!“ Sidste Gang, det var et Par Dage før hans Død, siger han til mig:

„Jeg har Noget paa mit Hjerte, som jeg gjerne vilde tale med Dem om, fordi De har været saa god imod mig!“

„Hvad er det?“

„Veed De, hvad jeg længe har tænkt paa?“

„Nej!“

„De har da ikke isinde altid at blive i den Stilling, De nu er i?“

„Nej! det forbyder sig jo ogsaa selv!“

„Ja! men saa vil De da være Præst paa Landet?“

„Det kan gjerne træffe sig!“

„Men ser De, saa faar De Avling, og det forstaar De Dem ikke paa; saa gjælder det, at De har et Meneske, som De kan stole paa, ellers bliver De narret; derfor vil jeg, hvis jeg kommer mig, tage til Dem som Deres Avlskarl!“

Man kan vel tænke sig min Forbauselse.

Feltpræsten bliver saa vant til brat at skilles fra dem, for hvem Vorherre har givet ham Naade til at være Noget; han gaar bort fra Lazarethet om Aftenen for at vende tilbage om Morgen, og, naar han kommer, staar Sengen tom: Døden er kommen hurtigere, end han tænkte. Dette kan ikke være anderledes. Men der var, navnlig i sidste Krig, en anden Maade, hvorpaa en uventet Ad-

skillelse mellem de Syge og Præsten skete, og som altid efterlod et Savn hos mig, det var, naar de Syge førtes bort, og det næsten var umuligt at faa at vide, hvorhen de vare førte. Følgende Exempel vil gjøre det forstaaeligt, hvorledes dette kunde gaa til, og hvor smertelig en saadan Adskillelse uden Afsked maa være. Jeg havde gjort mig det til fast Regel, naar der havde staaet en Fægtning, da næste Morgen at gaa paa Lazarethet; thi jeg var sikker paa, ikke alene at finde Saarede, men ogsaa, naar Lægerne vare færdige med Amputationer, Forbindinger samt det tidlige Tilsyn, og den dybe Ro, der følger derefter, var indtraadt, at finde en venlig Modtagelse. Da jeg saaledes en Dag i Marts Maaned vilde gaa ind paa Augustenborg Lazareth, mødte jeg Dr. H., der spurgte mig, om jeg vilde besøge de Saarede, og som, da jeg bekræftede det, bad mig allerførst at gaa paa Stuen Litr. E, fordi der laa en Mand, som var bragt ind om Aftenen med en Kugle i Brystet, og som ikke havde lang Tid at leve i; han tilføjede, at det vilde være let for mig at kjende ham, da han var nødt til at sidde op i Sengen, fordi han kun med stort Besvær kunde drage Aande. Strax da jeg traadte ind paa Stuen, saae jeg Vedkommende, men, da jeg, for Ingen at gaa forbi, altid havde min bestemte Tour, vilde jeg først være kommen til ham næst sidst, og, da han havde hørt mig tale til den første, og deraf sluttede, hvem jeg var, sendte han Sygevogteren hen til mig, og bad mig komme hen til Sengen, da det hastede. Han var ligesom Lægen og jeg selv af den Overbeviisning, at her kun kunde være Tale om højst at leve nogle faa Timer, og han modtog mig derfor med de Ord: „Med mig er det snart forbi!“ Hvor en saadan Yttring er falden, har jeg aldrig modsagt den, tvertimod altid grebet den med Taknemmelighed, fordi man derved kan springe Meget over, som ellers tager Tid og gaa lige til Sagen. Saaledes gjorde jeg da ogsaa her, og, da han, endog med stor Vanskelighed, kun kunde faa enkelte Ord frem, var det mig, der aflagde det gode Vidnesbyrd for ham om den Herre, der er død for os, paa det vi skulle leve ved ham; og han syntes at gribe det med Glæde. Efter dette spurgte jeg, som altid, om

der var Noget, som jeg kunde udrette for ham i denne Verden, og, da det især laa ham paa Hjerte, at hans Kone i Jylland ikke skulde faae Efterretning om hans Død paa en Maade, der, paa Grund af hendes Omstændigheder, kunde virke skadelig paa hende, lovede jeg at skrive til Præsten og bede ham om at forberede hende. Da vi saa havde bedet med hinanden, og jeg havde givet ham Velsignelsen, trykkede han min Haand, og jeg gik fra ham. Næste Morgen gik jeg igjen til ham; han var endnu levende, men for mig at synes i samme Tilstand som Dagen før. Andre Forretninger førte det med sig, at jeg først 14 Dage efter kunde komme paa Lazarethet; da jeg traadte ind paa Litr. E, og traf der en Artillerist, hvis Ben var amputeret, og som havde ligget der for 14 Dage siden i Sengen lige indenfor Døren, og jeg spurgte: Naar døde N. N., der laa her ved Siden af? — kan jeg ikke beskrive min Overraskelse, da denne selv rejste sig op i Sengen, og sagde med temmelig stærk Stemme: „Det er mig, Hr. Pastor!“ Jeg skyndte mig om til ham, og han fortalte da, at det Dag for Dag var gaaet fremad med ham, saa han endog spiste med temmelig god Appetit; og, efterat jeg havde sagt ham, at hvad her allerførst var at gjøre, var at takke Ham, der havde gjort saa store Ting; og, efterat jeg paa hans Anmodning om at skrive til hans Kone, havde foreholdt ham, at vi dog jo Begge kunde tage fejl, og at det, for ikke at bedrage hende med et falskt Haab, var nødvendigt, at jeg først spurgte Lægen, svarede han, at saaledes skulde det være. Lægen erklærede imidlertid, at han, saa forunderligt det endog forekom ham, antog at han vilde leve, og altsaa skrev jeg. I de følgende Dage saae jeg ham ofte, og Enhver vil jo kunne forstaa, at man i en saadan Stilling kommer hinanden langt nærmere i nogle Dage end ellers i Aar, ja! at man kommer til at holde af hinanden, og det gjorde vi. Det laa ham altid svært paa Sinde, om der ikke kom Brev fra hans Kone; thi dette skulde adresseres til mig; men da hun boede i Omegnen af Varde, varede det saa længe, at han vanskeligt bevarede Taalmodigheden. Endelig kom det, og det var Svar paa mit sidste Brev, hvori jeg havde tilmeldt hende, at det var

meget bedre med ham; indeni laa en Seddel til ham, som indeholdt den glædelige Efterretning, at Alt stod godt til hjemme og at hun havde faaet en Søn. Jeg lod strax spænde for og kjørte ud til ham, skyndte mig op paa Litr. E, men, da jeg traadte ind, var hans Seng tom; han var borte, samme Morgen sendt bort med et Dampskib, som var afgaaet med Saarede. Hvor var han gaaet hen? Ingen vidste det; jeg spurgte Lægerne, Forvalteren — de kunde ikke sige Andet, end at han sandsynligviis enten var i Faaborg, eller i Svendborg eller i Kjøbenhavn paa et af de derværende Lazarether; det var mig ikke muligt at finde ham. Jeg sendte Brevet til en ung Dame i Kjøbenhavn, som jeg vidste tog sig af de Saarede, og bad hende om at søge ham op: om hun fandt ham, veed jeg ikke, ligesaalidt som om han levede eller døde.

Det var disse Forhold ved Rømningen af Lazaretherne i første Linie, der vare saa beklagelige, fordi de ramte de Syge og Saarede saa haardt, idet de afskare dem fra Forbindelsen med deres Hjem. Var en Mand kommen fra Compagniet, vidste dette ikke, hvor han var, altsaa heller ikke hvorhen de Breve, der kom til ham, skulde sendes; havde han strax skrevet fra det Lazareth, hvorpaa han først var bleven indlagt, var han ofte bragt til et andet og tredie inden der kom Svar, og naar det kom, traf det ham altsaa ikke. Min Embedsstilling førte det med sig, at jeg maatte besøge en Mængde Lazarether, og jeg kunde derfor træffe den samme Mand paa flere Steder, og saaledes blive et Middel til at forny Forbindelsen imellem ham og hans Hjem; men, saa ofte som jeg har maattet beundre Soldaternes Taalmodighed under Sygdommen, saa ofte har jeg set den briste over, at de Intet kunde faa at høre hjemmefra.

Jeg antager, at denne Ulempe i Fremtiden lod sig forebygge, naar vedkommende Afdeling altid blev betragtet som Soldatens Opholdssted, enten han var der eller ikke, saa at det blev paalagt enhver Lazarethforvalter, som modtog nogen Syg, strax at underrette Afdelingen derom; alle Breve bleve da, hvis den Syge ikke paa egen Haand tog anden Bestemmelse, at adressere til

denne, som altid var a jour med, hvor den Syge var, og som altsaa kunde sende ham Brevene.

Ligesaa nødvendigt det er for Lægen, at han ikke frygter for Smitte, ligesaa nødvendigt er det for Feltpræsten, hvis han skal gaa imellem de Syge paa Lazaretherne med al den Sikkerhed og Ro, der hører til, for at han skal kunne være sit Kald voxen. Dersom han i stadig Frygt skal færdes paa Stuerne, hviler der bestandig et Tryk paa ham, som hæmmer hans Virksomhed, og som ofte vil bringe ham til hastigere end ønskeligt er at gaa bort fra de Senge, hvor det netop er nødvendigt, at han tøver længst, ligesom det ogsaa gjør et ubehageligt Indtryk paa den Syge at mærke, at man frygter for at være i hans Nærhed. Man maa beklage begge Parter, baade den Præst, der skal bevæge sig under denne trykkende Frygt, og de Syge, som skulle have Trøst af ham. Jeg kan saa meget mere sige dette, som jeg selv, om end kun i faa Øjeblikke, har kjendt en saadan Frygt. Da den Minister, der kaldede mig til Feltpræst i min Ungdom, tog Afsked med mig, for at sende mig til Hæren, bemærkede han med den Samvittighedsfuldhed og Hjertelighed, der er ham egen: „Jeg bør dog endnu, før jeg underskriver Deres Udnævnelse, gjøre Dem opmærksom paa en Sag, hvis De maaske paa Grund heraf kan ønske at træde tilbage, det er, at Kolera i høj Grad er hos Fjenden, der er derfor al Sandsynlighed for, at den ogsaa vil komme til os, og i saa Fald ved De jo, hvilket Arbejde De vil faae paa Lazaretherne!“ Jeg takkede ham for hans Omhu; men jeg nærede aldeles ingen Frygt for denne Sygdom. Der var derimod en anden, om hvilken jeg tænkte anderledes, og som i Fremtiden skulde blive min daglige Omgang i den Grad, at jeg blev ganske fortlørlig med den, det var Typhus. Jeg havde hidtil aldrig, saavidt jeg vidste, været hos nogen Typhuspatient, men fra min Barndom havde jeg ofte hørt min Fader tale om en Sygdom med det frygtelige Navn „Forraadnelses-

feber“, hvoraf en Slægtning var død; og han beskrev, hvorledes han leed, før han døde, hvorledes han blev sort paa Læberne og ned i Svælget, og denne Beskrivelse, der allerede tidlig havde forenet sig med min Phantasi, gjorde, at jeg havde den allerstørste Respekt for denne Sygdom, som jeg vidste nu havde faaet et andet Navn. Mit første Møde med den var derfor ikke uden Frygt. Som jeg ovenfor har omtalt, gik den Læge, der ikke kunde forstaa, at jeg vilde besøge andre Syge end dem, der laa in agone mortis, omkring med mig, da jeg første Gang besøgte et større Lazareth. Da vi vare færdige, og vilde gaa ind i hans egne Værelser, kom vi forbi en Dør, hvorpaa den øverste Fylding var taget ud, og jeg spurgte derfor: „Hvorfor er dette sket? hvad er derinde?“ Han svarede: „Ja! det er Typhusstuerne; der vil De vel ikke ind!“ Jeg kan ikke beskrive den første Følelse, der betog mig: alle mine Barndomserindringer samlede sig i mig, det var som om Haarene rejste sig paa mit Hoved; men jeg tog mig dog sammen og sagde: „Jo! jeg skal derind!“ og gik. I den feberagtige Stemning, hvori jeg var, drev jeg det maaske videre end jeg ellers vilde have gjort; jeg satte mig paa Sengen hos enhver af de Syge, tog dem i Haanden, lagde mig over en lille Hornblæser, der i sine Phantasier blev ved at raabe paa sin Skjorte og sit Horn, fordi han vilde ud at blæse til Udrykning, for at holde ham tilbage i Sengen, og blev i det Hele taget meget længere paa den Stue end paa de andre. Fra den Time var min Frygt borte, og den vendte aldrig mere tilbage; mit Kald førte med sig, at jeg siden maatte gaa imellem mangfoldige Typhuspatienter, undertiden i denne forfærdelig gennemtrængende Stank, der sætter sig saaledes i Klæder og Skjæg, at den forfølger En hele Dagen; men jeg har aldrig kjendt til Frygt. Vorherre vidste nok, at Frygt bringer Pine, derfor tog Han den fra mig. — Jeg har aldrig brugt Præservativer; en fremmed Officer, som vilde tage sig af de Syge og Saarede ved vor Armee, boede en Tid sammen med mig, han vilde overtale mig til at bruge en Essents, han førte med sig, men jeg har altid anset Sligt for unyttigt, og har aldrig brugt andet Middel end at vaske mig, naar jeg gik fra

de Syge. Vil Du maaske sige: at Frygten forlod mig, fordi den dog ikke rigtig havde trængt ind i min Natur, og at der kan være Andre, der ikke ville være istand til at overvinde den; eller, at den i Reglen først kommer, naar det er for sildig at træde tilbage, saa kan dette vel ikke benægtes; men i saa Fald vil jeg sige: Saa søg den Herre, for hvem al Frygt viger, i en kort, inderlig Bøn, siig: „Herre! jeg tror, hjælp paa min Vantro!“ saa flyer Frygten for den Aand, der giver Hver til det, som er nyttigt.

En Ting vil jeg endnu tilraade enhver Feltpræst, det er at han lærer de latinske Navne paa de mest almindelige Sygdomme; disse Navne staa nemlig skrevne med Kridt paa den lille sorte Tavle, der hænger ved Hovedgjærdet af enhver Seng, tilligemed den Dato, da den Syge er indlagt. Sygdommens Navn er ofte ligesom en Del af den Syges Levnetsløb; man ser der, før man har talt et Ord med ham, ikke alene om han er syg eller saaret, om Sygdommen er farlig eller ikke, men man ser ogsaa, om den er selvforskyldt eller ikke. Man er herved allerede, før Samtalen begynder, paa det Rene med, hvorledes Sagen skal indledes, og dette er af stor Vigtighed; thi det er en meget ubehagelig Overraskelse, naar man, efterat have lagt an paa at trøste den Syge, maaske stræbt at vise ham, at Vorherre lægger ikke større Byrde paa Nogen, end han kan bære, saa at opdage, at der istedetfor dette skulde have været anslaaet ganske andre Strenge. Da noget Lignende engang var hændet mig, gjorde jeg mig det til en fast Regel, før jeg satte mig hos den Syge, at læse hvad der stod paa Tavlen.

IV

UNDER SLAGET

Det vil falde mig vanskeligt, ret tydeligt at beskrive Dig det Indtryk, det gjorde paa mig, da jeg hørte de første Kanonskud falde, og det saa nær, at Kuglerne ikke alene naaede os, men gik over vore Hoveder. Jeg havde altid tænkt mig, at det maatte være en utaalelig Stilling, og at jeg vilde komme til at gaa i en stadig Angest; men det var slet ikke Tilfældet. Da jeg gik ned ad den snorlige Gade, og min tro Oppasser sagde: „Vi ska skynd vos, for æ Kuller renner nier aa æ Gaad saa tyk som Smol!“*) forekom der mig ikke at være den ringeste Grund til at skynde sig, som der jo i Virkeligheden heller ikke var, eftersom Gaden var ligesaa sikker som ethvert andet Sted. Den Tryghed, hvori jeg hele Tiden gik, tør jeg paa ingen Maade tilskrive personligt Mod, den var vist mere en Følge af, at det var første Gang, saa jeg ikke ret havde faaet noget klart Begreb om Faren; thi at jeg kunde blive ramt, det faldt mig aldrig ind: jeg vidste nok at i gamle Dage, i Kong Niels's Tider, havde der engang staaet et Slag, i hvilket det var gaaet forfærdeligt ud over de Gejstlige, men det var i de raa ukultiverede Tider og længe siden. Vist er det, at Vorherre

*) Vi maa skynde os, thi Kuglerne fare her ned ad Gaden, saa tykke som Støv.

naadig opfyldte sit Ord paa mig: „Gud er en Hjælp i Angester, prøvet tilfulde!“ (Ps. 46).

Hvad det fremfor Alt kommer an paa under et Slag eller et Bombardement, det er at faa Noget at bestille, at tage fat, at gaa paa Arbejde; thi det vilde ganske vist ikke være til at udholde, at sidde med Hænderne i Skjødet og se paa Urskivens Viser, eller med en Bog i Haanden. Da jeg hørte de første Skud falde, og havde faaet Underretning om, at denne Gang var det fuld Alvor; da jeg saae, hvorledes der gik en Mands Vilje igjennem det Hele, og at der Ingen fandtes, som var uvidende om, hvor hans Plads var, og hvilke hans Pligter vare, da maatte ogsaa jeg uden Anviisning se at finde min Plads, og jeg kunde ikke noget Øjeblik være i Tvivl om, hvor den maatte være, jeg gik til Lazarethet, hvor de Saarede bragtes ind for at forbindes, føres bort derfra eller dø der. Jeg veed ikke, hvor Præstens Plads ellers skulde være; han drages uvilkaarlig derhen; thi har han i rolige Dage levet sammen med Mænd, han har faaet kjær, saa drages han af sit Hjerte hen til det Sted, hvor han snarest kan vente at finde dem i en Stilling, hvori de kunne ønske at mødes med ham igen; og dette er jo nærmest der.

Jeg havde altid tænkt mig Lægens Gjerning under et Slag som en af de sværeste, og jeg fik det at føle den Dag, hvilken Pligtfølelse, Udholdenhed og Taalmodighed, der hører til. Under mange Forhold er Faren ligesaa stor for Lægen som for Kombattanten, men hvilken Forskjel er der ikke paa Arbejdet; den, der tager Del i Kampen, kommer lidt efter lidt i Aande, bliver varm, Timerne gaa ubegribelig hurtigt, og, om han end har mange sørgelige Billeder for sig, saa har han ogsaa mange Gange det for Øje, som opvejer alle Ting: det gaar fremad, vi vinde Terrain, føle Sejren nærme sig. Men, den der færdes bagved, skal tage sin Del af Arbejdet uden at spørge, om Solen gaar op eller ned, uden at se andet Udbytte af Kampen end de Saarede og Døde, der bringes til ham, uden at høre andet Sejersraab end den aldrig forstummende Klage, arbejdende i sit Kald, mange Gange uden at nogen Generals Øje ser hans Anstrængelser. Det er ikke underligt, naar vi efter Krigen høre saa mange af de Saarede

gjæmme Navnet paa den Mand, der, selv træt og overanstrengt, dog havde et kjærligt Ord til dem, da de bleve baarne ind og lagte ned foran ham, for at han kunde forbinde dem. Det tør visselig siges med Sandhed, at saa stor Forskjel der var paa de to sidste Krige, ikke alene i deres Udgang, men i mangfoldige andre Henseender, saa var den militære Lægestand sig selv liig, besjælet af den Aand, der giver Hjerte og Mod til Opofrelse og Selvfornægtelse.

Det var ikke noget lysteligt Syn, der mødte mit Øje da jeg traadte ind ad Lazarethets Dør: de brede Fliser paa den lille Forstue vare allerede saa røde og glatte af Blod, at jeg, da der i det Samme faldt en Bombe foran Døren, og jeg vilde springe tilside, gled og faldt; i Baggrunden laa 5 Lüg paa Ryggen, de første Faldne. Skjøndt jeg havde den Overbeviisning, at jeg nu var, hvor jeg burde være, gjorde det mig dog godt, da begge Lægerne venlig traadte hen til mig, rakte mig Haanden og sagde: „Det var ret! Tak, fordi De kommer! Vi have hinanden behov!“ Og det havde vi i Sandhed; thi disse to Mænd havde ikke et Øjeblik Ro, dels med Forbindinger dels med Amputationer, derfor maatte alle Hænder tages i Brug. Dette var et stort Gode; thi Lokalet var meget indskrænket, 4 à 5 Værelser ved Siden af hinanden, hvor der kun var Senge i de to, medens det tredie var belagt med Halm, for at de Saarede før og efter Forbindingen kunde henlægges der; altsaa var der intet Sted, hvor man kunde undgaa at høre Skrig og Klage, og dette vilde ikke have været til at udholde, hvis ikke hvert Øjeblik havde gjort sit Krav gjældende. — Det var som paa en Høstdag i den travleste Tid, naar den ene Vogn kommer fuld af Neeg og den anden gaar tom bort for at hente andre; men det, Vognene førte til, var Mennesker, levende og døde imellem hverandre. Her var nok at gjøre: Ingen ansaa sig for god til at lægge sin Haand til, for saa lempeligt som muligt at løfte dem af Vognene, eller for at lægge dem i Halmen paa de stødende Vogne, der atter førte dem bort, naar de vare forbundne. Det er en usigelig Spænding, hvori man ser dem komme fra Valpladsen og holde for Døren; man ved næppe, om man

tør se derhen; thi hvorfor kan der ikke iblandt dem være En, der er Hjertet kjær; og man føler sig vel lettet, naar Vognen er tømt; men — der vil jo snart følge andre efter.

Et lille Billede mindes jeg af en lysere og glædeligere Art; det staar som det eneste af den Slags hiin Dag, og paa Grund af Modsætningen præntede det sig dybere i mig end det ellers vilde have gjort. En Del Soldater stode samlede i Gangen, de vare ikke saarede, men En klagede over en, en Anden over en anden Ubetydelighed; jeg tror nok de følte, at de just ikke vare velsete. Men paa engang kom en Mand, jeg slet ikke havde lagt Mærke til, hen til mig og sagde: „Aa! kan De ikke, Hr. Pastor! faa Doktoren til at se til mig?“ I den Tanke, at han hørte til de Ovennævnte, svarede jeg, der havde ganske andre Ting for Øje, temmelig kort: „Det lader ikke til at det har saa stor Hast med Dig!“ og han sagde da: „Nej! jeg tror heller ikke, at Saaret har noget at betyde“ (og han viiste mig da, at en Kugle havde saaret ham i Nakken, hvoraf Blodet flød temmelig stærkt); „men vi ere saa faa derude, der er Ingen at undvære!“ „Hvad! vil Du ud igjen!“ „Ja! det vil jeg rigtignok, bare jeg var forbunden; de skal aldrig faa Lov til at tage Stillingen, de Køtere!“ Jeg bad ham tilgive mig min Fejltagelse, og han saae hen til de Andre og sagde: „Jeg forstaar Dem nok!“ — men jeg sørgede for at han blev forbunden, hvorpaa han nok saa fornøjet gik ud igjen. Hans Navn glemte jeg at faa at vide; det har ofte gjort mig ondt; men hvis den Mand ikke var iblandt de Mange, jeg jordede nogle Aftener derefter; hvis han lever endnu, saa er jeg vis paa, at han aldrig har svigtet sit Fædreland! Har han Dreng, da gid deres Faders Mod og Troskab maa bo i dem!

Du har spurgt mig, om Soldaterne fra de forskellige Egne af Landet ikke ogsaa i Krigen beholde deres hjemlige Ejendommeligheder, og dertil maa der uden Tvivl svares Jo. Skjøndt de Alle have samme Kald, samme Pligter, og Alle arbejde for at naa det samme Maal, saa ytrer der sig dog bestandig en vis Forskjellighed i at tage Tingen paa; fra en Egn gaa de maaske raskere paa end fra en anden; fra en holde de længere ud end fra

en anden; men selv hvor disse Egenskaber ere lige, ville de dog ikke fremtræde under en og samme Form. Og jeg tror, dette er godt; thi derved komme de ligesom til at udfylde hinandens Mangler, og smelte bedre sammen. Men, hvad der saa ofte er faldet mig ind, og som vistnok mere end noget Andet vidner om, at vi ere et fredelskende Folk, der ikke elsker Krigen for Krigens Skyld, det er den utrolige Lethed, hvormed Soldaten „aflægges“, ikke alene naar Manden er hjemmitteret, men ogsaa saasnart han kommer ind i andre Forhold end dem, hvortil han er oplært som Soldat. Saaledes navnlig naar han kommer paa Lazarethet; han lever ikke mere med sine Kammerater, drømmer ikke om Slagene, taler sjældent om hvad der passerer udenfor; der er jo Undtagelser, men i Almindelighed maa man, hvis man vil tale med ham om Noget, der ret skal interessere ham, fremdrage de Ting, der ikke berøre Soldaten mere end Andre. Hermed hænger det sammen, at hans Hjerter alle vegne, hvor og under hvilkesomhelst Forhold han færdes, altid er i hans Hjem, og i de Dage, han er paa Lazarethet, er han mere end nogensinde i Hjemmet. Hvor har dette dog ikke ofte hjulpet mig, at jeg kunde bruge det som en Trylleformel, der altid virkede; som en Mosesstav, der fik Vand til at fremvælde af den haarde Klippe. Vi trænge Alle, naar vi skulle tale med hinanden, til at have Noget tilfældes; hvor der intet Fælledekskab, intet Samfund er, finde Ordene ingen Indgang. Tro ikke, at Feltpræsten altid, om han end siger til sig selv: nu skal Du gaa! nu er det Din Tid! derfor føler sig oplagt dertil. Hvor ofte er jeg ikke gaaet ud af mit Kvarter, dreven ved det kategoriske Imperativs Magt, — og jeg har hundrede Gange havt Anledning til at takke Gud for dette Imperativ, — tung og uvillig, har staaet med Dørklinken i min Haand, og tøvet under Indtrykket af Træthed, Dorskhed eller Lignende; har sagt til mig selv: „Hvorfor vil Du just nu ind til de Syge; opsæt det hellere“; og har saa med et rask Tag aabnet Døren. Saa er jeg kommen til den Første, har sat mig paa Sengen hos ham, har strøget hans Haar tilbage og holdt ham i Haanden; men, fordi jeg ikke i Øjeblikket følte mig istand til Andet, begyndt

at tale med ham om hans Hjem, og spurgt om mange Ting der; saa har han stukket Haanden ind under Hovedpuden — der ligger det altid gjæmt — og har rakt mig det sidste Brev, for at jeg skulde læse det, og saa er jeg bleven greben af den troskyldige, gudsfrygtige Tone, der gik igjennem det, saa har jeg sagt til de Andre: „Her skulle I høre, hvor smukt denne Mands Forældre skrive til ham!“ Og de have Alle lyttet, have rakt mig deres egne Breve, ogsaa af dem har jeg læst nogle højt paa Stuen, og, naar jeg da saa den Virkning, disse simple Ord havde paa Hjerterne, saa var jeg istand til at tale og vidne om det Hjem, der er heroventil. Det er et smukt Vidnesbyrd om at der er Gudsfrygt i Folket, at der næsten ingen Breve fandtes, uden at de vare skrevne i en god Aand, fulde af Formaninger til at holde fast ved Herren, som Gamles og Unges Tilflugt; der kunde være de Breve, der slet intet Andet indeholdt, — med en Del Hilsener i Slutningen; thi de maa under ingen Omstændigheder savnes —, men i næsten ingen fattedes det. Vidste de, der tit med stor Besvær skreve og fik Brevene sat sammen, som saa godt følte det Mangelfulde ved dem, men stolede paa, at den, for hvem de vare bestemte, vel vidste at læse imellem Linierne, vidste de, til hvilken Velsignelse deres Ord ofte have været, saa vilde de have set en Stadfæstelse paa den Sandhed: Mit Ord skal ikke komme tomt tilbage!

Men, førte disse Breve med sig, at Præsten strax blev nærmere bekjendt med de Syge eller Saarede, saa forøgede de ogsaa hans Arbejde; thi, naar det første Spørgsmaal: „Har Du nylig havt Brev hjemmefra?“ var besvaret bekræftende, saa laa det andet ogsaa nær: „Har Du svaret dem paa det?“ og, da dette som oftest blev besvaret benægtende, maatte Præsten paatage sig at svare. Lommebogen kom altsaa frem for at bemærke: Adressen, den Saaredes Navn og Tilstand samt andre Ønsker; disse sidste vare i Reglen ikke mange eller meget forskellige, men et var fælleds for dem alle: „De maa gjerne skrive, at de endelig snart skal skrive igjen;“ og saa blev det aldrig glemmt at opregne en hel Del Mennesker i Huset selv eller i Nærheden, som nødvendigviis maatte have en

Hilsen, for ikke at føle sig tilsidesatte. Det var et besværligt Arbejde; thi jeg har mange Gange havt henvend 30 af den Slags Breve at skrive paa een Dag; men dels vare de altid saa korte som muligt, indeholdende en Beskrivelse af mit Møde med den Saarede, og med Tilføjning af et Par Ord, der kunde forberede paa, hvad de maaske kunde vente at høre i næste Brev, dels satte jeg mig ret levende ind i den Glæde et saadant Brev vilde volde, og derved blev Arbejdet ikke saa besværligt.*)

Med den Gudsfragt, Soldaten bragte med fra Hjemmet, og som altid fik ny Næring ved de Breve, han fik derfra, stod hans forunderlige Taalmodighed i Forbindelse. Dersom de, der have ført Soldaten i Felten, have havt riig Lejlighed til at se hans Udholdenhed og Bærekraft, saa have de, der have været Vidner til hans Lidelser paa Lazarethet, ikke mindre maattet beundre hans Taalmodighed; men Taalmodigheden er Troens Datter. Vistnok kan der være en vis Ro, der langt fra at være en Frugt af Troen, blot ligger i Naturen, en vis Sløvhed, der alle vegne, ogsaa paa Sygesengen, følger et Menneske, men selve Taalmodigheden, den, der bier og venter med Tillid, den ligger ikke i vor Natur, men gives os ved den Tro, der for den Enkelte som for den hele Menighed overvinder Verden. Og, dersom dette er saa, da er der intetsteds rigere Lejlighed til at se Troens Kraft end paa Lazarethet. Det er en ikke ualmindelig Erfaring, at det ofte er lettere at bære de store, sjældne Sorger paa den rette Maade, end de smaa, daglige, dels fordi de sidste let træffe os uforberedte, dels fordi vi give efter for dem, medens vi ved de store føle hvor nødvendigt det er at tage os sammen og anvende al vor Styrke, for ikke at overvindes af dem. Heri er maaske ogsaa Grunden at søge til, at de let Saarede og de mindre farlig Syge næsten altid ere de mindst taalmodige, medens man næsten aldrig savner den skønneste Taalmodighed hos

*) En mere speciel Grund til at gaa ind paa de Saaredes Familieforhold var, at der altid fra flere Steder blev tilsendt mig rigelige Gaver i Penge, som skulde uddeles til dem, der trængte.

de haardt Saarede, Amputerede osv. Jeg tør ikke sige, om ikke den store physiske Afmattelse og Slappelse, som en Følge af Blodtabet, har kunnet bidrage Noget hertil; det kan gjerne være, men i saa Fald ses det jo igjen her, hvorledes Vorherre mildner Vinden for det klippede Lam.

Fra den allerførste Slagdag, paa hvilken jeg for første Gang skulde se nærvæd, hvilke Rædsler Krigen fører med sig, staar endnu et Billede paa Taalmodighed for mig, som aldrig senere er bleven overtruffen. Flere Gange havde jeg været inde i den inderste Stue, hvor en Del Saarede laa paa Halmen, og jeg havde i længere Tid knælet ved Siden af en Menig, der var meget haardt saaret. Alt hvad jeg hviskede i hans Øre, og Alt hvad jeg sagde højt, aldrig fik jeg andet Svar af ham end det ene Ord: „Vand! Vand!“ — og, naar jeg et Øjeblik tog Skaalen fra hans Læber, for atter at tale om Livets Vand, fik jeg det Samme: „Vand! Vand!“ — og dette gjentog sig en Stund. Da jeg havde forladt ham og var gaaet ind i en anden Stue, kom Lægen og gjorde mig opmærksom paa, at denne Mand kun havde kort Tid tilbage; da jeg kom, var han meget urolig, saa vildt paa mig og var ikke istand til at høre, hvad jeg sagde; nu bad han ikke længere: „Vand! Vand!“ men blev ved at raabe: „Gott verdamme mich!“ Det var som om Kampraseriet kom over ham, som om den Lidenskab, hvormed han for et Par Timer siden kjæmpede udenfor, var levet op igjen, og som om den Tankegang, hvori det dødelige Saar havde truffet ham, og som det havde overskaaret, var vendt tilbage. Altid de samme skrækkelige Ord, saalænge han kunde sige Noget; — det blev de sidste.

Rystet af denne Scene havde jeg rejst mig, og vilde gaa ind til Lægerne, for at fortælle dem det, da en Menig, uden Vaabenfrakke, men forøvrigt helt paaklædt, som laa skraas over for, gjorde Tegn til mig; han havde været Vidne til Alt, hvad der var foregaaet, og, da han ikke saa ud til at være farlig saaret, svarede jeg kun, da han sagde: „Hr. Pastor! tror De ikke at de glemme at forbinde mig; jeg har ligget her over 4 Timer“, at jeg skulde sige det til Lægen. Der var noget saa Resigneret i hele

Mandens Væsen, og noget saa Mildt i hans Stemme, at det i Grunden forekom mig, som om han selv følte, at der vistnok var Mange, der trængte haardere til Lægens Hjælp end han, og som om det da just heller ikke havde saa stor Hast, saa han kunde gjerne vente endnu længere, indtil Raden engang kom til ham. Desto mere overrasket blev jeg, da Lægen svarede mig, at han var opgivet; han kunde ikke amputeres, hvilket var det eneste Middel, fordi han havde faaet Kuglen saa højt oppe i Overarmen ved Skulderen, at Armen ikke kunde tages af; saaledes, som han nu laa, maatte han altsaa blive liggende, indtil de forskjellige Stadier vare gjennemløbne, og Døden vilde komme. Jeg var nu jo vel ikke et Øjeblik i Tvivl om, hvad jeg havde at gjøre; at det paalaa mig at forberede ham, der ikke anede nogen Livsfare, paa den Død, der i dette Tilfælde ikke kunde komme for hurtig, og dog, tilstaar jeg Dig, tøvede jeg, thi jeg syntes, at det overgik mine Kræfter; det var vel sagtens, fordi der var kommen en stor, saavel legemlig som sjælelig, Træthed over mig. Hvad det nu end var, saa følte jeg, at jeg maatte selv have Hjælp, og at jeg maatte søge den hos Ham, der aldrig nægter den; jeg søgte da efter et Sted, hvor jeg kunde være ene og samle mit Hjerte, men det var vanskeligt at finde; det eneste, der stod mig aabent, var et mørkt Rum i den inderste Ende af Gangen, hvor de Døde lagdes hen; iblandt disse — (der var den Gang 9, liggende i Rad paa Ryggen, som havde udstridt), bad jeg, at Gud vilde forvandle min Skrøbelighed til Kraft. Saaledes forberedt gik jeg ind til den Saarede, og blev, som saa ofte, gjort til Skamme for min svage Tro. Han laa endnu som før og syntes ikke at have rørt sig, men jeg saa paa ham med andre Øjne end før og lagde mig paa Knæ hos ham; han bad mig strax om lidt Vand; og, da dette var bragt ham, begyndte jeg med at spørge om hans Hjemstavn og Familieforhold. Hverken han eller jeg havde Hast; der udspandt sig en lang Samtale imellem os, og Indholdet af denne vil jeg ikke forholde Dig; gid den maa glæde Dig, som den hin Dag glædede mig.

Han var et fattigt, uægte Barn, der aldrig havde kjendt sin Fader, men som var hos Moderen, der var

Fattiglem, indtil sit 6te Aar, da hun døde. Sogneforstanderskabet vidste ikke noget Sted til ham, og det berammede derfor en Dag Licitation over ham og en lille Pige, for at overlade dem til den Mindstbydende. Drengen blev tilslaaet en Husmand, som han ikke kjendte, og som han heller ikke var videre glad ved, da han saae noget alvorlig ud, men da Sagen var ordnet, tog Manden ham ved Haanden, og de vandrede med hinanden til det nye Hjem. Hidtil opdraget i et Fattighus, overladt til sig selv, uden Tugt og Pleje, vant til at gaa omkring, hvor han vilde, for at betle, var han, som han udtrykte sig, allerede bleven en „rigtig grim Knekt“, hos hvem der var stor Dristighed og Fripostighed, saa „jeg frygtede hverken Gud eller Mennesker“. Dette ytrede sig strax, da Manden traadte ind i sin Stue med ham, og ved Indtrædelsen sagde til sin Kone: „Her er Drengen, Mo'er! nu har Du ham; gid Du nu kan faa noget Godt ud af ham!“ thi Drengen svarede: „Her vil jeg ikke være; hvad vil I med mig; jeg løber min Vej!“ — Konen havde senere fortalt ham, at hun havde svaret: „Hvorfor vi ville have Dig, det skal Du nok faa at vide, naar Du bliver stor, for nu forstaar Du det ikke; men Du skal nok faa det godt, og nu skal Du allerførst have Noget at spise: det siger Du vel ikke Nej til.“ Dermed slog han sig til Ro, og det blev saaledes som hun sagde, thi „Døren til det Hus blev den bedste Dør, jeg nogensinde er kommen igjennem.“ Ja! han fik det godt, og der begyndte et helt nyt Liv for ham; den Kjærlighed, som han hidtil hverken havde kjendt af Navn eller af Gavn, kom til at skinne paa hans sunde Natur, saa det Gode kom frem; den bar over og den tugtede, den gav efter og den holdt ud, indtil det var bleven en hel anden Dreng. Sagen var nemlig denne: Folkene vare velstaaende, ejede et godt Sted, men havde ingen Børn; deres Liv var gaaet hen som saa mange Andres i den Christendom, der kun bestod i Kundskab om Sandheden; da kom der en alvorlig Lægprædikant paa den Egn, hvor de boede; nærmest ved hans Prædiken begyndte en stærk Opvækelse, som ogsaa rev dem med sig, og fra den Tid blev deres Christendom Liv og Alvor; det blev nu deres Glæde

at høre Guds Ord baade ude og hjemme, og det blev deres levende Attraa at følge det i Livet. Nogle Dage før Drengen skulde bortliciteres, sad de en Aften og læste i deres Bibel, og de kom da til det Sted: „Hvo som annammer et saadant Barn i mit Navn, annammer mig!“ og de kom da til at tale om, at det næsten var, som om Vorherre gav dem et Fingerpeg; de gennemgik Sagen nøje; thi Manden sagde: „Jeg tror nok, vi skal tage et af Børnene; men vi maa være sikre paa, at det ikke skeer for Andet end „for hans Skyld“; og, da de nok meente, at de i Sandhed kunde sige dette, saa toge de ham, — til Glæde saavel for ham som for dem. Drengen kjendte ikke et Bogstav, da han kom til dem, men, naar Konen spandt, sad han paa en Skammel ved hendes Fødder, og hun lærte ham da Alfabetet; det gik hurtigt; thi hun havde et stort Forraad af „Emter“*), og, hver Gang han kom et Par Bogstaver frem, fik han en Historie. Det første Par Aar efter sin Konfirmation blev han hjemme; thi, uagtet der ikke blev betalt for ham, og uagtet han egentlig var tilovers for Arbejdets Skyld, saa kunde Plejeforældrene dog ikke afse ham; men, han maatte jo dog ud, og, da der netop blev en Plads hos en Gaardmand i Nærheden, hvorfra han i enhver Fritime kunde smutte hjem, saa kom han derhen og lærte det, der hørte til hans Livs Gjerning; der blev han indtil han skulde være Soldat.

Da han i sin Fortælling var kommen hertil, sagde jeg: „Ja! jeg kan saa godt forstaa, at det var en Sorg for dine Plejeforældre at miste Dig; og de ere sagtens meget bekymrede for Dig, da de elske Dig saa højt.“

„Bekymrede! Nej! det er de ikke. Da jeg fik min Indkaldelse, gik jeg over til dem, for at lade dem det vide, og for at de kunde have mit Tøj istand; da jeg fortalte det, „stak min Moder i at græde“, men min Fader sagde til hende: „Nu gjælder det, om vi virkelig kan sige: „Ske ikke vor, men Guds Vilje! Lille Mo’er! Drengen er os Begge lige nær, derfor kan vi nok hjælpes ad for at komme over dette!“ og det hjalp paa hende, saa hun

*) Eventyr.

tørrede Øjnene med Hjørnet af sit Forklæde. Jeg skulde jo ikke strax afsted, men, da Ordren kom, aftalte de unge Karle og Piger i Sognet, at der den sidste Aften før vor Afrejse skulde holdes Legestue med Dands, men jeg vilde ikke med, det vidste de vel saa nok i Forvejen; thi jeg havde aldrig været med til saadanne Ting, og havde især i den første Tid døjet en Del, fordi de sagde, at jeg vilde ikke alene være med de Hellige, naar jeg var hos dem, men ogsaa, naar jeg var fra dem. Saa gik jeg hjem, og, da jeg traadte ind, blev jeg forundret ved at se, at mine Forældre vare i deres Stadsklæder, ligesom naar de gik til Kirke; men det var, fordi de vilde holde Afskedsfest for mig. Da vi havde spist, satte vi os til at tale sammen, og min Fader betroede mig da, at det var hans Mening, at jeg skulde have Stedet efter ham, som det stod, og han føjede til: „Jeg ved jo, at Du vil være god imod vor Mo'er, naar jeg er borte“. Saa sang vi en Psalme, og min Fader tog sin Bibel og slog op i den paa et Sted, hvor der laa en „Naals“ Traad til Mærke, — det havde han lagt der med Vilje, — og saa læste han de Ord: „Værer ikke bekymrede for Noget, men i alle Ting lader Eders Begjæringer fremføres for Gud i Paakaldelse og Bøn med Taksigelse, og Guds Fred, som overgaar al Forstand, skal bevare Eders Hjerter og Tanker i Christo Jesu.“ Det var underligt nok, for jeg kunde disse Ord udenad, men det var dog den Aften, som om jeg hørte dem for første Gang! — og underligt var det da ogsaa, at da min Fader saa talte om, at vel kom vi fra hinanden, men vi vare alligevel sammen, at vi mødtes hver Dag, og, om det var Guds Vilje, at han skulde dø før jeg kom hjem; thi han kunde være ligesaa nær ved det som jeg —, eller jeg skulde blive borte i Krigen, saa vare vi dog ikke længere fra hinanden end at vi snart samledes igjen —, det var underligt, at da sad vi og græd Alle tre, men der var Ingen af os, der var bekymret. Næste Morgen Kl. 4 skulde jeg afsted, de kysede mig til Afsked, og saa sagde min Fader igjen: „Farvel! Vorherre være med Dig! lader os ikke være bekymrede for nogen Ting!“ —

Efterat jeg havde hørt hans Livs Historie, var mit

Hverv ikke vanskeligt længere; jeg kunde nu rolig sige ham, hvorledes det stod, og han spurgte mig kun, om jeg troede, at det varede længe, og om han ikke nok kunde beholde sin Bevidsthed til det Sidste; „jeg vilde saa nødig gaa fra mig selv.“ Vi talte om, at vel gik Huset derhjemme ham ud af Hænderne, men det andet Huus, som ikke er bygget af Menneskehænder, stod smykket for ham; og da han lukkede sine Øjne, og jeg kunde se, at Taarerne stjal sig frem under Øjenlaagene, bad jeg for ham, og, da jeg sluttede med Fader Vor, og han ikke kunde folde Hænderne, lagde han den sunde Arm paa Brystet og bad med. Da jeg endte, sagde han: „Tak! nu synes jeg, al Bekymring er borte; Vorherre er dog den Stærkeste!“

Der skulde, saasnart han var død, skrives hjem, men han bad at det maatte skee direkte til Faderen, og al Ting, som det var gaaet til; „thi de ville nok sørge, men saa ville de igjen blive glade, naar de høre, at jeg har været Vorherre og dem tro.“ Døden kom forunderlig hurtig; han havde ofte forlangt Vand, men, efterat jeg havde været borte en Timestid og kom tilbage, var der, skjøndt ukjendelig for mig, foregaaet en Forandring; han kjendte mig, vi talte sammen, men der var megen Uro over ham. Paa engang løfter han Hovedet rask i Vejret og holder den højre Haand op til det som for at hilse, og, da jeg sagde: „Hvad er det?“ svarede han: „Det er Oberst-lieutenanten!“ og vilde op. Jeg løb ind til Lægen og bad ham komme ind; han gik ind, men sagde: Det er et Tegn paa, at det snart er forbi! — og det var det ogsaa; thi næste Morgen var han død.

„Jeg skrev til hans Hjem, og fik nogen Tid efter følgende Brev, som jeg ikke kan nægte mig den Glæde at meddele; thi der gaar en god Aand igjennem det:

F. d. 17 October 1850.

Kjære Hr. Pastor!

Jeg og min Kone takker Dem ret hjertelig for Deres gode Brev, som det var til en stor Trøst for os at faa, baade fordi han har havt en Præst ved sig i sin sidste Stund, og fordi han er bleven trofast mod Frelseren

indtil sin salige Ende, saa vi ere heller ikke bekymrede for, hvor han er gangen hen. Vi føle nok endnu en saare stor Byrde af Sorg, for, var han ikke vor Søn efter Kjødet, saa var han vor inderlig kjære og ægte Barn i Herren, og derfor er det Trøsten for os, at den Herre, som har lagt Korset paa os, han er ogsaa den, som holder i den lange Ende af det. Vi glæde os over, at Herren har gjæmt det bedste vi ejede og vel forvaret det, at han kan være rede til at tage imod os, naar vi komme. Min Kone, som ogsaa jeg, hilser Dem kjærligen, og beder Dem om, naar De har Stunder, at lade os høre lidt om vor Søns Jordefærd.

Natten begyndte at stunde til med et stort Mørke og stærk Regn udenfor; vor Dagsgjerning syntes at skulle endes; Slaget var standset, der kom ingen flere Vogne. Foran Gadedøren hang en Lygte, der kastede sit Lys ind i Gangen, men formaaede ikke at strække det længere end til at det naaede det første Liigs blege Ansigt; i Stuerne stode hist og her Talgpraase, der kun gave saameget Lys, at man netop kunde se at liste sig frem uden at snuble over de mange Gjenstande, der laa; Krogene vare mørke nok til at give Plads for Alt, hvad Phantasien vilde fylde dem med. Alle vare trætte, men det var ikke den Træthed, der længes efter Søvn; det faldt Ingen ind at tale højt, der blev kun hvisket; Alt hviskede: Straaet, hvorpaa de Døde laa, og som Vinden tog fat i, hviskede; Blodet, hvormed Gulvet var bedækket, hviskede; Alt hvad der nys havde været de Levendes Ejendom, men nu var taget ud af de Dødes Lommer, og laa rundt omkring: Uhre, Piber, Penge og Klædningsstykker, Alting hviskede! Jeg følte hin Nat, som aldrig før, hvilket gribende Billede det er, naar Skriften taler om Lyden af „det rystende Blad“.

I denne forunderlige Tilstand bleve vi vækkede ved Lyden af mange Fodtrin, der nærmede sig Døren; en ung Mand traadte ind og spurgte om Lægen; det var en hel

Familie, i hvilken en Bombe var falden. Om Middagen havde de Alle været samlede i Hjemmet: Mand og Kone, Svigerforældre og Børn; men, da det faldt dem ind, at de vistnok vare sikkrere i Naboens Kjælder, vare de tydede derind. Netop dette Huus blev truffet af en Bombe, der gik helt igjennem det og sprang i Kjælderens, hvor den slog Armen af Naboen, knuste begge Benene paa den unge Kone, dræbte et af Børnene, og saarede begge Svigerforældrene temmelig let; den unge Mand og et Barn blev uskadt. Det var denne ulykkelige Familie, der kom, og Lægerne maatte atter til at tage fat; de begyndte med at amputere Naboens Arm. Det er altid et sørgeligt Syn at se Saarede og Døde; men man vænner sig til det, kommer til at betragte det som en Sag, der ikke kan være anderledes, saalænge det er Militaire; derimod, at se Kvinder og Børn lide paa samme Maade, gjorde altid et usigelig trist Indtryk paa mig. Det var som om jeg blev sat tilbage i Fredens Tid; og maaske var det en uvilkaarlig Følelse af at det var mere Kjød af mit Kjød, og Ben af mine Ben. Jeg har gjort en lignende Erfaring med Hensyn til Ligene: jeg har kjendt Mennesker, der havde en saa medfødt Angst for Liig, at de paa ingen Betingelse turde være ene med dem, og som ikke, uden at føle Rædsel, kunde tænke sig i en saadan Situation; og jeg har set de samme Mennesker med den største Ro færdes imellem Hobe af Liig i Krigens, uden at kjende til den allerringeste Frygt; jeg er alligevel vis paa, at, naar Freden er vendt tilbage, er ogsaa den gamle Frygt kommen. Hvori ligger dette? Er det her, som naar Mennesker, der ikke besidde noget stort moralsk Mod, søge deres Støtte i Mængden, i Massen, og skjuler sig i den, at ogsaa Mængden af de Døde tage det Frygtindjagende bort, som den enkelte beholder? Eller er det maaske ikke snarere, fordi de føle, at de maa tage sig sammen, anvende al den Kraft, de har, for at gaa hvor de gaa, men at derfor ogsaa bagefter kommer den store Nerve-slappelse, der hører med til Krigens Efterladenskaber? Vist er det, at hin Familie gjorde et langt stærkere Indtryk paa os Alle end Dagens øvrige Offre, og vækkede os op af den Dvale, hvori vi laa. Det var et sørgeligt

Hverv Lægen overdrog mig: at forberede Manden, der ikke anede nogen Livsfare for sin Kone, og som dog af Ængstelse over hende næsten syntes ganske at glemme det døde Barn, paa hendes Død; tilmed da det ikke kunde ske paa mit eget Modersmaal. Han vilde og kunde ikke tro, hvad jeg sagde ham, vilde søge en anden Læge; men hans Uvished varede heldigviis kun kort; thi efter nogle Timers Forløb saa han hendes Endeligt.

Dette var de sidste Neeg af denne Dags sørgelige Høst; trætte paa Legeme og Sjæl, trængte Alle til Ro, baade de Stridende og de Lidende, for med ny Kraft at kunne begynde igjen næste Morgen; men der var ingen Ro at finde, fordi Fjenden undte os den ikke, og derfor skød et Skud med visse bestemte Mellemrum; og selv om der kan soves sødt og roligt under den heftigste Larm, naar den ikke afbrydes, saa er det ikke saaledes, naar der er mellemliggende stille Tider; det kan kun blive til en idelig afbrudt Henslumren og Opvaagnen, der er mere nerveslappende end styrkende.

EFTER SLAGET

Dersom det ikke er noget Bombardement, men et Slag i aaben Mark, hvor Feltpræsten altsaa ikke er Del-tager, da maa hans Plads dog være paa Lazarethet; men det egentlige Arbejde kommer da bagefter. Nu er der Ro, efterat Slaget er forbi, og da er det den rette Tid for Præsten til at gjøre sin Gjerning. Der er Ro, men det er som man oplevede, hvad Profeten oplevede i 1 Kong. 19., da han stod ved Bjerget, og „Herren gik frem, og et stærkt Vejr, som sønderrev Bjergene og sønderbrød Klipperne for Herrens Ansigt: Herren var ikke i Vejret! Og der kom et Jordskjælv efter Vejret: Herren var ikke i Jordskjælvet! Og efter det Jordskjælv kom en Ild: Herren var ikke i Ilden; Men efter Ilden kom der en stille, sagte Lyd. Og det skete, da Elias hørte det, da tilhyllede han sit Ansigt med sin Kappe, og gik ud og stod i Døren, og se: da kom der en Røst til ham og sagde: Hvad haver Du her at gjøre?“ — Under den Slagt-orden, der i et Nu forvandler en Mængde Levende til Døde, da Jorden skjælver under vore Fødder, og Ilden fortærer mange Aars Flid og Arbejde, under dette jævnes mange af de Bjerge, der ellers staa i Vejen for Herren, mange af de Mænds Hjerter sønderbrydes, som ellers i lang Tid gjorde deres Ansigt haardere end Klippen, og

blive da beredte til at tage imod Ham, der er Livet og Lyset.

Derfor maa Præsten ikke lade de første Timer efter Slaget gaa unyttede hen, fordi der er Ro, og hans Op-gave vil i denne blive forstaaet af Mange, som før ikke forstode den. Vistnok er hans Gjerning altid den samme, skjøndt den gjør ikke altid samme Krav; men, fordi der er Ro, derfor er Arbejdet ikke blevet lettere; det fordrer kun en anden Maade at virke paa. Under et Bombardement, hvor Alting haster, hvor det tydeligere end nogen-sinde staar saavel for Præsten som for Tilhøreren: „Hvo veed om det næste Øjeblik er dit?“ der lægges det ikke alene Beslag paa hans „Færdighed i Fredens Evangelium“, for at det rette Ord kan finde det rette Sted, men ogsaa paa en vis Aandsnærværelse, der kan anslaa den rette Tone; efter Slaget, da kommer det Ord til Anvendelse: „Hvo som tror, haster ikke“; da er der Tid til at høre Alt ud, hvad den Saarede har at sige Præsten, men ogsaa til at være som den „Husbonde, der bringer Nyt og Gammelt frem af sit Forraad“.

Dette maa Præsten altsaa holde over, som Noget, hvorfor enhver anden uopsættelig Forretning maa vige, at han efter ethvert Sammenstød med Fjenden gaar paa Lazarethet, og dette ogsaa af den Grund, at han kan være vis paa, at han af Mange vil blive ventet med Længsel. Skulde jeg nærmere bestemme Tiden, da vilde jeg sige: Gaa der om Aftenen! naar ikke alene Kampen er forbi, men, naar Lægernes Gjerning for den Dag er endt, naar de Saarede ere forbundne, de Amputerede lagte paa Sengene, og der er ingen, „som raaber paa Gaderne“. Det gjorde altid et højtideligt Indtryk paa mig, selv efterat denne Vandring var bleven mig til en Vane, naar jeg traadte ind paa Stuerne om Aftenen. Hvilken forunderlig Ro, forøget ved det Halvmørke, der herskede derinde, snarere forhøjet end formindsket ved Sygevogterens skratende Pen, der skriver til sit Hjem, at han har beholdt Livet, eller ved det dryppende Vand, der flyder tilbage i Kummen, naar det vaade Stykke, der skal lægges paa et Saar, vrides! Hvilken Harmoni var der ikke imellem den ydre Verden og min Vandring, naar jeg gik fra Seng til Seng,

tog Lagenet tilside fra de Sovendes Ansigter, og det da ogsaa undertiden hændte, at jeg drog det tilside fra den Dødes Aasyn, som først for et Øjeblik siden havde draget det sidste Suk, eller naar Lyden hørtes af deres Fødder, der kom for at udbære de Døde. Een Prædiken gik gennem Alt, og det var denne: „Stille! alt Kjød for Herrens Ansigt!“ (Sachar. 2). —

Den Stilhed, der saaledes hersker, meddeler sig til Alle, og allerede fra Begyndelsen føler man sig, under Indtrykket heraf, nærmere ved hinanden end ellers. Det falder aldrig vanskeligt at begynde en Samtale med de Saarede; der er nok at tale om; i Almindelighed ere de meget tilbøjelige til at fortælle om, hvorledes Alt er gaaet til; hvor de stode, da Kuglen kom osv., og, saalænge man vil indskrænke sig hertil, trættes de ikke. Men vi skulle jo se at komme videre; thi denne Samtale er ikke den eneste Hensigt med Præstens Besøg. Jeg siger med Vilje „den eneste“; thi om det ikke er Maalet, saa er det ganske vist en god Vej til at komme ind paa det, der skal siges, og det er udenfor al Tvivl, at jo inderligere og kærligere man kan nærme sig den Saarede i Samtale om de Forhold, der ligge ham mest paa Hjerte, desto lettere har man da ogsaa ved at faa ham til at følge sig længere. Hermed hænger det sammen, hvorom Du og jeg saa ofte har talt, og som Du, maaske mest fordi Du er en født Kjøbenhavner, har havt vanskeligt ved at forstaa, at det altid har kostet mig Overvindelse ikke at følge min Trang til at sige „Du“ til de Syge. Ofte har jeg begyndt ganske roligt med at tiltale dem med „De“, og saa, eftersom Hjertet er blevet fuldere, og Talen mere varm, har jeg grebet mig selv i, at dette „De“ var faldet bort. Dette Ord har altid generet mig, og jo nærmere jeg er kommen til Maalet, at vinde deres Hjerter, desto vanskeligere var det for mig at slippe den Tiltale, der dog er Venskabet naturlige Udtryk; jeg har følt det Trykkende i den Grad, at jeg ofte har ønsket, at de kunde sige „Du“ til mig, for at jeg kunde faa Ret til at sige „Du“ til dem. Maaske har det været noget Egenommeligt hos mig, der er opdragen i en Landsby Præstegaard, der som Barn aldrig kjendte anden Tiltale end

„Du“; jeg har følt det i sidste Krig, efter et fleraarigt Ophold i en By, at det ikke faldt mig saa svært som før at sige „De“; men i Vejen har det altid været, og hver Gang det kom frem, var det som om det ikke var af mit Eget. Det har vel været en Fejl; men jeg har dog aldrig erfaret, at det har fornærmet eller stødt Nogen; de have vel sagtens forstaaet mig, og have optaget det i bedste Mening.

Skulde det falde vanskeligt at føre den Saarede ind paa det ene Fornødne; gjør man Forsøg, men det lykkes ikke, ja! saa er der jo ikke Andet for end at tage Afsked paa den Maade, at man tilsidst giver ham et Ord, som han kan tænke over, — og saa gaar videre. — Det er for mig kun indtruffet en eneste Gang, at et Menneske ikke vilde høre Noget. Et Tilknytningspunkt for Talen tilbyder sig gjerne af sig selv. Ligesom der er en almindelig Tilbøjelighed hos de fleste Syge til gjerne at ville tale om alle deres legemlige Svagheder, og de ikke kunne blive trætte af at beskrive dem, saaledes er det ogsaa med de Saarede: naar jeg har talt lidt med dem, have de som oftest gjort det Spørgsmaal: „Vil De ikke nok se Saaret?“, og dette gjælder ikke alene om de Saarede, men ogsaa om dem, der have mistet hele Lemmer, dem, som ere amputerede. Uagtet det jo slet ikke er Noget, som Enhver kan taale, endnu mindre lystes efter at se, saa bliver Ønsket dog fremsat med saadan en Trang til at faa det oplyst, at Præsten ikke godt kan sige Nej! — og, har han saa overvunden sig selv, Tæppet er atter lagt over, da har han et Middel til at gjøre Overgangen til noget Andet; i al Fald ligger Herrens Ord da nær: „Det er Dig bedre, at gaa halt eller som Krøbling ind til Livet, end at have to Hænder og to Fødder, og kastes i den evige Ild.“ —

Det er ikke saa ganske sjældent, at man i Livet ser Bekræftelse paa det gamle Ords Sandhed: „Med det, hvormed Nogen synder, bliver han og straffet“ (Visd. Bog c. 11); og, kunde man klarere og nøjere, end man kan, vandre tilbage i dens Liv, der saaledes bliver straffet, vilde man oftere se det. — Et mærkeligt Exempel herpaa er fremkommet i forrige Krig. Følelsen af ethvert Lems

Vigtighed for den arbejdende Klasse er jo i Almindelighed saa levende, at den Yttring ofte høres, naar Nogen mister en Arm eller et Ben: „Ak! var han dog død!“ Det er derfor ganske mærkeligt, at jeg aldrig har hørt Sligt af de Saaredes egen Mund; de Amputerede have ofte klaget over Smerte i det Lem, de ikke længer havde; have sagt, at de følte den samme Gigt eller anden Sygdom i det, ligesaa levende som om de havde det endnu, men jeg har aldrig hørt dem udbryde i Klager over det, der var ramt dem, eller de have yttret Frygt for Fremtiden! Maaske maa Aarsagen hertil dels søges deri, at de havde mistet det for deres Fædreland, dels deri, at de endnu savnede Evnen til at bedømme deres Tab, dels i Tanken om, at der nok blev sørget for, at al den Erstatning, der kunde gives, blev dem given, — eller det var maaske Alt dette tilsammen. Kun een Gang har jeg derimod oplevet, at Vedkommende var glad over det, der var sket, og endog syntes at være taknemmelig for det. Jeg traf efter en Fægtning en Menig, der havde mistet sin højre Pegefinger; det var saa langt fra, at han agtede Smerten for Noget eller beklagede Tabet, at han tvertimod yttrede, at det var godt at det var sket. Jeg misforstod ham og tænkte, at han dermed meente, at det var godt, at han var sluppen med en Finger og ikke havde mistet Armen; men nej! dertil svarede han: at ogsaa i dette Tilfælde vilde han have været glad over det, maaske endog gladere; thi det var et Spørgsmaal, om det han havde mistet, var nok. Derved blev det Hele mig endnu dunklere, og det var først, efterat jeg havde talt længere med ham, at jeg fik at vide, at, da han netop havde syndet med Pegefingeren, var det som en Lindring for ham, at han ikke længere havde den; det forekom ham, som om det var et Sonoffer, og han fandt Trøst i: Har jeg syndet, saa har jeg bødet for det! — Mon ikke de Tanker, der hos ham traadte frem i den grelleste Skikkelse, skulde findes hos Mange! — Han fortalte da, at han havde været Soldat tidligere, men havde ikke været tro i Tjenesten, idet han havde forladt den Post, hvorpaa han var sat, og var derfor bleven straffet; da han imidlertid, efter Tjenestetidens Udløb, af flere Grunde ønskede at komme

med igjen, vilde han lade sig stille, og henvendte sig desangaaende til en Kommissionær, der just ikke var bekendt for sin Samvittighedsfuldhed; men, da denne gjorde ham opmærksom paa, at han ikke uden en bestemt Attest vilde kunne stilles, og han dertil lod et Ord falde om, at, da han næppe paa anden Maade kunde faa den, kunde han, der skrev en let, flydende Haand, selv skrive den, havde han gjort dette, og derved opnaaet sin Hensigt. Dette var altsaa Forklaringen: Denne Finger havde han rakt i Vejret, da han i den treenige Guds Navn havde svoret den Faneed, som han havde brudt, og med denne Finger havde han skrevet det falske Bevis; — og derfor var det godt, at den var borte; thi nu havde han faaet den fortjente Straf, og syntes at han havde mere Ro end han havde havt i hele Krigen. Det var just ikke vanskeligt at overbevise ham om hans Vildfarelse, og derfra Skridt for Skridt at føre ham hen til Ham, der er saaret for vore Overtrædelser, og vise ham, at medens hans eget Saar ikke slog til, saa slog Hans til, og at han, naar han lod sig finde af Ham, da ogsaa vilde kunne takke Gud for hvad der var sket; ikke fordi han dermed havde afbetalt Noget, men, fordi det var blevet et Middel til at føre ham paa den rette Vej. Om han kom dertil, ved jeg ikke, da han snart kom bort fra mig; men dertil kom han, at han følte en levende Anger over, hvad han havde gjort, og da Boden ved Fingeren var ham berøvet, var det hans bestandige Bøn, at jeg vilde melde hele Sagen til hans Foresatte, for at han kunde komme til at lide den Straf, han havde fortjent. Uagtet jeg forestillede ham, at det gjaldt her om en meget haard Straf, blev han dog fast i sit Forlangende, og jeg maatte opfylde det.

Som Du veed, siger Ritualen, at naar Præsten bliver kaldt til Syge for at meddele dem Alterens Sakramente, „da skulle, efter Indgangshilsenen, de, som ere tilstede, strax vige af i et andet Rum, indtil Kommunionen foretages, paa det Præsten kan handle ene med den Syge, som han da opfordrer til at udsige sin Tros Bekjendelse og Skriftemaal i Jesu Navn, saa vidt det i hans Skrøbelighed muligt monne være, og, naar den Syge da gjør

sin Bekjendelse, bør Præsten vel give Agt paa, hvad der ligger ham mest paa Hjertet, at han kan trøste ham derimod af Guds Ord osv.“ Medens det paa et Lazareth er umuligt at lade de Andre „vige af i et andet Rum“ for at komme til at handle ene med den Syge, saa vilde det dog være uheldigt, om der derved skulde lægges Baand paa den Trang, mangen Saaret har til at udtale sig for Præsten, og til derved at lette sit Hjerte for en tung Byrde. Dette lader sig alligevel gjøre, naar Samtalen føres hviskende, og man lader det tjenende Personale træde tilside; og jeg har i flere Tilfælde erfaret, at dette private Skriftemaal har været til stor Lindring for de Døende. Ligesom det imidlertid i Almindelighed vækker Forbauselse og Uro hos den Syges Omværende, naar han forlanger, at de skulle gaa ud, fordi de forudsætte, at det maa være gyselige Ting, der nu ville komme for Lyset, saaledes gjøre Mange sig overdrevne Begreber om det, der betros Præsten paa Dødssengen. Det er vist, at der i Krigen ved Døendes Leje ere gyselige Ting blevet aabenbarede, Synder, som ikke alene maatte slaa Enhvers Hjerte med Forfærdelse, men ogsaa saadanne, som jeg aldrig havde nogen Anelse om kunde existere eller opkomme i noget Menneskes Hjerte; men det er ogsaa vist, at de Døendes Bekjendelser ofte have angaaet de allerubetydeligste Ting, som man aldrig skulde tro kunde beskæftige et Menneskes Tanker i dets Dødsstund. Hvor ofte viser den almindelige Mening sig ikke som Vildfarelse: At jo større Nøden, og jo mere overhængende Faren for at dø er, desto lettere finder ogsaa Guds Ord Vej til Hjertet, det Ord, der ikke alene kalder til Tro, men ogsaa til Omvendelse, og at, som en Følge heraf, Røveren paa Korset har havt mange tusinde Efterfølgere. Nej! det Modsatte viser sig tvertimod, og det er ikke Angesten og Smerten, der forstyrrer de Døende i at samle deres Hjerte, men det er mere, fordi de ere undergivne den gamle Lov: Hvor din Skat er, der vil ogsaa dit Hjerte være. Det gamle Legeme er knust, men ikke det gamle Menneske, de gamle Tanker og Begjæringer følge med, og Hjertet gaar paa de gamle Stier, men ikke i den gode Betydning.

Der stiller sig Meget i Vejen og det ikke alene det, der i sig selv er ondt og syndigt; det kan ogsaa være Ting, der ellers have deres fuldtberettigede Krav, men som, fordi de i Afgjørelsens Stund trængte sig frem med Fordring paa Eneherredømmet, blive en Snare. Et ganske mærkeligt, og for mig enestaaende Exempel herpaa vil jeg fortælle Dig; det lærte mig ret at forstaa, hvor stor en Hindring det blev for den Discipel, der vilde følge Herren, at han sagde: „Tilsted mig, at jeg først maa gaa hen og begrave min Fader!“

En Nat Kl. 1 imellem første og anden Pintsedag blev jeg vækket af en Sygevogter, der bad mig om strax at komme op paa Lazarethet, da der var en Syg, som forlangte at tale med mig. Da jeg Dagen iforvejen havde været der, og vidste, at der dengang Ingen fandtes, som var farlig syg, forklarede han, at han kjendte ikke Mennesket, men han var bragt ind om Aftenen og var meget daarlig. Jeg fulgte altsaa med. Ved min Indtrædelse i Stuen, hvor den Syge laa alene, og som langt fra oplystes tilstrækkeligt af et Talglys med en lang osende Tande, kunde jeg ikke have taget Fejl af hvem det var, der kaldte mig, om saa hele Stuen havde været belagt; thi der laa et ungt Menneske, mærket med Syndens og Dødens sørgelige Kjendetegn. Jeg har saa ofte maattet se Saarede, hvis Saar, bibragte dem af Stumper af Granater, kunde ryste den Stærkestes Nerver, men aldrig har jeg set Nogen, der i den Grad var mærket af den Fjende, der saarer dybere end noget Skud. Og det var ikke mig alene, der i Nattens Stilhed og i den uhyggelige Belysning fik dette Indtryk; nej! den gamle, erfarne Læge sagde Dagen efter til mig: „Sandelig! aldrig har jeg set Lazarus's Skikkelse mere tydelig for mig; der fattes blot Hundene.“ Han laa der, kun 23 Aar gammel, men som en Olding, med smukke, klare Øjne, omgivne af en sort-blaa Rand, med indfaldne Kinder, og med et stort gabende Saar i den ene, hvorfra en ilde stinkende Vædske flød saaledes ud, at jeg maatte staa med en Underskaal, for at opfange den; han laa med de magre, kridhvide klamme Hænder ovenpaa Tæppet; men uagtet dette, var det

tydeligt, at han maatte have været meget smuk, før han faldt sammen.

Paa mit Spørgsmaal: Hvem han var? hvorfra han kom? og hvad han vilde mig? sagde han: Jeg kommer fra England, og jeg ønsker, at De vil læse Noget over mig. Efter hertil at have bemærket, at det maaske var en engelsk Skik at lade læse over sig, men at denne ikke hørte os til, ligesom det ogsaa forekom mig, at det var noget helt Andet, hvortil han trængte, svarede han: „Saa! jeg skal vel dø!“ Da jeg hertil bemærkede, at hans Udseende vidnede derfor, og han dertil svarede: „Det er ogsaa godt; thi jeg kan ikke længere!“ forestillede jeg ham, at det jo ikke gjaldt om at slippe en lille Trængsel, naar der maaske forestod en større, men derimod, om at kunne gaa salig herfra og ind til Vorherres Glæde. Dette fremkaldte kun den Yttring fra ham, at det kjendte han ikke til, og forstod sig ikke paa. Derved lededes jeg til at spørge om hans Liv, og fik da Følgende at vide:

Han var Søn af en Embedsmand og havde flere Sødskende, dog, saavidt jeg husker, kun een Broder. Hans Fader var tidlig sat ud af Stand til at tage sig af hans Opdragelse, saa han blev henviist til sin Moders Omsorg alene, og det viiste sig snart, at hun ikke forstod at tage ham med den Bestemthed, han havde nødig! Det varede ikke længe, inden han faldt i slet Selskab, og, uagtet han vel søgte Skolen, blev han dog en meget slem Dreng, der bedrøvede Moderen paa mange Maader. Hun holdt ud med ham, indtil han var konfirmeret, men da formaaede hun det ikke længere; thi som hans physiske Styrke udviklede sig, voxede ogsaa hans Hjertes Haardhed, saa han, for at faa sin Begjæring om Penge opfyldt, endogsaa lagde Haand paa hende. Om det var denne Sag, eller andre Historier, der bragte ham i Kollision med Politiet, erindrer jeg ikke; men det blev i ethvert Tilfælde nødvendigt, at han kom bort; der blev derfor gjort Udvej til nogle Penge, som sendtes forud til Amerika, for at han kunde have Noget at begynde med, og han blev bragt ombord paa et Skib, hvorfra han dog løb, og

kom tilbage, for endnu engang at mishandle Moderen, før han blev nødt til at tage Afsked — den sidste — med hende, og atter bragt ombord. Rejsen forbedrede ham ikke, han gik i Land med et voldsomt Mod paa ogsaa under de nye Forhold at fortsætte sit gamle Levnet, og, istedetfor altsaa at bruge de oversendte Penge til at berede sig en Fremtid, ødslede han dem hen i Udskejelser, hvortil den store Stad gav Lejlighed nok. Den Tid kom altsaa snart, da han havde Valget imellem at arbejde og at sulte, og han begyndte paa at arbejde; men upaalidelig, som han var, uvant med legemligt Arbejde, uden at have lært Noget ordentligt, blev han nødt til at tage Hyre paa forskellige Skibe, som fore paa Sydamerika. I disse Aar førte han et forfærdeligt Liv, fuldt af et strængt Arbejde, fordi han maatte, hvis han vilde holde Livet, og fuldt af Synd, fordi hans Hu stod dertil; Følgen heraf blev, at han mærkede, at Kræfterne, baade til det Ene og til det Andet, ikke længere sloge til, skjøndt han kun var 21 Aar; lidt efter lidt blev hans Bryst angrebet i den Grad, at han ikke længere kunde holde ud at arbejde, og, sagde han: „Da jeg mærkede dette, saa var det min første Tanke: nu gjælder det om at komme hjem!“ Da jeg spurgte ham, hvorfor han da endelig vilde hjem, svarede han: „Jo! jeg maa hjem til min Moder; jeg føler, hvor haardt jeg har forbrudt mig imod hende, derfor havde jeg dengang kun den Tanke, jeg ogsaa har endnu, at komme til hende, for at høre af hendes egen Mund, om hun kan tilgive mig!“

Det var en lang og en trang Vej for ham at finde hjem; som Matros kom han med et Skib fra Amerika til England, men kunde saa ikke længere. Han blev indlagt paa et Sygeskib paa Themsen, for om muligt at blive helbredet. Sygdommen gik dog sin Gang; hvergang Hosten vendte tilbage, var det et Skridt nærmere Døden, men derved ogsaa et Skridt længere bort fra det Maal, han vilde naa; og, da han følte, hvor det gik tilbage, bad han en Dag Lægen om, ligefrem at sige sig, om han kunde leve eller ej. Da denne svarede, at der ingen Sandsynlighed var for at han kom sig, forlangte han, til

Alles Forbauselse, at komme op, og at blive udskreven; thi han vilde hjem. Det syntes umuligt for Alle; men det viiste sig her, hvilken Magt Kjærligheden har, og hvad et Menneske formaar, som glemmer Alt, hvad der er bagved, for at række efter det, som er foran. Det var en streng Rejse, ikke alene, fordi den var fuld af Besværligheder, men fordi den Ængstelse Nat og Dag fulgte ham: mon Du kan naa det! Det var rørende endnu i den sidste Time at se ham, da han vendte sig til mig med det Spørgsmaal: „Jeg naar jo nok at komme til hende, tror De ikke?“ men da jeg greb, som naturligt var, denne Længsel efter en Moders Tilgivelse, til at sige ham, at hernede vilde han sikkert ikke naa det, men at han først maatte søge Vorherres Tilgivelse, saa kom han ogsaa hisset til sin Moders! — svarede han: „Nej! her maa det skee, ellers naas det aldrig!“

Herved kunde vi jo ikke blive staaende; men, for at komme videre, var det fremfor Alt nødvendigt, at faa ham til at forstaa de Ord, David bad efter sin store Synd: „Gud! vær mig naadig efter din Miskundhed; udslet mine Overtrædelser efter din store Barmhjertighed, to mig vel af min Misgjerning, og rens mig fra min Synd; thi mine Overtrædelser kjender jeg, og min Synd er altid for mig! Mod Dig, mod Dig alene haver jeg syndet, og gjort det Onde for dine Øjne“ (Ps. 51); og jeg tænkte, at hvor den naturlige Kjærlighed var vendt saa stærkt tilbage, hvor en saa inderlig Kjærlighed, der hidtil aldrig havde været følt, var vaagnet, hvor altsaa dog Sandheden i een Skikkelse gjorde sit Krav gjældende, maatte der ogsaa være Haab om, at Herrens Kjærligheds Kald kunde høres. Men Alt var forgjæves; det var som om dette ene Menneske, hans Moder, stod i Vejen for ham og fyldte hele hans Hjerter, uden at tillade nogen anden Gæst at besøge det. Jeg talte aabent med ham om alle hans Overtrædelser; han tilstod og nægtede ikke; men det var imod hans Moder, ikke mod nogen Anden, de vare begaaede; søgte jeg at føre ham videre, stod hans Tanke stille. Jeg talte til ham om Ham, der elskede ham højere end hans Moder, og som havde sat sit Liv

til for ham; men Ham kjendtes han ikke ved; jeg mindede ham om hans Daab, om hans Konfirmation; jeg spurgte, om han aldrig havde været til Alters; — at han var konfirmeret vidste han, men om han dengang havde nydt Herrens Nadvere, mindedes han ikke; jeg spurgte, om han aldrig paa sine Veje havde mødt den Herre Christus, aldrig hørt noget Vidnesbyrd om Ham af en Troendes Mund? — Nej! han mindedes aldrig at have hørt Herrens Navn nævne siden han blev konfirmeret. Alt var glemt, endogsaa: Fader Vor! — der var mørkt allevegne!

Hvad skulde jeg gribe til? blive ved eller opgive det? bede en Bøn, som han ikke forstod, og saa gaa min Vej? slippe ham for at lade ham stride de sidste Timer alene? Som jeg stod med disse Tanker, faldt mine Øjne paa et af de Ny Testamenter, hvoraf der var et Exemplar paa hver Stue; jeg greb det, slog Lukas c. 15 op, og begyndte at læse ganske langsomt, men højt:

„En Mand havde to Sønner, og den yngste af dem sagde til Faderen: Fader! giv mig den Del af Ejendommen, som tilfalder mig. Og han skiftede Godset imellem dem. Og ikke mange Dage derefter samlede den yngre Søn alt Sit og drog udenlands, til et Land langt borte, og ødte der sit Gods i et ryggesløst Levnet.“

„Forstaar De det?“ „Ja!“ — „De veed, at det er en Lignelse, et Billede, der passer paa Mangfoldige, hvem er denne Søn?“ — „Det er mig!“

Jeg var saa taknemmelig for dette Svar; thi det var, som om der begyndte at komme Lys, og jeg læste videre:

„Men der han havde fortæret Alt det, han ejede, blev en svar Hunger i det samme Land, og han begyndte at lide Mangel; og han gik hen og holdt sig til En af Borgerne der i Landet, og denne sendte ham paa sine Agre at vogte Svin; og han begjærede at fylde sin Bug med Mask, som Svinene aade; og Ingen gav ham Noget.“

„Passer dette ikke ogsaa paa Dem?“

„Jo! jeg har lidt stor Nød i Amerika!“

„Ja! ikke alene derfor, at De har maattet forrette Arbejder, der vare ringe, og hvortil De ikke var opdraget,

men, fordi De har „spist Svineføden“, hengivet Dem selv til Synden, som De jo nu kan føle, har været Deres Fordærvelse; De er sunken dybere og dybere, og har kun høstet Møje og Elendighed deraf.“

Jeg læste videre:

„Men han gik i sig selv og sagde: Hvor mange Daglejere hos min Fader have overflødigt Brød, men jeg omkommer af Hunger; jeg vil staa op og gaa til min Fader, og sige til ham: Fader! jeg haver syndet mod Himlen og for Dig, og er ikke længere værd at kaldes Din Søn; gjør mig som en af Dine Daglejere.“

Medens jeg læste dette, ganske langsomt, med Vægt paa ethvert Ord, stjal der sig nogle Taarer ned ad hans Kind, og jeg spurgte: „Forstaar De, hvem Faderen er?“

„Ja! det er min Moder!“

„Ja! men husk dog, at Sønnen siger: Jeg haver syndet mod Himlen! og Faderen, hvorom her tales, er Deres og min himmelske Fader; det er mod Ham, De har syndet, og det er til Hans Tilgivelse De trænger.“

„Det ved jeg ikke, men det er Moder, mod hvem jeg har forsyndet mig, og det er hendes Tilgivelse, jeg længes efter.“

Jeg prøvede nu, om det ikke var muligt at faa ham til at se, at han havde syndet mod Gud, derved, at jeg vilde gjøre ham begribeligt, at Alt, hvad han havde sat overstyr i Syndens Tjeneste, sit Helbred og Liv, Tid og Evner, dog ikke var hans Eget eller hans Moders, men Herrens; det var ikke muligt, det var Altsammen Moders; mod hende var Synden, ikke mod Herren; vi talte frem og tilbage, men herud over var det umuligt at komme.

Klokken var bleven 4, begge vare vi trætte, og da jeg Kl. 8 skulde paa Embedsrejse, maatte jeg tage Afsked. Jeg spurgte ham, om han vilde, at jeg skulde komme til ham, naar jeg om Eftermiddagen vendte tilbage; jo! det vilde han saa gjerne, og han føjede endog til: „De vil jo nok have Taalmodighed med mig; De mærker nok, at jeg ingen Ting forstaar.“ Da jeg spurgte ham, om jeg skulde bede en Bøn for ham, før jeg gik,

svarede han: Ja! men da jeg tilføjede: „Hvorom skal jeg bede?“ var det atter det Højeste han kunde tænke sig, at komme til sin Moder, før han døde; og da jeg gjorde ham opmærksom paa, at jeg vilde bede om det, der var bedre, sluttede han med: „Nej! hvis De tror, at Deres Bøn formaar Noget, saa bed blot om, at jeg maa dø hos min Moder, og høre, at hun kalder mig sin Søn!“

Jeg bad for ham om det, han vilde, og om det, han ikke vilde, og gik saa bort fra ham. Da jeg om Eftermiddagen kom hjem, og vilde gaa til ham, havde han udstridt hernede; men den store Glæde havde han havt, at Posten om Formiddagen havde bragt Brev fra hans Moder, og dette indeholdt, hvad han saa inderlig havde ønsket: Al Din Skyld imod mig er forladt!

Hvad var der foregaaet i hans Sjæl i de faa Timer, han derefter levede, og laa med hendes Brev i Haanden? der ikke utænkeligt, at der slet Intet skulde være foregaaet? Han selv talte ikke, men vi vide dog, at Han, for hvem tusinde Aar ere som een Dag, kan i een Time indeslutte en Evighed, og mon det er umuligt at tænke sig, at Hvilen under Moderens Tilgivelse har ført videre, saa vi tør haabe, at den Herre, som aabnede det Hjerte, der i Synden syntes dødt for al reen menneskelig Kjærlighed, saaledes at den sønlige Kjærlighed brød frem med saa stor Magt, at Han ogsaa kan have slaaet paa den Klippe, hvorfra den Længsel er udrunden: „Jeg vil staa op og gaa til min Fader!“ — at den Herre, der ogsaa her havde gjort en Gjerning som dengang i Nain, da han „gav det unge Menneske til sin Moder, og hun var en Enke“, ogsaa i hans sidste Stund, useet af Mennesker, har givet ham det Vand, der i ham er bleven en Kilde, der opvælder til et evigt Liv.

Det er ikke Meningen hermed, at Skriftens alvorlige Ord: „Tøv ikke med at vende om til Herren, og opsæt det ikke fra Dag til Dag, ydmyg dig, før du bliver svag, og viis Omvendelse den Tid, medens du endnu synder!“ skulle glemmes; nej! det har tvertimod været Meningen med denne lille Erindring fra en Dødsseng at minde

om, hvor nødvendigt det er for Alle, at staa op og lade Christus lysé for sig, fordi det er Ham, og Ham alene, der saaledes kan hellige den menneskelige Kjærlighed i os, at hverken Fader eller Moder, Søster eller Broder kommer til at staa i Vejen for den Kjærlighed, der skjuler Syndernes Mangfoldighed.

VI

BEGRAVELSE

De Former, under hvilke Militæres Jordefærd foregaaer, rette sig naturligviis efter Forholdene, om de ere rolige eller urolige. Under rolige Forhold er Reglementet meget nøjagtigt i at bestemme, hvorledes Alt skal foregaa, og den større eller mindre Højtidelighed beroer paa, om den Afdøde er Kombattant eller ej, og hvilken Charge han har beklædt; navnlig afhænger heraf Størrelsen af den Styrke, der skal følge og give Salut over Graven. I Almindelighed møde Alle ved det Huus, hvor Kisten staaer; og, naar Alle ere samlede, — og det er en god Ting i de militære Forhold, at Tiden nøjagtig overholdes, en Sag Præsten altsaa ogsaa maa iagttage —, bæres Kisten ud, hvorpaa Paraden med Musiken marscherer foran, Følget bagefter, medens Musiken blæser en Choral eller Sørgemarsch, indtil Toget er kommet til Kirkegaarden*). Paraden opstilles nu noget fra Graven, Kisten sættes ned, og, efter Tale, Jordspaaastelse og en stille Bøn, under hvilken Sidste de Militære enten blotte Hovedet eller tage til Huen, afskydes tre Salver over Graven, og dermed er Handlingen endt. Paraden og Musiken marscherer

*) Om det er nogetsteds saaledes bestemt, veed jeg ikke; men ved enhver Begravelse eller Sørgenhøjtid var min Plads altid nærmest Kisten paa venstre Side.

bort sammen og der spilles, dog hverken Sørgemarsch eller Choral, men derimod et andet Musikstykke. Du kan forestille Dig min Forfærdelse første Gang, jeg var tilstede ved en saadan Begravelse; to Officerer og 7 Menige, faldne et Par Dage iforvejen, bleve jordede, og det havde vakt stor Deltagelse i Byen, navnlig var der Sorg over den ene Officeer, en theologisk Kandidat, der var meget afholdt og efterlod sig Enke og to Børn. Vi stode ligeoverfor Fjenden, vidste at en varm Kamp forestod, og vi vare Alle grebne af Højtideligheden og ved Tanken om, hvad der stod os for; men, da vi vare færdige til at gaa fra Graven, faldt Musiken ind med en Polka-Melodi, der dengang var stærkt i Mode og kaldtes No. 3. Jeg var i Begyndelsen meest tilbøjelig til at antage det for en Misforstaaelse, men paa min Forespørgsel svarede Kommandanten, at saaledes var det almindelig Skik, for saa hurtig som muligt at drage de Tilstedeværendes Tanker bort fra det Sørgelige. Ganske vist sløvedes med Tiden ogsaa hos mig Indtrykket af det Upassende heri, da jeg i flere Aar var bleven vant dertil, men det er vist, at dersom No. 3. dengang bragte de samme Tanker i Bevægelse hos de Andre som hos mig, saa naaedes den tilsigtede Hensigt langt fra.

Foregaaer de Faldnes Jordefærd derimod enten under Slaget selv, eller under Forhold, der ere saa usikre, at der hverken bliver Tid eller Ro til at forberede eller fuldføre den paa sædvanlig Maade, da falde alle Former bort, ja! i den Udstrækning, at det ikke alene er Parade, Musik og Følge, der opgives, men endogsaa Kisten. Den 24. Juli 1850 bleve saaledes 34 Faldne lagte i en Grav ude paa Marken med en kort Bøn, men uden Kister og uden Præst, og jeg har mangen taaget, kold Morgenstund staaet ved Graven alene med de faa Personer, der havde baaret Kisten. En Jordefærd af den Art kan være i høj Grad uhyggelig; en af de uhyggeligste, som jeg har været tilstede ved, foregik saaledes den 7de Oktober 1850, efter at Stormen paa Frederikstad var afslaaet. De, der vare faldne i de første Dage (Antallet var 53), vare jordede om Natten paa Kirkegaarden ved den lutherske Kirke; de Faldne fra Stormen vare tilbage. De vare samlede

sammen; Militære og Civile, Mænd og Kvinder, fra Valpladsen og Husene, fundne i Floden eller i de dybe Vandgrave, og vare alle lagte langs Kirkegulvet i en Landsbykirke, i Alt 104. Forholdene vare ikke saadanne, at der kunde være Tale om Kister. Med stort Besvær var den store, dybe Grav gravet i den vaade, klægede Jordbund, og først da det begyndte at skumre var den færdig, saa vi kunde begynde at bære de Døde ud. To Mænd, en ved Hovedet og en ved Fødderne, bare ethvert Liig ud, og lagde det paa Ryggen ned paa Bunden af Graven, og, naar Rækken var fuld, lagdes et andet ovenpaa det første. Det tog meget lang Tid, og, for at forhindre, at Nogen stod i Vejen, var Adgangen til Kirkegaarden spærret for alle Civile; kun ved Kirkedøren stod Sognefogden for at se paa ethvert Liig, der bar Fjendens Dragt, for om han muligviis skulde kjende noget iblandt dem. Vi vare komne over Halvvejen, da de traadte ud ad Døren med et ungt Menneske, Sognefogden bøjede sig ned over ham og raabte da: „O! det er min eneste Søn!“ — Skjøndt Medlidenhed just ikke var den Følelse, der i de Dage havde Overvægt, maatte vi dog Alle gribes deraf, ved at se den stakkels Faders Smerte; han bad om, at maatte faa Liget hjem til sig for selv at besørge Begravelsen, og dette Ønske blev opfyldt. Udbæringen blev fortsat, og endelig, som Mørket var ved at bryde frem, traadte vi hen til Graven. Det er ikke den eneste Gang jeg har forrettet Jordspaa-kastelse over Lig uden Kister, men det er den eneste Gang, hvor de Døde laa paa Ryggen, alt-saa med Ansigtet vendt op imod mig. Jeg begyndte at tale, men jo længere jeg talte, desto mere levende bleve de, saa der foer en Angst igjennem mig for, at der maaske var Nogen, hos hvem der endnu var Liv tilstede; navnlig var det en gammel Kone, som laa lige nedenfor mine Fødder, der med sit alvorlige, meget rynkede Ansigt, stadig syntes mig at ville rejse sig; formodentlig fordi hun var mig nærmest, eller fordi hun mindst af Alle syntes at høre hjemme der. Endelig kom Jordspaa-kastelsen: det er jo en Umulighed at kaste de tre Skovlfuld Jord paa hver Enkelt; jeg indskrænkede mig da til at gaa om Graven og kaste Jord paa 4 Sider, fra hver

Side af Graven, men denne Handling forøgede i høj Grad det Uhyggelige; thi der var ingen særegen Gravspade, jeg maatte derfor benytte en af de almindelige, hvormed Graven var kastet, og som jeg ikke kunde føre ud over Graven, uden at bruge begge Hænder. Det viiste sig nu ogsaa, at der ingen løs Jord var, men kun den vaade, klæge Marskleer, der sad saa fast paa Spaden, at det kun var muligt at faa den løsnet derfra, ved at jeg med al Magt maatte kaste Leret ned paa Ligene, hvis Bryst syntes at give Gjenlyd. I Mørket bade vi vor stille Bøn; Tilkastningen begyndte, hver gik til Sit; selv om det danske Folk ikke havde sat en Mindestøtte paa Graven, vilde de, der vare tilstede hin Aften, aldrig kunne glemme den.

Naar Præsten overhovedet er tilstede ved Begravelsen, og der paa nogen Maade er Tid dertil, holder han naturligviis en Tale. Der er ganske vist nok at tale om, men, naar det er et enkelt Liig, omkring hvis Kiste Venner og Kammerater staa, der have kjendt den Afdøde, ville disse jo gjøre den Fordring, at Talen ikke ganske skal overspringe det Personlige; og, da Præsten maaske aldeles ikke har kjendt den Døde, er dette ikke muligt uden at han maa indhente Oplysninger, hvis de ere at faa. Selv om man kan faa dem, maa de dog altid benyttes med en vis Varsomhed; skjøndt jeg altid har været dem taknemmelig, der uopfordret ere komne til mig for at fortælle mig Noget om den Døde, fordi de kunde sætte sig ind i min Stilling. Er den Afdøde falden i en Fægtning, er der altid Lejlighed til at omtale dette; men man maa da sikre sig for, at det virkelig er skeet; Listerne, Præsten faaer, ere kun meget lidet indholdsrige. Det hændte sig engang i forrige Krig, at den Præst, hvem Begravelsen paalaa en Dag, da der kun var eet Liig, og som det heed af en Soldat, der „var falden“, netop lagde stor Vægt derpaa; til sin store Ærgrelse fik han siden at vide, at den Paagjældende i Fuldskab havde overfaldet en af sine Officerer, saa at denne maatte bruge sit Værge imod ham; han var derefter bragt paa Lazarethet, og var død af Delirium.

Det er hændet flere Gange efter en Begravelse, at Folk, der har mistet Slægtninge i Slaget, kom og hen-

vendte sig til mig, der havde jordet de Døde, og som de altsaa meente maatte vide Besked fremfor Andre, med Anmodning om at være dem behjælpelig med at udfinde, hvor den Savnede laa; efter Stormen paa Frederikstad var det en Moder, der søgte efter sin Søn, og en hannoveransk Embedsmand, der søgte efter sin Broder. Enhver kan let sætte sig ind i den Følelse, der drev dem til at søge, og altsaa ogsaa, at der blev givet dem al den Anviisning, det var muligt. I nærværende Tilfælde syntes Sagen ikke saa vanskelig, da Alle vare lagte i een Grav; Moderen slog sig til Ro, hvorimod Embedsmanden blev ved at søge. Han havde jo vistnok Aarsag til at tvivle; thi ligesaa sikkert som jeg kunde sige ham, hvor alle de Fundne vare jordede, ligesaa usikkert var det, om Broderen var iblandt de Fundne, eller om han maa-ske var sunken i Mudderet eller falden i Floden og ført bort af denne.

Det er ofte en ufattelig Gaade for mange Udenforstaaende, hvorledes det er muligt, at en Soldat i Uniform kan blive sporløs borte, eller blive jordet, uden at hans Slægt og Venner siden kunne faa Sikkerhed for, hvor hans Hvilested er; og mange, som kun i deres Liv har været tilstede ved Dødsfald og Begravelser, hvor Forholdene have tilladt, at alle mulige Hensyn bleve tagne, have vanskeligt ved at forstaa, at dette dog ikke kan Andet end skee ikke saa ganske sjældent, og hvad mere er, at det næppe vil kunne undgaaes, om ikke af andre Grunde saa af den, at Ingen, som kjender den Døde, er tilstede. Naar en enkelt Soldat falder i en Fægtning eller dør paa Lazarethet, da maa og bør Præsten, der skal holde en Bog over alle sine ministerielle Forretninger, forlange sig de fornødne Oplysninger meddeelte skriftligt fra vedkommende Autoritet, nemlig Navn, No., Stilling, Udskrivningsdistrikt osv., og, naar disse da indføres og Listerne gjæmmes (thi hans egen Bog kan gaa tabt), da kan ingen Fejltagelse skee. Men dette lader sig ikke overholde, naar de Døde sankes op paa Valpladsen; vel findes nogle med Afdelingens No. paa Skulderen, et No. paa Ryggen af Vaabenfrakken, og der er saaledes allerede nogle Kjendetegn, der kunne lede paa Spor, hvis der er Tid

dertil; andre findes, der i Lommen have et Nyt Testamente med Navn og No. eller et Brev med Udskrift; i dette Tilfælde er det vel ikke afgjort, at det er den Paa-gjældende selv, thi han kan have laant Bogen eller faaet en Andens Brev til Gjennemlæsning, men der er dog Noget at gaa ud fra; eller der findes en Enkelt af en Afdeling, som først mod Slutningen af Slaget er rykket frem og som kun har lidt ubetydeligt; der kan forespørges, og den Fundnes Navn kan udfindes. Men, naar Mange nu findes ikke alene uden alle ydre Kjendetegn, men uden Vaabenfraakke, plyndrede og afklædte, maaske heelt ukjendelige ved det Skud, der har dræbt dem; naar nu, selv om der er Tid til at opsætte Begravelsen i nogle Dage, i hvilke der indrømmes Alle Adgang til dem, for om muligt paa denne Maade at faa deres Navne at vide, den Afdeling, hvortil de hørte, er langt borte, undertiden flere Mil, saa vil det dog kunne forstaaes, at om der end kan tages flere hensigtsmæssige Forholdsregler for at formindske Antallet af de ukjendelige, saa lader det sig dog ikke undgaa; og der er blevet lagt og vil blive lagt mangan Soldat i Jorden, uden at det er muligt at vise hans Slægt med Sikkerhed, hvor han hviler.

At dette er en pünlig Tanke for alle de Efterlevende, der have elsket de Faldne, og som ikke have gjort sig saa fortrolige med den som Sømandens Kone med, at hendes Mands Liig er sænket ned et Sted i Verdenshavet, det er ganske vist; det er jo da ogsaa en Selvfølge, at Enhver, der troer at kunne faa Lys i Sagen, søger at gjøre det; og der er da næppe Nogen, der har mere Lejlighed hertil end Feltpræsten. At denne Søgen ikke just er forbunden med liden Ulejlighed vil Du bedst kunne se af følgende Fortælling, der skiller sig fra en Deel lignende derved, at min Søgen, efter flere forgjæves Forsøg, dog tilsidst førte til Maalet.

Efterat alle de Officerer, som vare faldne i Slaget ved Isted, vare begravede, stemmede de Begravedes og de Savnedes Antal paa Een nær, og, da man turde gaa ud fra at Ingen var bleven begravet, uden at han var bleven gjenkjendt af sine Kammerater, vidste man en Tid

ikke hvem det var, der savnedes; men det blev dog snart den almindelige Mening, at det maatte være en Lieutenant B. Efter nogen Tids Forløb fremkom der imidlertid en offentlig Udtalelse, hvori det blev gjort gjældende, at Lieutenant B. sandsynligviis var jordet under en Lieutenant M.'s Navn. Skjøndt denne Mening ikke blev støttet ved vægtige Beviser, var der dog derved nu rejst Tvivl om, hvor Lieutenant M. i saa Fald laa, og dennes Moder blev i den Grad berørt heraf, at hun, efter hvad man fortalte, var rejst over til Sønnens angivne Gravsted for at lade Kisten aabne, og havde derved forvisset sig om, at det var hendes Søn. Spørgsmaalet kom altsaa derved til atter at dreje sig om B. Personlig havde jeg ikke kjendt denne, og jeg havde ingen Opfordring til at beskjæftige mig med Undersøgelsen, før jeg af nogle [af den Faldnes Venner hørte, at dennes Forlovede tog sig denne Uvished om hvor han laa saa nær, at hendes Familie frygtede for, at hendes Helbred skulde blive aldeles nedbrudt, hvis der ikke kunde skaffes Lys i Sagen; og da min Embedsgjerning i den følgende Vinter just var af et saadant Omfang, at jeg, for at kunne holde Guds-tjeneste og Altergang for alle Afdelinger, deriblandt ogsaa for den, ved hvilken B. havde staaet, maatte benytte 14 Kirker i en Udstrækning af 9 Mil, og saaledes være nødt til at rejse hele Tiden, forekom det mig, at Ingen var nærmere til at forsøge at faa Gaaden løst end jeg, ligesom heller Ingen vilde have bedre Lejlighed dertil, dersom den overhovedet lod sig løse. Efter at jeg imidlertid nøjere havde undersøgt alle Omstændighederne ved B's Fald, — hvortil Ingen personlig havde været Vidne; efterat jeg nøje havde fulgt Afdelingens Vej under Slaget, været paa Stedet, hvor han sagdes at være falden, og efter at have corresponderet med Alle dem, som jeg antog kunde give nogen Oplysning, var jeg ikke kommen et eneste Skridt videre; falden var han, det var sikkert, men om han laa jordet paa Marken eller i Skoven eller paa Kirkegaarden under et urigtigt Navn, var ikke til at afgjøre.

Nødig vilde jeg opgive Sagen, skjøndt den blev vanskeligere og vanskeligere, men, da al Spørgen forekom

mig forgjæves, besluttede jeg mig til selv at søge paa den Side af den store, vidtudstrakte Valplads, hvor det var mig vel bekendt, at en Del Faldne vare jordede af Bønderne i Nærheden, baade den 24de Juli og under og efter selve Slaget; og, da jeg ofte paa mine Rejser var kommen forbi et Sted, hvor man fortalte, at en Soldat skulde ligge, uagtet der ingen Grav var synlig, vendte jeg mig først til en Kro i Nærheden, for at udsperge Kromanden. Denne vidste god Besked, og fortalte at den Jordede var en fjendtlig Artillerist, der dødelig saaret paa Vejen, havde slæbt sig ind i Kroens Rejsestald, da en Afdeling af vore Dragoner var kommen jagende frem og havde gjort Holdt; en af disse var staaet af og var kommen ind i Rejsestalden; da den døende Fjende saae ham, bad han ham om Vand, hvilket denne ogsaa hentede til ham i sin Casque, og, da han havde drukket, døde han; han blev saa jordet paa Stedet. Da jeg hørte af Manden, at den Faldne var en fattig Mands Søn fra den nærmeste Landsby, og at Faderen endnu levede, spurgte jeg, om de dog ikke hellere vilde have Liget opgravet og lagt i Kiste, for saaledes at føres ind paa Kirkegaarden; dette vandt Mandens Bifald; han mente, at dersom Faderen ikke havde Raad til det, saa var der nok, som vilde skyde sammen til Kisten; men de havde hidtil troet, at Slikt ikke kunde tillades, da der var Belejringsstilstand. Skjøndt jeg nok turde indestaa for, at der ikke vilde blive lagt dem nogen Hindring i Vejen, blev Aftalen, at jeg, for at de ikke skulde støde an imod nogen Form, skulde forelægge Kommandanten Sagen, og et Par Dage efter skulde den Afdødes Fader da komme til mig, for at faa Besked. Helgesen havde naturligviis ikke Noget imod Arrangementet, saa jeg glædede mig allerede til, naar Faderen kom, at se hans Taknæmmelighed; men dette slog fejl. Han kom ganske rigtig op til mig, men, istedetfor at takke mig for min Ulejlighed, fremkom han med den Bøn, at hans Søn dog maatte blive liggende, hvor han laa; og, da jeg antog at det var en overtroisk Frygt for at bryde Gravfreden, gjorde jeg ham opmærksom paa, at Graven laa paa selve Landevejen, saa naar denne nu, som den skulde, blev reguleret og opgravet, vilde

Sønnens Been, der kun laa en halv Alen under Jordens Overflade, blive spredte omkring. Men det hjalp ikke, han blev ved: „Aa! lad ham ligge! lad ham ligge! det er jo Kirkegaard allevegne.“ Den egentlige Aarsag til hans Vægring kom endelig for Dagen, da han yttrede: „Jeg er en fattig Mand, der gaaer omkring og sælger Træskeer, som jeg selv skærer; jeg har altid travlt; hvor skal jeg faa Tid til at gaa til Begravelse med min Søn? jeg har ingen Tid!“ Da jeg forklarede ham, at det naturligviis ikke var for min, men for hans Skyld, at jeg havde begyndt paa Sagen, og at han meget godt kunde slippe baade for Ulejlighed og Tidsspilde, blev han særdeles glad og gik fra mig med megen Taksigelse. At en saadan Sløvhed vilde være yderst sjælden længere Nord paa, det er jeg vis paa; at den kunde forekomme i den sydlige Deel af Slesvig, var ikke saa forunderlig, eftersom Jordspaaakastelse slet ikke kjendes de fleste Steder, og Ligene jordedes ofte i al Stilhed, uden at enten Præst eller Degn var tilstede, altsaa uden Sang og Tale.

Det var temmelig sikkert, at der ingen flere Grave fandtes paa denne Egn, jeg drog derfor hen til en anden, hvor jeg var saa heldig at træffe netop den Sognefoged, der havde været tilstede ved Begravelserne, og som endnu mente at være i Stand til at paavise Gravene; og vi bestemte da en Dag, paa hvilken jeg skulde komme igjen med det fornødne Mandskab.

Til den fastsatte Tid mødte jeg med en Arbejdskommando og 5 Kister, og vi begyndte nu at grave paa de Steder, Sognefogden viiste. Det var vel ikke ganske en Hændelse, at det første Lüg, der kom for Dagens Lys, var en fjendtlig Officeer, den anden en fjendtlig Menig, og den tredie ligesaa; men Folkene bleve urolige herover, og for at komme Sognefogdens Hukommelse til Hjælp, betydede jeg ham, at han maatte viise os vore Venners Hvilesteder, og hvis han ikke kunde dette, maatte vi lade de Andre ligge, eller standse med Opgravningen. Dette hjalp: de næste otte vare vore Folk. Mere end halvandet Aar var hengaaet siden Slaget; men, skjøndt Tiden, i hvilken Ligene havde ligget i Jorden, var den samme for dem alle, var den Tilstand, hvori vi traf dem, saare

forskjellig. Det var øjensynligt, at de Alle vare plyndrede før de bleve jordede; thi paa En nær laa de Alle uden Vaabenkjole og Støvler; men, medens de, der laa paa højere liggende Pletter, vare fuldkommen fortærede, saa kun Benene vare tilbage, var dette ikke Tilfældet med dem, der laa i selve Mosen. Naar vi nærmede os disse, efterat Jorden var gravet bort i en Alens Afstand rundt om dem, var Overfladen blaalig farvet af Benklæderne; vi bleve saa ved at skrabe Jorden bort, lidt efter lidt, indtil vi naaede ind til selve Liget; dette laa da aldeles ufortæret, men som en ganske blød Masse, hvorfra der udgik en utaalelig Stank. Det var forbundet med megen Møje og Forsigtighed at faa dem i Kisterne; men Folkene viiste stor Taalmodighed, og de glædede sig ret, da vi fandt en Sergeant fuldkommen paaklædt, med Blybogstaver paa Skulderen, og stort Skæg; thi de meente, at den Afdødes Familie vilde blive glad over, at han var funden. Med de elleve opgravede Liig kjørte vi saa ind paa Kirkegaarden, hvor en større Grav imidlertid var kastet, og hvor de bleve jordede paa sædvanlig Maade, og i Nærværelse af en stor Mængde Mennesker. Den største Deel af Dagen var gaaet med, men han, som jeg nærmest søgte, var ligesaalidt funden nu som før; og dog, medens denne Dags Søgen saaledes syntes at have været forgjæves, blev det netop denne, der bevirkede, at Maalet blev naaet.

Rygtet om denne Opgravning, der jo var noget Usædvanligt, gik udenfor den nærmeste Kreds, hvori den var foregaaet, og kom saaledes ogsaa for en ældre Officeres Øre, der hørte til en Garnison, som laa i en By, nogle Miil borte. Som en Følge heraf rejste han til mig og gav mig følgende Oplysning: Da han paa Slagdagen rykkede frem med sit Kompagni, kom han ind paa en temmelig befærdet Vej, og stødte der strax paa en ganske ung falden Officer, der laa tværs over Vejen; han var iført Vaabenfrakke, som stod aaben, saa han kunde se Indlægget af Skjorten med Perlemorsknapper, og, da han laa paa Ryggen med aaben Mund, kunde han se, at den ene Fortand var borte. Det var sandsynligt, at han var bleven saaret i den ene Arm, og dog var bleven ved at

gaae frem, indtil han blev ramt af den dødbringende Kugle, fordi han havde bundet et Silkelommetørklæde om den venstre Arm. Der var ingen Tid at give bort, og, da han ikke kunde føre den Døde med sig, og han heller ikke vilde lade ham ligge, havde han kastet noget Sand tilside i en Gruusgrav ved Vejen, og der havde han lagt ham. — Denne Efterretning var jo ikke af liden Vigtighed. Strax i Begyndelsen tænkte jeg, at det maatte være Lieutenant B., da ingen anden Officeer savnedes; men, om det nu end snart viiste sig, at det ikke kunde være Tilfældet, ikke alene af den Grund, at de af hans Bekjendte; jeg spurgte derom, paastode, at han ikke havde mistet nogen Fortand, da dette jo kunde være skeet samme Dag, men fordi det var umuligt, efter hele Slagets Gang, at den Afdeling, hvortil han hørte, kunde være kommen hen paa denne Kant —, saa var jo alene dette, at jeg nu vidste, at der laa en Officeer begravet ved Vejen, tilstrækkeligt til at prøve et Forsøg endnu. Dette blev gjort 3 Uger efter det første og paa samme Maade: Vi fandt ialt tretten, hvoraf En i sin Brystlomme havde et Brev fra sin Kone, ligesaa læseligt som den Dag, da han havde puttet det i Lommen, en Anden en Seddel med Nummerne paa Folkene i det Korporalskab, hvortil han havde hørt. Skjøndt Gruusgraven ikke var saa ganske lille, og Begravelsen i sin Tid var foregaaet uden at nogen af de nærliggende Byers Beboere havde været tilstede, maa Rygtet derom dog være kommet ud iblandt dem; thi Sognefogden kunde strax paavise Stedet, og efter et Par Spadeslag laa Officerens Liig for os med de samme Kjendetegn, som vare opgivne; — der var Intet uden Benene tilbage, men det Hele blev holdt sammen af Uniformen. Havde jeg sat min Lid til, at det skulde være B., forsvandt denne Illusion snart, da jeg bemærkede, at den Fundne kun bar Sekondlieutenants Distinktioner, medens B. var Premierlieutenant, og havde været det en Stund før Slaget, saa han maa have baaret de rette Distinktioner under dette. Til Gjengjæld havde jeg den Glæde, at der i Ligets Lommer fandtes flere Smaating — en Cigarspids, et Silkelommetørklæde, Handsker osv. — som Familien maatte kunne gjenkjende, hvis jeg kunde opdage

den. Dette andet Ligtog drog sin Vej ligesom det første og der var vundet det, at ingen af de Officerer, som vare faldne ved Isted, manglede; vel var den Fundne ikke B., men blev det udfundet hvem han var, og han paa Listerne stod opført som begravet, saa maatte B. være bleven jordet under dennes Navn. Efter atter at have gjenemgaaet Afdelingernes Vej under Slaget, kom jeg til det Resultat, at den Fundne maatte være en Lieutenant H., og ved at søge Underretning hos Nogle, der personlig havde kjendt ham, fik jeg det saaledes bekræftet, at jeg kunde ansee det for forsvarligt at skrive til den Afdødes Fader, for at spørge ham, om han muligviis vidste, at de fundne Smaating havde tilhørt hans Søn. Som man nærmer sig et Maal, man længe har kjæmpet for at naa, bliver man varmere og varmere, man faaer, ved at overvinde den ene Hindring efter den anden, en saadan Interesse, at man tilsidst bilder sig ind, at alle Andre maa være den samme. Jeg følte mig derfor meget skuffet, da der gik længere Tid hen inden jeg fik Svar fra Faderen, og jeg skrev derfor til en af mine Bekendte om at gaa til ham for at kræve et Svar; denne meldte mig da, at Faderen var død i de samme Dage, og var saaledes undskyldt. Fra en anden nær Slægtning fik jeg imidlertid Svaret, der lød paa, at Tingene ganske rigtig havde tilhørt H., ligesom ogsaa den øvrige Beskrivelse i Et og Alt passede paa ham. Da H. nu allerede stod opgivet som begravet paa en Kirkegaard, hvor der foruden ham kun vare jordede to Officerer, hvis Indentitet tilstrækkelig var godtgjort, var det udenfor al Tvivl, at den, der var jordet under hans Navn, var Lieutenant B. Undersøgelsen havde taget lang Tid og kostet meget Arbejde, men det var Altsammen mere end opvejet ved den Tak, jeg modtog fra B's Familie, da jeg havde tilmeldt den, at den nu kunde finde hans Grav.

Det Ønske, at ville vide, hvor vore Kjære hvile, og den Trang, der samler de Nærmeste omkring deres Grave, er ligesaa gammel som Christendommen; og siden hin Morgen, da det lød for første Gang: „Siig mig, hvor Du har lagt ham!“ har dette Spørgsmaal lydt i enhver Slægt. Det er en Følge af denne Trang, at de Fleste gjerne ville

bo og bygge i Nærheden af de Gravsteder, der gjemme Støvet af deres Slægt og Venner; derfor se vi det saa ofte, at naar de Levende ikke kunne komme til de Døde, lade de disse hente til sig, ofte med store Bekostninger. Denne Trang, der visselig er berettiget til enhver Tid, altsaa i Aaret 1850 ligesaavel som i Aaret 1864, har dog ingenlunde viist sig lige stærk i begge disse Aar. Hvor er Aarsagen at søge til, at medens i første Krig de Faldnes Liig yderst sjældent bleve førte bort, men Træet blev liggende, hvor det faldt, saa at allevegne i Slesvigs dyre Jord, paa Kirkegaardene og Markerne, i Gravhøje og i Skove, paa Veje og paa Gader, findes de Faldnes Gravsteder spredte rundt omkring; — saa krævedes det derimod i sidste Krig i mangfoldige Tilfælde, at de Faldne førtes bort. Var det, fordi de 14 Aar havde gjort den Kjærlighed kold, der ikke vilde bytte nogen Plet til Hvile i Slesvigs Jord bort for nogen anden? eller var det, fordi der gik en Anelse om, hvad der skulde skee siden, forud, saa Hver søgte at redde Sit? Jeg troer, at Grunden var at søge i den Modløshed og forunderlige Lammelse, der i højere eller ringere Grad berørte næsten Alle, saa de turde ikke betro deres Døde til Slesvigs Jord, skjøndt vi ingen Plet har, der er os helligere. Jeg for min Deel beklagede det altid, naar det skeete, fordi jeg meente, at just den Jord, hvorfor og hvorpaa et Menneske er faldet, har den nærmeste Ret til at beholde ham, og den Faldne, der har givet sit Liv hen for denne Plet, han har Ret til at beholde den. Da Abraham søgte en Grav til sin Hustru, da vilde han ikke have den given, men han kjøbte den som sin og sine Efterkommeres Ejendom, og derfor kunde han altid vende tilbage til den; saaledes have de Faldne kjøbt de smaa Pletter, hvor de faldt, for sig selv og deres Efterkommere, de have givet mere end 400 Sekel Sølv for hver Grav, og vi have ingen Ret til at flytte dem derfra.

Den sidste Gang, da jeg stod ved en aaben Grav, gravet i Slesvigs Jord, og indeholdende 38 Faldne, under Forhold, der ikke kunde Andet end ligge som en tung Steen paa Alles Hjerter; da det Spørgsmaal, om det end ikke hørtes, alligevel laa paa Alles Læber: „Hvortil nyt-

ter dette dog Altsammen? hvorfor stille de sig ikke her frem Ansigt til Ansigt med disse Døde, de som kaste deres Liv hen med uforsvarlig Hensynsløshed? — da vidste jeg intet bedre Ord at sige til Trøst for dem, der med mig stode omkring den lange Grav, end dette: „Sandelig, sandelig, siger jeg Eder; uden Hvedekornet falder i Jorden og dør, bliver det ene, men dersom det dør, bærer det megen Frugt (Joh. 12)!“ Det er tilvisse altid en sørgelig Tanke, naar et Menneske gaaer bort, og der er ikke mindste Spor af, at han har efterladt sig nogen Velsignelse, som ogsaa bliver efter Døden; han har altid i Ungdoms Friskhed og i Manddoms Kraft kun været en vissen Green; men sørgeligere, vilde den Tanke være, dersom Alle de, der faldt for deres mishandlede Fædrelands Ret og Ære, kjæpende uden Haab, faldende uden Udsigt, Alle de, der ligesom ikke fik Tid til at leve deres Liv til Ende, men som maatte give det hen i den Alder, hvori de hængte stærkest ved det, — dersom disse havde spildt deres Blod, saa der vel har været overflødig Udsæd, men Høst skal aldrig komme. Dette er umuligt, saavist som ingen Spurv falder til Jorden uden hans Villie, der Intet spilder; men en af de synlige Frugter af deres Død er netop betinget af, at de hvile paa de Steder, hvor de ere faldne. Mon Læssøs, Helgesens, Schleppegrells og mange Andres Grave paa Flensborg Kirkegaard ikke have baaret Frugter og bære dem hver Dag? mon ikke enhver Grav dernede, hvor simpel den end er, selv om de Mærker et taknemmeligt Folk satte paa den nedrives af Voldshaand, bærer sin Frugt for enhver tro dansk Mand, der vandrer forbi den? ikke alene derved, at den er et Vidnesbyrd om, at den Faldne har agtet sit Folks Selvstændighed og Liv højere end sit eget, men derved, at den styrker de Levende i Udholdenhed og Troskab? Paa Martyrernes Grave samledes de første Christne, for at hente Mod og Kraft til at staa faste: mon der kunde være noget bedre Sted end de Faldnes Grave at vise dem hen, der ikke ville slippe deres Eget? Er ikke ogsaa dette en trøstelig Tanke for Fædre og Mødre, som have mistet deres Kjære, men som have havt saa meget af Abrahams Tro, at de have ladet dem ligge

hvor de faldt, at hvergang de tro slesvigske Mænd og Kvinder vandre op til deres Grave, da vende de hjem, nærede ved de nye Hvedekorn, der ere fremvoxede af de gamle, der lagdes i Jorden. Det maa, synes mig, være en stor Trøst for Alle dem, der, med Hjertet fuldt af Længsel, dog maa gjennemgaa Uvirksomhedens og Forventningens lange Tider med at tie og bie, at om end de Levendes Læber kunne tvinges til Tavshed, saa blive de Døde ved at tale højt om det, der aldrig maa glemmes. Derfor maa Alle kunne føle, hvor sørgeligt det var, hvis Slesvigs Jord ingen Grave havde, og at det netop er der, at deres rette Plads er; det var i Følelsen heraf, at den ene Digter sang:

Slumrer sødt i Slesvigs Jord,
Dyrekjøbt den blev ved Eder!

og den anden:

Blegnet er saa mangeln Kind, færre er de faa,
Dog for Danmarks Ære vi end er nok at slaa
Slutter Kreds og staaer fast, alle danske Mænd!
Gud han raader, naar vi fange Sejer igjen!

Det er sørgeligt, naar et Menneske er kommet dertil, at det ene Aar efter det andet gaaer, uden at han har Noget at leve for, eller, hvad der jo endnu er værre, uden at leve for Andet end sig selv og sit Eget, men det er herligt at leve for et godt og ædelt Maal, og endog ved sin Død at kunne tjene dette. Naar nu et Menneske mener at have et saadant Maal for Øje, er det da saa underligt, at han ikke kan slippe det; at Kræfterne kunne gaa bort, han kan ældes, uden alligevel at kunne forstaa, at han endnu ikke skulde kunne arbejde for og være med til den samme Gjerning, som altid; Kjærligheden bøder jo paa alle Ting, kan den saa ikke ogsaa bøde paa Legemskræfter? Hjertet er dog lige saa ungt og slaaer lige saa varmt for sin Ungdoms Kjærlighed, om

end Øjnene ere dunkle! Du vil vel nok heraf kunne skjønné, hvilket Svar jeg maa give dig, kjære Ven! paa dit sidste Spørgsmaal: „Om jeg kunde føle Lyst og Kraft til atter at vandre med, naar vort Fædreland kalder? — om jeg ikke, ved Siden af de mange skjønné Erindringer, ogsaa har bevaret de mange Bryderier, Fortrædeligheder og Ærgrelser, hvoraf der ikke var saa faa? — og om jeg dog ikke kan føle, at jeg savner de Kræfter, der høre til for at udholde de Anstrengelser, der ikke kunne udeblive?“ Jeg giver Dig Ret i Alt dette; jo! jeg føler det godt, derfor skylder jeg mig selv og Andre at glemme de Ord i den Sang, der har løftet saa mangan træet Fod paa Marschen:

Jeg gaaer i Krigen hen

Og hvis jeg ikke falder, kommer jeg nok hjem igjen!

den Sang, der er trængt saa dybt ind i og har blandet sig saaledes med mit hele Væsen og med Alle deres, hvis Fædrelandskjærlighed vaagnede i den Tid, da den fødtes, at jeg næsten kunde tænke mig, at den maatte have samme Virkning paa os, som Valdemars Ord ved Dagmars Leje. Men det vil blive svært at glemme den; der er Ting som ikke kunne glemmes; lad mig derfor slutte dette Brev med følgende lille Fortælling:

Vor gamle Ven Storken var kommen og stod paa Reden, men ikke som ellers i tidligere Aar, udfordrende alle de andre Storke, der kredsede over dens Hoved, til Kamp; nej! det var tydeligt nok, at den var træt af Rejsen; forpjudsket og stille stod den heelt alvorlig og saa ned for sig; det var som om de gamle Been ikke kunde bære den længere. Saa traf jeg min lille Datter, staaende med Hænderne paa Ryggen i en ivrig Samtale med Storken, og jeg spurgte da:

„Hvad siger Du til den gamle Stork?“

„Jeg siger: Gamle Stork! nu flyver du da aldrig mere bort fra os, nu da du er saa træt, at du næppe kan staa paa dine Been; nu maa du dog kunne forstaa, at du aldrig mere kan naa til Ægyptens Land, hvis du vil prøve derpaa, men maa drukne i Middelhavets Bølger. Nu maa du blive! derfor have vi sat en heel ny Rede

op til dig; til Vinteren skal du ind i Høsehuset, og vi skulle Alle være saa gode imod dig, at du kan have det rigtig godt paa dine gamle Dage.“

„Hvad svarede Storken?“

„Den sagde Ja; thi den saa heelt alvorlig ned paa mig og nikkede; Du veed jo ogsaa, at det altid har været en rigtig fornuftig Stork, saa kan den da nok forstaa, hvad der er det Bedste for den.“

Sommeren kom; min lille Pige mindede ofte Storken om dens Løfte; sagde altid, saasnart det blæste: „Husk paa Middelhavet!“ og han nikkede, saa hun var sikker. Efteraaret kom; de andre Storke samlede sig, øvede deres Vingekraft til den lange Rejse; endnu engang blev Storken mindet af den lille Pige, og det var klart, at han ikke siden Foraaret var kommen saaledes til Kræfter, at han kunde gøre Rejsen med.

En Morgen var Reden tom, Storken var borte; han kunde ikke blive. Hvor langt naaede han? det veed jeg ikke, men han kom aldrig tilbage. Han har ikke kunnet glemme Ægypten; derfor vilde han ikke ind i Høsehuset og have det godt.

Kjære Ven! Lader os takke Gud for, at der er Ting, som vi ikke kunne glemme! —

